

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და
ეთნოგრაფიის ინსტიტუტი

გულჩინა აკოფაშვილი

ქართული დიპლომატი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი — ნიკიფორე ირბახი (XVII ს.)

სამეცნიერო-პოპულარული ნარკვევი

გამომცემლობა „მეცნიერება“
თბილისი — 1977

ნარკვევის მიზანია არსებული მწირი ცნობების საფუძველზე პოპულარულად გადმოსცეს ქართველი პოლიტიკური მოღვაწის ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის (1585—1658 წწ.) შინაარსიანი ცხოვრება საქართველოს იმდროინდელი პოლიტიკური ისტორიის მოვლენებთან მჭიდრო კავშირში.

ნაშრომში განხილულია ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის, როგორც დიპლომატის, მოღვაწეობა (განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს მის ელჩობას დას. ევროპის ქვეყნებში), მისი თანმიმდევრული და მიზანწარაფული საქმიანობა ქართული სახელმწიფოსა და ქართული უძველესი კულტურის დასაცავად.

ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი ქართული კულტურის ისტორიაში უპირატესად ცნობილია როგორც პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნის გამოცემის მონაწილე. იტალიის დედაქალაქ რომში 1629 წელს პირველი ქართული სტამბურად დაბეჭდილი წიგნი — ქართულ-იტალიური ლექსიკონი გამოიცა. სათაური გვამცნობს, რომ წიგნი შედგენილია „სტეფანე პაოლინის მიერ ქართველის, წმინდა ბასილის წესის ბერის ნიკიფორე ირბაქის დახმარებით, სახმარებლად სარწმუნოების გამავრცელებელ ძასულიერო კონგრეგაციის მისიონერთათვის“. ამავე წელს იქვე დაიბეჭდა კიდევ ერთი ქართული წიგნი — ქართული ანბანი, რომელსაც ერთვოდა ლოცვები ქართულ ენაზე. ამ წიგნის გამოცემის საქმეშიც, უეჭველია, დიდი წვლილი მიუძღვის ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს.

ნიკიფორე ირბახი — ასეთი სახელით გახდა ცნობილი 1628 წელს რომში ჩასული ახალგაზრდა ქართველი დიპლომატი, კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის ელჩი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი. მისი ოფიციალური სახელი ამ დროისათვის იყო არა ნიკოლოზი, როგორც მას უწოდეს დაბადებისას, არამედ — ნიკიფორე, სახელი მიღებული ბერად შედგომის ჟამს. ირბახი ანუ ირბაქი კი იტალიური ტრანსკრიპციაა კახეთის მსხვილი თავადური საგვარეულოს — ჩოლოყაშვილების ადრეული გვარ-სახელისა — ირუბაქიძე. XV საუკუნეში და XVI ს. დამდეგს ჩოლოყაშვილები ირუბაქისძე — ჩოლოყაშვილებად იწოდებიან. ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, ირუბაქიძე ჩოლოყაშვილთა საგვარეულოს ერთ-ერთი განშტოების ზედსახელია, მაგრამ ვფიქრობთ, უფრო სწორი უნდა იყოს მეორე ახსნა — XV ს. შუა ხანებში, როდესაც, როგორც ვარაუდობენ, ჩოლოყაშვილთა წინაპარი (სახელად ჩოლოყა) მთიდან ბარს ჩამოვიდა, მეფემ ის დასვა ირუბაქიძეთა ამოწყვეტილ მამულზე. XVI საუკუნის დამდეგს ჩოლოყას შთამომავალი, მეფის სახლთუხუცესი ბენა იწოდება ირუბაქიძედ, ანდა ზოგჯერ ირუბაქიძე-ჩოლოყაშვილად. საფიქრებელია, მათი, როგორც ფეოდალების, მდგომარეობის განმტკიცება-გაძლიერების შემდეგ, ამ სახლის წევრები

RESIDENTIE PRINCIPALI ACQUISTATE IN ORIENTE
da nostri Padri sotto tre Pontefici cioè Urbano VIII.
Innocentio X. & Alessandro VII.

სურ. 1. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი (კასტელის ნახატი).

უკუაგდებენ დროთა ვითარებაში შეძენილ გვარ-სახელს — ირუბაქიძეს და უბრალოდ ჩოლაყაშვილებად იწოდებიან.

ასეა თუ ისე, ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს, იტალიაში მყოფს, გაუხსენებია თავისი ძველი საგვარეულო სახელი და იქ ირუბაქიძედ გაუცვნია თავი. ასე. ინსენიება ის არა მარტო ქართული წიგნის იტალიურ გამოცემაში, არამედ უფრო გვიანაც, რომიდან საქართველოში მოწერილ წერილებშიც ასე მიმართავენ მას.

ქართული წიგნის გამოცემისათვის რომში გაწეული ზრუნვა და მეცადინეობა ერთ-ერთი საინტერესო, მაგრამ მაინც მხოლოდ ეპიზოდია ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მრავალმხრივი და მრავალფეროვანი საქმიანობისა.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი თვალსაჩინო პოლიტიკურ მოღვაწეობას ეწეოდა. მას იცნობდნენ როგორც ჰეკიანსა და გამოცდილ დიპლომატს, რომელსაც პოლიტიკური მისიით თითქმის წთელი ევროპა ჰქონდა შემოვლილი, იცნობდნენ როგორც მსხვილი საეკლესიო თანამდებობის პირს, განათლებულს, მრავალი ენის მცოდნეს. იერუსალიმში ქართული საეკლესიო და კულტურული ცხოვრების ცენტრის, ჯვრის მონასტრის წინამძღვარს, რომელმაც მონასტერში ყოფნის წლებში (1643—1649 წწ.) დიდად ილვაწა ამ ქართული მონასტრის საკეთილდღეოდ, მისი საერთაშორისო პრესტიჟის ასამაღლებლად.

ნიკოლოზ-ნიკიფორე ჩოლაყაშვილი შემდეგში ცნობილი გახდა აგრეთვე როგორც ერთ-ერთი საეპისკოპოსო კათედრის მეთაური სამეგრელოს სამთავროში. აქ, სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის კარზე მან სახელი გაითქვა არა მხოლოდ როგორც საეკლესიო მოღვაწემ და სწავლულმა-თეოლოგმა, არამედ როგორც გონიერმა პოლიტიკურმა მოღვაწემაც და დიპლომატმა.

ცხოვრების უკანასკნელ ხანებში (1657—1658 წწ.) მან მიაღწია უმაღლეს საეკლესიო თანამდებობას — დასავლეთ საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქად იქნა ხელდასმული.

მიუხედავად ყოველივე ამისა, ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ფრიად შინაარსიანი, საინტერესო მოღვაწეობა, შესაძლოა, სრულ მივიწყებასაც კი ყოფილიყო მიცემული, რომ არ შემონახულიყო მასალები საქართველოს ფარგლებს გარეთ (იერუსალიმი, რომი), რომლითაც ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ცხოვრებასა და მოღვაწეობას

ვეცნობით. ამ გაბნეული, კანტი-კუნტი მასალების გამომზეურებას, მათ შესწავლა-შეჯერებას გულდასმით ეცადნენ ჩვენი მეცნიერ-მკვლევარნი (მ. თამარაშვილი, ა. ცაგარელი, კ. კეკელიძე და სხვანაირი). მათი მეცადინეობის შედეგი ის იყო, რომ შესაძლებელი გახდა აღდგენილი და წარმოსახული ყოფილიყო ამ თვალსაჩინო მოღვაწის ბიოგრაფიის ძირითადი ეტაპები, თუ მთლიანად არა ზოგადად მაინც.

ჩვენი ნაშრომის მიზანია ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის შესახებ შემონახულ ცნობათა თავმოყრა და თანამიმდევრული გაშლა იმდროინდელ ისტორიულ მოვლენათა შუქზე, რათა შეძლებისდაგვარი სისრულით გავაცნოთ ქართველ მკითხველს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის პიროვნება და მისი მრავალმხრივი მოღვაწეობა, რაც შეიძლება სრულად წარმოვაჩინოთ მისი ადგილი საქართველოს პოლიტიკური თუ კულტურული ცხოვრების სარბიელზე.

1. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი საისტორიო წყაროებსა და ლიტერატურაში

XVII—XVIII სს.-ის ქართულ საისტორიო თხზულებებსა თუ ისტორიულ ქრონიკებში ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის შესახებ ცნობებს ვერ შეხვდებით. ეს ჩვენი ისტორიული წყაროების ნაკლულევანობით აიხსნება. XIII—XIV საუკუნიდან დაწყებული ისტორიული მეცნიერება საქართველოში დაცემას განიცდის. ამ დროიდან ვიდრე XVIII ს. დამდეგამდე რაიმე თვალსაჩინო ისტორიული თხზულება აქ არ შექმნილა. ისტორიული ლიტერატურის ერთგვარი აღორძინება ჩვენში, მართალია, XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან იწყება, რაც უმთავრესად საისტორიო პოემების შეთხზვაში გამოიხატა — პოემებისა, რომელთა სიუჟეტი ისტორიულ ფაქტებს ემყარებოდა, ისტორიულ მოვლენებს ასახავდა (მეფე თეიმურაზ I-ის და არჩილ მეფის შემოქმედება, იოსებ თბილელის „დიდმოურავიანი“, ფეშანგი ფაშვიბერტყაძის „შაჰნავაზიანი“...), მაგრამ, ცხადია, ცხოვრების ყველა მოვლენას ეს ლიტერატურა ვერ წვდებოდა.

XVIII ს. დამდეგიდან იშლება ფართო გუშაობა ისტორიულ ნაშრომთა შესაქმნელად. ამ გუშაობას სათავეში ქართლს მეფე ვახტანგ VI უდგას. იქმნება რამდენიმე ნაშრომი, რომელიც XVI—XVIII საუკუნეთა საქართველოს ისტორიას გადმოსცემდა თანამიმდევრულად. ეს იყო — პერი ეგნატაშვილის „ახალი ქართლის ცხოვრება“, „ქართლის ცხოვრების“ ე. წ. „გაგრძელებანი“. ამავე ხანებში, ანდა ცოტა უფრო გვიან, შეიქმნა ვახუშტი ბაგრატიონის საისტორიო ნაშრომი „საქართველოს ცხოვრება“. მოსალოდნელი იყო, რომ თეიმურაზ I-ის საგარეო პოლიტიკაზე საუბრისას ამ საისტორიო ნაშრომებში მოთხრობილი იქნებოდა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მიერ 1626 — 1629 წლებში თეიმურაზ I-ის დავალებით განხორციელებული დიპლომატიური მისიის შესახებ, მაგრამ ამაზე იქ არაფერია ნათქვამი. თუმცა, ასეთი რამ გასაკვირი არც უნდა იყოს. ეს თხზულებანი თეიმურაზ I-ისა და ნიკოლოზ ჩოლაყაშვი-

ლის მოღვაწეობის დროს ხომ თითქმის ასი წლით არის დაშორებული და ამდენად მრავალი ესა თუ ის მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი ფაქტი თუ მოვლენა იქ ვერ აისახა, გამოჩნდა.

ვერც ქართულმა დოკუმენტურმა წყაროებმა — სიგელ-გუჯრებმა შემოგვინახა რაიმე მნიშვნელოვანი ცნობა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილზე. გვაქვს მხოლოდ ერთი, 1614 წლის დოკუმენტი, ნეფე თეიმურაზ I-ის მიერ მეტეხის ეკლესიისადმი მიცემული შეწირულების წიგნი, სადაც მოხსენიებულია ამ გუჯრის დამწერი — თეიმურაზ მეფის კარის მოძღვარი ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილი.

გაცილებით უფრო ილბლიანი გამოდგა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილისათვის საქართველოს ფარგლებს გარეთ შემონახული ქართული თუ უცხოური საისტორიო წყაროები. ნიკოლოზ-ნიკიფორე ჩოლოყაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველ დოკუმენტურ წყაროთაგან აქ პირველ რიგში აღსანიშნავია ეპიგრაფიკული მასალა, შემორჩენილი იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის კედლებზე, აგრეთვე ამ მონასტერში დაცული ზოგიერთი ხელნაწერი და ხელნაწერთა მინაწერი, შემცველი ცნობებისა ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის შესახებ.

ამას გარდა, იტალიაში, ვატიკანის არქივში, მეტად საინტერესო მასალებია დაცული ნიკიფორე ირბახის ელჩობის თაობაზე დასავლეთ ევროპაში. ცნობები ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილზე, შემოგვინახეს თავიანთ ჩანაწერებსა და რომის პაპის კანცელარიაში გაგზავნილ ოფიციალურ წერილებში კათოლიკე მისიონერებმა, რომლებიც XVII საუკუნეში ხანგრძლივი დროის მანძილზე საქართველოში ცხოვრობდნენ და პირადად ხედებოდნენ ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილს. ამგვარ მასალათა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის ცნობები, რომლებიც არქანჯელო ლამბერტიმ, ჯუზეპე ძამპიომ, ანდა ჯუზეპე ჯუდიჩემ დაგვიტოვეს.

ამ უკანასკნელ ხანებში მკვლევარმა ბ. გოროგაძემ გამოაქვეყნა ახალი მასალა — ერთ-ერთი მისიონერის ანდრეა ბორომეოს წერილი, 1658 წლის ივნისში დაწერილი, რომელშიც ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილის ცხოვრების უკანასკნელი წლებისა და სიკვდილის შესახებ არის მოთხრობილი.

ცნობებს ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილზე იძლევა აგრეთვე ბერძენი პატრიარქი დოსითეოსი (1641—1707).

საინტერესო მასალას ნიკოლოზზე ვპოვებთ რუსი ელჩების — ფედოტ ელჩინისა და პავლე ზახარიევის ჩანაწერებში. ისინი საქართველოში ყოფილან 1639—1640 წლებში და ლევან დადიანის

კარზე შეხვედრიან ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს. დღიურების სახით დაწერილ ჩანაწერებში ეს ელჩები არაერთხელ იხსენიებენ ნიკოლოზს.

უფრო გვიან, 1650—1652 წლებში. ამერეთში მოდის რუსი ელჩი ტოლოჩანოვი. ისიც ხვდება აქ ნიკოლოზს და აღნიშნავს აქას თავის დღიურში.

ქართული დოკუმენტური მასალა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილზე, როგორც უკვე აღვნიშნეთ. არ შემონახულა. მისი სახელის ხსენებას ვერ ვხვდებით ვერც მის თანამედროვე თუ XVIII ს. პირველი ნახევრის საისტორიო ლიტერატურაში, მაგრამ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ხსოვნა, ჩანს, არ გამჭრალა, ცოცხლობს მისი ცხოვრების ასიოდე წლის შემდეგაც. XVIII საუკუნის შუა ხანებში კათალიკოს ანტონ I ბაგრატიონის თხზულებაში „წყობილსიტყვაობა“, რომელშიც პოეტურადაა მოთხრობილი ქართული ლიტერატურისა და საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორია, ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ღვაწლი ქართულ კულტურაში თავის ასახვას პოულობს.

გამოჩენილი ქართველი საეკლესიო მოღვაწე და მწიგნობარი, მოგზაური და დიპლომატი ტიმოთე გაბაშვილი თავის თხზულებაში, რომელიც „მამოსელის“ სახელით არის ცნობილი, იხსენიებს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს. XVIII ს. 50-იან წლებში ტიმოთე გაბაშვილმა მოინახულა საზღვარგარეთ მდებარე ქართული მონასტრები, მათ შორის იერუსალიმის ჯვრის მონასტერი და გაეცნო იქ დაცულ მასალებს, რომელთა ერთი ნაწილი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ამ მონასტერში მოღვაწეობაზე მთელი სიცხადით მეტყველებს.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის სახელს ვხვდებით XIX ს. დამდეგს დაწერილ, ფართოდ ცნობილ ნაწარმოებში — „კალმასობა“, რომლის ავტორია მეფე გიორგი XII-ის ძე იოანე ბაგრატიონი. „კალმასობაში“ ნიკოლოზზე ნათქვამია, რომ ის იყო მეტეხის ეკლესიის წინამძღვარი, კახეთის მოძღვართ მოძღვარი, ხოფისა და კოცხურის მონასტრების გამგებელი სამეგრელოში, და ბოლოს, იერუსალიმში—ჯვარისმამა და გოლგოთის არქიმანდრიტი.

XIX საუკუნის ქართული ისტორიოგრაფია თითქმის არ შეხება ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის პიროვნებას და მხოლოდ საუკუნის დამლევეს გამოცემულ პროფ. ალ. ცაგარლის წიგნში «Памятники грузинской старины в святой земле и на Синае» ვხვდებით ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის სახელს. ამ წიგნში თავმოყრილია იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის კედლებზე შემონახული ქართული წარწერები. ამ გამოცემას ერთვის ალ. ცაგარლის ვრცელი

შესავალი, სადაც ავტორი მონასტრის კედლის წარწერებში მოხსენიებულ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ვინაობაზე ჩერდება. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილზე საუბრისას ალ. ცაგარელი ეყრდნობა ტიმოთე გაბაშვილისა და ანტონ ბაგრატიონის ცნობებს, ჯერის მონასტერში შეწმინდულ მასალას და პატრიარქ დოსითეოსის წერილებს. ამასთანავე მან გამოიყენა ის ცნობებიც, რომლებიც ვინმე ნიკიფორე ეპისკოპოსის შესახებ არის დაცული მიმოწერაში მეფე თეიმურაზ I-ისა მოსკოვის სახელმწიფოს მეთაურებთან¹. ამ წერილებიდან ირკვევა, რომ ეს ნიკიფორე ეპისკოპოსი თეიმურაზ მეფის დავალებით ორჯერ ელჩად იმყოფებოდა რუსეთის მეფესთან. გარდა ამისა, ის ელჩად გაუგზავნია თეიმურაზს ერანსა და ოსმალეთშიც. მაგრამ, როგორც ეს სადღეისოდ ყოველი ეპკის გარეშეა დადგენილი, თეიმურაზის მიერ მოსკოვის სახელმწიფოში და ერანსა და ოსმალეთში ელჩად გაგზავნილი ნიკიფორე ეპისკოპოსი სულ სხვა პიროვნებაა და არაფერი აქვს საერთო ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილთან. ნიკიფორე ეპისკოპოსი ბერძენია, საქართველოში ოსმალეთიდან 1623—1624 წლებში მოსულა და თეიმურაზ მეფეს თავის სამსახურში გამოუყენებია. ალ. ცაგარელმა შეცდომით გააიგივეა იგი ნიკიფორე ირბაზთან — ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილთან. ამ შეცდომის დაშვება სრულიად ადვილი იყო. ამ ორ პიროვნებას ბევრი რამ ჰქონდა საერთო. საერთო სახელის — ნიკიფორეს გარდა, ორივე საეკლესიო პირია, ორივეს თეიმურაზ მეფე იყენებს თავის დიპლომატიურ სამსახურში — გზავნის დავალებებით სხვადასხვა ქვეყნებში. იგივე შეცდომა, როგორც ქვემოთ ვუჩვენებთ, საქართველოს ისტორიის კიდევ სხვა მკვლევრებმაც გაიმეორეს და მხოლოდ უფრო გვიან, 1935 წელს იქნა გამოსწორებული აკად. კ. კეკელიძის გამოკვლევის წყალობით².

განსაკუთრებული ღვაწლი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის პიროვნებისა და მოღვაწეობის შესახებ არჩეული მასალების გამოვლენისა და გამოცემის საქმეში ისტორიკოს მიქელ თამარაშვილს მიუძღვის. მ. თამარაშვილის მიერ დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა სიძველეთსაცავებში საქართველოს ისტორიისათვის ფრიად საინტერესო დიდიძალი დოკუმენტური მასალაა მიკვლეული და გამოვლენილი. ამ

¹ Переписка на иностранных языках грузинских царей с российскими государями от 1639 г. по 1770 г. Под ред. Броссе, СПб, 1861.

² კ. კეკელიძე. ნიკიფორე ირბაზი. „ლიტერატურული მემკვიდრეობა“, I, 1935.

მასალის ერთი მცირედი ნაწილი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ევროპის ქვეყნებში დიპლომატიური მისიით მგზავრობას შეეხება და მეტად საინტერესო ცნობებს გვაწვდის. აღნიშნული მასალები შესულია მ. თამარაშვილის წიგნში „ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის“ და ფრანგულ ენაზე გამოცემულ გამოკვლევაში „L'Eglise georgienne“. ორივე ნაშრომი ჩვენი საუკუნის დამდეგს განოქვეყნდა — პირველი 1902 წელს, ხოლო მეორე — 1907 წ. ამ ნაშრომების წყალობით საქართველოს ისტორიით დაინტერესებულმა მკითხველმა საზოგადოებამ, შეიძლება ითქვას, პირველად მიიღო უტყუარ ისტორიულ წყაროებზე დამყარებული სრულიად გარკვეული წარმოდგენა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის, როგორც ქართველი ელჩის, დიპლომატიური მოღვაწეობის შესახებ.

მ. თამარაშვილის ნაშრომების მეშვეობით გახდა ცნობილი ის ფაქტიც, რომ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი იყო ერთ-ერთი მონაწილე ქართული სტამბის დაარსებისა ქ. რომში. ამ სტამბაში ჩოლაყაშვილის აქტიური მონაწილეობით მომზადდა გამოსაცემად და 1629 წელს გამოიცა კიდევაც პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნები — ქართულ-იტალიური ლექსიკონი და ქართული ლოცვების წიგნი, მ. თამარაშვილის მოჰყავს თავის ნაშრომში 1629 წელს გამოცემული ქართულ-იტალიური ლექსიკონის სრული სათაური და დასძენს: „ეს პირველი წიგნია, რომელიც დაიბეჭდა ევროპაში ქართული ასოებით და რომლის ერთი ეგზემპლარი ძლივს ვიშოვეთ რომში. ამასთანავე დაიბეჭდა ერთი პატარა ლოცვების წიგნიც ქართული ანბანით. დღეს არც ეს იშოება“-ო³.

პირველი, ვინც თამარაშვილის ნაშრომში ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის შესახებ თავმოყრილ ცნობებს გამოეხმაურა, თვითნასწავლი ქართველი ისტორიკოსი — მკვლევარი ზაქარია ჭიჭინაძე იყო. იშვიათი გულმხურვალებით, დაუცხრომელი ინტერესით გამსჭვალული კრებდა ზ. ჭიჭინაძე მასალებს, ეხმაურებოდა, პოპულარიზაციას უწევდა საქართველოს წარსულის ამა თუ იმ საინტერესო და ღირსშესანიშნავ ფაქტსა თუ მოვლენას. მის განსაკუთრებულ დაინტერესებას იწვევდა ხოლმე ფაქტები და ახალი ცნობები მოპოვებული იმ ქართველ მოღვაწეთა შესახებ, რომელთაც თავი გამოიჩინეს საქართველოს ისტორიის პოლიტიკურ ასპარეზზე ანდა ქართული კულტურის სარბიელზე. 1909 წელს დაბეჭდილ პატარა წიგნში — „ქართული სტამბა და მეფე ვახტანგ VI“-ზე. ჭიჭინაძე წერდა ნიკიფორე ირბახის შესახებაც, აღნიშნავდა მის მგზავრობას

³ მ. თამარაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. 1902, გვ. 614.

ქართველი მეფის დესპანად ევროპაში, მის ღვაწლს რომში ქართული სტამბის დაარსებისა და წიგნების დაბეჭდვის საქმეში. 1912 წელს ზ. ჭიჭინაძე გაზეთ „სახალხო გაზეთში“ ხელმოუწერლად ბეჭდავს პატარა წერილს — „ნიკიფორე ირბახი“, სადაც იძლევა ნიკიფორე ირბახის ანუ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ბიოგრაფიის მოკლე ნონახაზს. ეს წერილი ძირითადად მ. თამარაშვილის მიერ შეკრებულ დოკუმენტურ ცნობებს ემყარება, მაგრამ ამავე დროს ზოგიერთ შეცდომასა თუ უზუსტობასაც შეიცავს. მაგალითად, ზ. ჭიჭინაძე წერს, თითქოს ნიკოლოზი იერუსალიმს აღიზარდა, სადაც ბერძნული ენა და მწიგნობრობა შეისწავლაო. სინამდვილეში, როგორც მასალებით ირკვევა, ნიკოლოზმა განათლება ქ. რომში, წმ. ბასილის სახელწოდების მართლმადიდებლურ ბერძნულ სასულიერო სასწავლებელში მიიღო. ზ. ჭიჭინაძე შემდეგ იქვე წერს: „მეგრელებმა ნიკოლოზი დიდად შეიყვარეს, ამის გამო მას „ჯვარის მამა“ უწოდეს“-ო. ჯვარის მამა ეწოდებოდა ხოლმე, იერუსალიმის ქართველთა მონასტრის — ჯვრის მონასტრის წინამძღვარს და ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილსაც იმიტომ ეწოდა ჯვარის მამა, რომ ის ამ მონასტრის წინამძღვრად იყო ერთ ხანს. ზ. ჭიჭინაძეს ნათქვამი აქვს, თითქოს „ნიკიფორე ირბახს მოიხსენიებს მოგზაური შარდენიც“, და გამოტანილი აქვს დასკვნა — „აქედან ჩანს, რომ ნიკიფორე 1660 წლებშიაც ცოცხალი ყოფილა. იგი საბოლოოდ რომში დარჩა და იქ გარდაიცვალა“. შარდენი კი არ იხსენიებს ნიკიფორე ირბახს, არამედ მისიონერი ჯუზეპე ძამპი, რომლის თხზულება ჩართულია შარდენის წიგნში, ხოლო ნიკიფორე 1660 წელს ცოცხალი აღარ არის. შეცდომაა აგრეთვე ისიც, თითქოს ნიკოლოზი რომში დარჩენილიყო და იქ გარდაცვლილიყო. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა თავისი ცხოვრების უკანასკნელი პერიოდი საქართველოში, სამეგრელოს სამთავროში გაატარა და იქვე გარდაიცვალა.

„სახალხო გაზეთს“ ჰქონდა ილუსტრირებული დამატება. ამ დამატებაში ზ. ჭიჭინაძემ დაბეჭდა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის პორტრეტი, შესრულებული XVII ს. პირველ ნახევარში საქართველოში ნამყოფი იტალიელი მისიონერის ჭრისტეფორე კასტელის მიერ. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი ამ პორტრეტზე მოხუცებულობაშია გამოსახული.

ზ. ჭიჭინაძე კიდევ ერთ თავის ნაშრომში შეეხო ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის პიროვნებას. 1914 წ. გამოცემულ ნაშრომში — „ნიკოლოზ ბესარიონის ძე ლოღობერიძე და ქართული სტამბა

1627—1913 წწ.“ — ზ. კიკინაძემ მოათავსა ქართველ მოღვაწეთა პორტრეტები, მათ შორის ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის კასტელისეუ-ული პორტრეტიც ხელმეორედ გამოაქვეყნა და მას ნიკოლოზ ჩო-ლაყაშვილის მოკლე ბიოგრაფია დაურთო.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ბიოგრაფიულ ცნობებს მოკლედ მი-მოიხილავს ე. თაყაიშვილიც წერილში, რომელიც 1914 წ. გამო-ქვეყნებული კრებულის — „ძველი საქართველოს“ II ტომშია შესული. ამ წერილშიც აღრეულია ცნობები ნიკოლოზ ჩოლაყაშვი-ლის შესახებ ბერძენ მიტროპოლიტ ნიკიფორეს ბიოგრაფიის ფაქ-ტებთან (სამჯერ რუსეთს ელჩად ყოფნა და ა. შ.), ზოგიც მცდარი ცნობაა იქ გამეორებული. მაგალითად, აქაც ნათქვამია, თითქოს სიცოცხლის უკანასკნელი წლები ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა რომ-ში გაატარა და იქვე გარდაიცვალა და სხვ.

1924 წ. ცნობილი ქართველი მეცნიერი პროფესორი გრიგოლ წერეთელი რომში იყო და ვატიკანის ბიბლიოთეკაში მუშაობდა. იქ მას ეგულებოდა შემორჩენილი ქართული ლიტერატურის ძეგლე-ბი, როგორც თვითონ წერს, „იმ მჭიდრო ურთიერთობის გამო, რომელიც საქართველოსა და ვატიკანს შორის არსებობდა (საკმარისია მოვიგონოთ ირბახი, resp. ირუბაქიძე)“. ეს იმედები მას იმჯერად არ გაუმართლდა, მაგრამ ხელთ მოხვედრია რომში 1629 წელს ნი-კოლოზ ჩოლაყაშვილის მონაწილეობით გამოცემული ქართულ-იტ-ალიური ლექსიკონი, რომელსაც იხსენიებს 1925 წელს ჟურნალ „ახალ კავკასიონში“ გამოქვეყნებულ წერილში „ნეაპოლი—რომი—ბერლინი (საზღვარგარეთის შთაბეჭდილებანი)“. ამ წერილში ის, სწავთა შორის, კიდევ ერთხელ მოაგონებდა ქართული კულტურის ისტორიით დაინტერესებულ საზოგადოებას ნიკიფორე ირბახის — ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ღვაწლს პირველი ქართული წიგნების დაბეჭდვის საქმეში.

1925 წლის იანვარში ისტორიკოსმა დ. კარიჭაშვილმა საქარ-თელოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების სხდომაზე წაი-კითხა მოხსენება „ნიკიფორე ირბახის ვინაობის შესახებ“, აქ ის იმ აზრს გამოთქვამდა, რომ ნიკიფორე ირბახი ეროვნებით ბერძენი იყო. დ. კარიჭაშვილი იმავე შეცდომას უშვებდა, რომელსაც თა-ვის დროზე ვერ ასცდა ალ. ცაგარელი, გააიგივეა რა ნიკო-ლოზ ჩოლაყაშვილი ნიკიფორე ბერძენთან, თეიმურაზ მეფის ელჩთან რუსეთსა და ერან-ოსმალეთში. დ. კარიჭაშვილის აღნიშ-ნულ აზრს სხდომაზე დამსწრენი, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზო-

გადოების წევრები, ივ. ჯავახიშვილი და ს. გორგაძე არ დაეთანხმნენ და დ. კარიჭაშვილის მტკიცების წინააღმდეგ გამოვიდნენ⁴.

დ. კარიჭაშვილის ეს მოხსენება არ დაბეჭდილა, მაგრამ იგივე აზრი გაიმეორა მან 1929 წელს გამოცემულ მონოგრაფიაში „ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია“. უფრო ადრე, 1925 წელს ჟურნალ „წიგნის მეგობარში“ დ. კარიჭაშვილმა გამოაქვეყნა პატარა წერილი „როდის დაიბეჭდა პირველად ქართული წიგნი?“, სადაც უჩვენა, რომ ქართული წიგნის ბეჭდვის დასაწყის თარიღად მიჩნეულ უნდა იქნას 1629 წელი „წიგნის მეგობრის“ ამავე ნომერში (№ 1—2), ბიბლიოგრაფიულ განყოფილებაში დაბეჭდილია აგრეთვე პ. ჭანიშვილის შენიშვნა ამავე ლექსიკონზე და ნათქვამია, რომ ლექსიკონის ქართული ნაწილი, უმთავრესად მისი ქართული ტრანსკრიპციები, უამრავ შეცდომას შეიცავს და ამის საფუძველზე გამოთქმულია ექვი, რომ ლექსიკონის შედგენის მონაწილე ნიკიფორე ირბახი ქართველი კი არა, ბერძენი უნდა ყოფილიყო.

ამავე 1925 წლის ახლო ხანებში გადაწყდა, რომ პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნის თარიღად ქართულ-იტალიური ლექსიკონის გამოცემის თარიღი — 1629 წელი ყოფილიყო მიღებული და, ნაშასადამე, 1929 წელს ქართული ნაბეჭდი წიგნის გამოცემის 300-წლოვანი იუბილე სრულდებოდა. ეს ღირსშესანიშნავი თარიღი მაშინ, 1929 წელს, საქართველოს ახალგაზრდა საბჭოთა რესპუბლიკამ კიდევ იზეიმა და ქართული წიგნის იუბილეს არაერთი მეცნიერული გამოკვლევა და მონოგრაფია მიეძღვნა. 1929 წელს, როგორც ზემოთაც აღვნიშნეთ, გამოიცა დ. კარიჭაშვილის წიგნი „ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია“. გარდა ამისა ამავე წელს პ. გუგუშვილმა გამოსცა მონოგრაფია „ქართული წიგნი. 1629—1929“, ხოლო ს. კაკაბაძემ ჟურნალ „ქართული მწერლობის“ მე-8 ნომერში მოათავსა ვრცელი და შინაარსიანი წერილი — „ქართული წიგნის ბეჭდვა 300 წლის იუბილესათვის“. სამივე ნაშრომი თითქმის ერთდროულად გამოიცა და ერთმანეთს ამიტომ, ბუნებრივია, არც ერთი არ ითვალისწინებდა. დ. კარიჭაშვილი, როგორც უკვე ვთქვით, კვლავ იმ აზრს ადგა, რომ ნიკოლოზ ირბახი წარმოშობით ბერძენია, იმყოფება თეიმურაზ I-ის სამსახურში და თეიმურაზი მას დიპლომატიური ხასიათის დავალებების შესასრულებლად იყენებს,

⁴ საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების 1925 წლის 24 იანვრის სხდომის ოქმი (იხ. პ. გუგუშვილი, ქართული წიგნი, გვ. 29—30).

გზავნის მას ელჩად რუსეთსა და სხვა სახელმწიფოებში. პ. გუგუშვილი თავის გამოცელებაში „ქართული წიგნი, 1629—1929“ ნიკიფორე ირბახს მხოლოდ გაცვრით შეეხო. მან აღნიშნა, რომ ნიკიფორე ირბახის „პიროვნების გარშემო ჩვენს ისტორიოგრაფიაში არ არსებობს გარკვეული შეხედულება, ის ზოგს ქართულად, ზოგს კი ბერძენად მიაჩნია“. იმათ შორის, ვინც მას ქართველად და ჩოლაყაშვილთა გვარის წევრად თვლის, პ. გუგუშვილი ასახელებს მ. თამარაშვილს, ზ. ჭიჭინაძეს, გრ. წერეთელს, და, ბოლოს, თვით სტეფანო პაოლინის, ლექსიკონის გამომცემელს, რომელსაც წიგნის სათაურში ნათქვამი აქვს, რომ ლექსიკონი დაიბეჭდა ნიკიფორე ირბახის, ქართველის დახმარებით. ნიკიფორე ირბახის ბერძნული წარმომადგენის მადიარებლად პ. გუგუშვილი დ. კარიჭაშვილს ასახელებს იმ მოხსენების საფუძველზე, რომელიც მან საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში წაიკითხა 1925 წელს. თუმცა, შენიშნავს იქვე პ. გუგუშვილი, დ. კარიჭაშვილმა უკვე იცვალა აზრი და მიუთითებს მის წერილზე „როდის დაიბეჭდა ქართული წიგნი?“. მაგრამ ამ წერილში მხოლოდ ის აზრია გამოთქმული, რომ ლექსიკონის ბეჭდვის დროს ნიკიფორე რომში აღარ იყო, თორემ, რომ ყოფილიყო, წიგნი ამდენი შეცდომით არ დაიბეჭდებოდაო, რადგან, უნდა ვიფიქროთ, ნიკიფორემ ქართული ენა, ასე თუ ისე, მაინც იცოდაო. ხოლო 1929 წელს გამომცემელ მონოგრაფიაში დ. კარიჭაშვილი კვლავ იმ აზრს იმეორებს, რომ ნიკიფორე ირბახი წარმომადგენლობით ბერძენია.

საკმაოდ ვრცლად ჩერდება ნიკოლოზ ირბახის ვინაობაზე ს. კაკაბაძე თავის საეურონალო წერილში „ქართული წიგნის ბეჭდვის 300 წლის იუბილე სათვის“. ამ ნაშრომში ს. კაკაბაძე იძლევა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მოკლე მონახაზს, დამყარებულს უმთავრესად მ. თამარაშვილის მიერ შეკრებილ მასალაზე. მართალია, ს. კაკაბაძე ნიკიფორე ირბახს ყოველი ექვსის გარეშე ქართველად და ჩოლაყაშვილთა საგვარეულოს წარმომადგენლად მიიჩნევს, მაგრამ მის ბიოგრაფიულ მონაცემებს ურთავს იმ ცნობებსაც, რომლებიც ბერძენ ნიკიფორე ბერს შეეხება—თეიმურაზის მიერ 1635 წელს კონსტანტინოპოლს, ხოლო 1639 წელს რუსეთის მეფესთან დიპლომატიური მისიით მიზი გაგზავნა და სხვ.

ამ ორი სხვადასხვა პირის ბიოგრაფიული ცნობების აღრევას ბოლო მოუღო კ. კეკელიძის წერილმა „ნიკიფორე ირბახი“, რომელიც 1935 წელს გამოქვეყნდა კრებულში „ლიტერატურული მე-

მკვიდრეობა“ და შემდეგ ხელმეორედ დაიბეჭდა 1945 წელს „ეტიუდებში ძველი ქართული „ლიტერატურის ისტორიიდან“.

ნაშრომში „ნიკიფორე ირბახი“ კ. კეკელიძე იყენებს არა მხოლოდ მ. თაძარაშვილის მიერ შეკრებილ ცნობებს. არამედ იმ საკმაოდ ვრცელ მასალასაც, რომელიც ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის შესახებ არის დაცული იერუსალიმის ჯვრის მონასტერში, იყენებს აგრეთვე XVII ს. შუა ხანებში საქართველოში ნამყოფი რუსი ელჩების ტოლოჩანოვის, ელჩინისა და მიშეცკის ჩანაწერებს. ამ წყაროების ჩვენებათა დეტალური ანალიზის საფუძველზე მკვლევარი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ნიკიფორე ბერი, რომელსაც თეიმურაზ მეფე ელჩად იყენებს რუსეთსა და კონსტანტინოპოლში, არის ტომით ბერძენი, ოსმალეთიდან 1623—1624 წლებში საქართველოში გადმოხვეწილი. აქ ნიკიფორე ბერძენს შეუსწავლია ქართული ენა, ხოლო რუსეთში მიმოსვლისას — რუსული. 1635 წელს თეიმურაზს მისთვის მიუცია კუკოსონის⁵ მიტროპოლიტობა. 1642 წლის შემდეგ მას ველარ ვხედავთ საქართველოში, როგორც ჩანს, ამ დროს ნიკიფორე ბერძენი სამუდამოდ ტოვებს საქართველოს. კ. კეკელიძე წერს, რომ ამ ბერძენი ნიკიფორეს პარალელურად, იმავე ხანებში, საქართველოში მოღვაწეობს მეორე ნიკიფორე ბერი, რომელიც არის ქართველი, გვარად ჩოლაყაშვილი. ამას, როგორც აღნიშნავს კ. კეკელიძე, ადასტურებს ჯვრის მონასტერში შემონახული მასალა — აღაპები და კედლის წარწერები, აგრეთვე იერუსალიმის პატრიარქის დოკუმენტების თხზულება და სხვა წყაროები.

არსებული მასალების საფუძველზე კ. კეკელიძე აღგენს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის დაბადებისა და გარდაცვალების თარიღს, მისი ბიოგრაფიის მთავარ მომენტებს. კ. კეკელიძის ამ გამოკვლევის შემდეგ, ქართულ ისტორიოგრაფიაში საბოლოოდ შეიძლება ჩაითვალოს დადგენილად როგორც ბერძენი ნიკიფორე ეპისკოპოსის, ასევე ნიკოლოზ-ნიკიფორე ჩოლაყაშვილის (ირბახის) ვინაობა და სადაურობა.

ინტერესი ნ. ჩოლაყაშვილის მიმართ შემდგომი ხანის სამეცნიერო ლიტერატურაში კვლავ შეიმჩნევა და არც თუ შცირებ. ამ ინტერესის სამი სხვადასხვა მიმართულება აქვს. მკვლევარნი, რომელნიც ეხებიან XVII საუკუნის საქართველოს საგარეო ურთიერთობათა საკითხს, გვერდს ვერ უვლიან ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მოღვაწეო-

⁵ კუკოსონი — კ. კეკელიძის აზრით, რომელიც ქართული გეოგრაფიული სახელის დამახინჯებული ფორმა უნდა იყოს.

ბას ამ სფეროში და საგანგებოდ ჩერდებიან მის ელჩობაზე დას. ევროპაში 1626—1629 წლებში. ასეთია, მაგალითად, ნ. ნაკაშიძის 1968 წელს რუსულ ენაზე გამოქვეყნებული მონოგრაფია — „ქართულ-რუსული პოლიტიკური ურთიერთობანი XVII საუკუნის პირველ ნახევარში“, სადაც XVII ს. პირველი ნახევრის საქართველოს საგარეო ურთიერთობათა განხილვისას სათანადო ადგილი აქვს დათმობილი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ელჩობას. ამ ელჩობის შესახებ საუბარია აგრეთვე 1973 წელს გამოცემულ „საქართველოს ისტორიის ნარკვევების“ IV ტომშიც.

ის მკვლევარები, რომელთაც ქართველთა ჯვრის მონასტრის ისტორია აინტერესებთ, ჩვეულებრივ განიხილავენ ხოლმე ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მოღვაწეობასაც ამ მონასტერში. ასეთი ხასიათის გამოკვლევებიდან დავასახელებთ ელ. მეტრეველის ნაშრომებს — „მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის (XI—XVII სს.)“ და „ტიმოთე გაბაშვილი, „მრძოსვლა“, თ. ვირსალაძის „იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის მხატვრობა და შოთა რუსთაველის პორტრეტი“ (რუსულ ენაზე) და სხვა.

ნ. ჩოლაყაშვილის სახელი ქართული საელჩო მკერამეტყველების ისტორიაშიც არის შესული. ასე მაგალითად, ნ. კანდელაკი წიგნში — „ქართული საელჩო მკერამეტყველების ისტორია“ ნ. ჩოლაყაშვილს განიხილავს როგორც ერთ-ერთ თვალსაჩინო წარმომადგენელს საელჩო მკერამეტყველებისა საქართველოში, ზასაც, ამ წიგნის ავტორის აზრით, ნ. ჩოლაყაშვილის დიპლომატიური, საელჩო და სამქადაგებლო საქმიანობა ადასტურებს.

დაბოლოს, ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის პიროვნება მკვლევართა ყურადღებას მუდამ იპყრობს იმ თვალსაჩინო კვალის გამო, რომელიც ნან დასტოვა ქართული კულტურის ისტორიაში თავისი მონაწილეობით პირველი ნაბეჭდი ქართული წიგნის, პირველი ქართული ლექსიკოგრაფიული ნაშრომის შედგენისა და გამოცემის საქმეში (იხ. არნ. ჩიქობავა, „იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია“).

წინამდებარე ნარკვევი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მოღვაწეობის ყველა ამ მხარეს ეძღვნება და იძლევა ცდას, შეძლებისდაგვარად მთლიანობაში წარმოადგინოს ეს საინტერესო პიროვნება და მისი მრავალმხრივი მოღვაწეობა, გაშუქებული XVII ს. პირველი ნახევრის ისტორიულ მოვლენებთან მჭიდრო კავშირში.

2. ჩოლაყაშვილთა საგვარეულო და ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ცხოვრების აღრეული წლები

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ცხოვრების მრავალი ფაქტი და მათ შორის მისი დაბადების ზუსტი თარიღიც უცნობია ჩვენთვის. მხოლოდ მიახლოებით ხერხდება ამის დადგენა. საქართველოში ხანგრძლივად ნამყოფი იტალიელი მისიონერი ჯუზეპე-მარია ძამპი თავის თხზულებაში, რომელიც დაახლოებით 1655 წელს არის დაწერილი, შენიშნავს, რომ ნიკიფორე ირბახი 70 წლის კაციყო. ამისდამიხედვით შესაძლებელი ხდება გამოანგარიშება, რომ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი დაბადებული უნდა იყოს 1585 წელს. მაგრამ მხედველობაში მისაღებია, რომ ძამპი მხოლოდ მიახლოებით უჩვენებს ნიკოლოზის ასაკს, მიახლოებით არის ნაანგარიშევი ის დროც, როდესაც ძამპი ამ ცნობას იძლევა, ასე რომ 1585 წელი მხოლოდ პირობითად შეიძლება მივიჩნიოთ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის დაბადების თარიღად.

ჩოლაყაშვილთა საგვარეულო, რომელსაც ნიკოლოზი ეკუთვნოდა, კახეთის ერთ-ერთ უძლიერეს სათავადოს შეადგენდა XVI—XVII საუკუნეებში.

ჩოლაყაშვილთა გვარის აღზევება და დაწინაურება ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოსაგან კახეთის ცალკე განოყოფასა და ჩამოყალიბებასთან ერთად ხდება XV საუკუნის მეორე ნახევარში. საქართველოს მეფე გიორგი VIII, რომელმაც 1466 წ. დასაბამი მისცა კახეთის სამეფოს დამოუკიდებელ არსებობას, თავის სეპარატისტულ პოლიტიკაში ადგილობრივ ფეოდალებს ეყრდნობოდა. ამ ფეოდალებს შორის უმთავრესი ადგილი ჩოლაყაშვილთა სათეოდლო სახლს ეკუთვნის. მათი განსაკუთრებული დაწინაურება XV ს. დამლევსა თუ XVI ს. დამდეგისათვის არის სავარაუდებელი. ჩოლაყაშვილთა ხელთ არის სამეფოს უპირველესი თანამდებობა — მეფის სახლთუხუცესობა და ჩოლაყაშვილები საერთოდ ცხოველ მონაწილეობას ლებულობენ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. საქართველოს ისტორიაში კარგად არის ცნობილი ის აქტიური როლი, რომელიც სახლთუხუცეს გარსევან ჩოლაყაშვილს მიუძღვის კახეთის სამეფოს განცალკევებული მდგომარეობის შენარჩუნების საქმეში XVI ს. დამდეგს: 1511 წ. ქართლის მეფემ დაიწყო X-მ დაატყვევა კახეთის მეფე გიორგი II და კახეთის სამეფო შეიერთა. მაგრამ კახეთის ბოლომდე შემომტკიცება მან მაინც ვერ შეძლო. გიორგი II-ს მცირეწლოვანი მემკვიდრე, 7 წლის ლევან

ბატონიშვილი დარჩა. ის სახლთუხუცესმა გარსევან ჩოლაყაშვილ-
მა, რომელიც კახეთის დედოფლის, ლევანის დედის ახლო ნა-
თესავი იყო, საიმედოდ გადამალა, რომ მომავალში, როცა ბავშვი
წაიზრდებოდა, კახეთის სამეფო ტახტზე აეყვანა და ქართლის მე-
ფისათვის დაეპირისპირებინა. ამ ამბავთან დაკავშირებით ქართული
ისტორიული წყაროები მეტად დრამატულ სიტუაციას ხატავენ: და-
ვით მეფე თავგამოდებით დაეძებდა ლევანს რათა შეეპყრა და მო-
ეკლა ის და ამით კახეთის სამეფო საგვარეულო მოესპო წთლიანად.
ამ საქმის შესაარულებლად დავით მეფემ კახეთს თავისი ძმა ბაგრა-
ტი და თავადები — ქსნის ერისთავი და ამილახვარი მიაგვლინა. მათ
უნდა „დაეჩხრიკათ“ მთელი სამეფო — „კახეთს მსახლობელნი დი-
დით ვიდრე მცირემდი“ და რაღაც არ უნდა დაჯდომოდან, „ეპო-
ვათ ყრმა იგი“. წარგზავნილები სახლთუხუცეს გარსევან ჩოლაყა-
შვილის სახლშიც მისულან. მასპინძელს აქ მათთვის ნადიმი გაუ-
მართავს. სუფრაზე სხვა მსახურ-ფარეშებთან ერთად მსახურის ტა-
ნისაშოსში გამოწყობილი ლევან ბატონიშვილიც თავს ადგა სტუმ-
რებს. ნადიმის მეორე დღეს „სტუმრები“ თავიანთი დავალების ას-
რულებას შეუდგნენ და გარსევან ჩოლაყაშვილს ფიცი მოსთხოვეს,
რომ ის არავის მალავდა თავის სასახლეში. გარსევანმა „ფიცითა სა-
შინელითა“ გულშევიდად უპასუხა, რომ იმათ გარდა, ვინც სტუმ-
რებმა მის სასახლეში იხილეს, არავინ ჰყავდა შინ „არცა დიდი კა-
ციშვილი. და არც ცოტასიო“. ეს ფიცი მას სრულიად გულდანშვი-
დებით შეეძლო მიეცა — ლევან ბატონიშვილი, მსახურად გამო-
წყობილი ხომ იმათ რიცხვში იყო, ვისაც სტუმრები შეხვდნენ მის
სასახლეში. ქართლის მეფის მიერ მოგზავნილი მსტოვარნი სავსე-
ბით დაჯერებულნი გასცლიან ჩოლაყაშვილის სახლს.

ამის შემდეგ ლევანი კახეთის სამეფო ტახტზე ავიდა და კახე-
თის სამეფოს განკერძოებული არსებობა კიდევ დიდი ხნით გაგრ-
ძელდა.

გარსევან ჩოლაყაშვილმა, ამრიგად, საშუალება არ მისცა ქარ-
თლის მეფეს ხელთ ეგდო კახეთის სამეფო ტახტის მემკვიდრე და
თავიდან წოცილებინა საშიში მეტოქე. გარსევანს ეს საქციელი
კახეთის სამეფოს სახლისადმი დიდი ერთგულების აქტად ჩათვა-
ლა, არსებითად კი მისი მოქმედება ჩვეულებრივი, თავადური
განკერძოულობისაკენ მისწრაფებით ნაკარნახევი ნაბიჯი იყო —
ქართული სამეფოს გაერთიანებას, ერთიანი ძლიერი საქართველოს
შექმნას მუდამ თავგამოდებით ებრძოდნენ მსხვილი ფეოდალები,
რამდენადაც პოლიტიკურად დაშლილ-დაქსაქსულ სახელმწიფოში

ისინი გაცილებით უფრო ლაღად და დამოუკიდებლად გრძნობდნენ თავს, ვიდრე გაერთიანებულ, ცენტრალიზებულსა და ძლიერ სანეფოში.

XV ს. უკანასკნელ მეოთხედში კახეთის სამეფოს პოლიტიკურ ასპარეზზე ჩოლაყაშვილთა კიდევ არაერთი წარმომადგენელი გამოიჩინა. ერთი მათგანი, რომლის სახელი წყაროებს არ შემოუნახათ და რომელსაც ჩოლაყაშვილთა გვარში დამკვიდრებული ჩვეულებისდამხედველ სახლთუხუცესის თანამდებობა ეჭირა კახეთის სამეფოში, მეფე ალექსანდრე მეორის (1574—1605), ამ მაღალნიჭიერი და ენერგიული პოლიტიკოსის, აქტიური თანამოღვაწე და მისი გონებამახვილი პოლიტიკური გეგმების თანამონაწილეა.

ასეთ ენერგიულ პოლიტიკურ მოღვაწეთა და გვარ-ტომობით მოჭადვულ ფეოდალურ ოჯახში დაიბადა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი. მისი დედ-მამის შესახებ მცირეოდენი ცნობები არის შემონახული. ნიკოლოზმა იტალიაში ერთ კათოლიკე მისიონერს მოუთხორო თავისი ოჯახის ამბავი და ეს ნაამბობი ამ მისიონერმა თავის მოხსენებაში გამოიყენა. აი რას წერს იგი:

„თუმცა ბევრი თანზღლებელა არა ჰყავდა, მაგრამ მისი ღირსეული ჭკევეა ცხადყოფდა მის ღიდებულობას... თავის მამისას ამბობდა, რომ ერთი უპირველესი თავადთაგანი და საქართველოს ჯარის უფროსი იყო, მრავალ გზის დაუმარცხებია სპარსელები და, სხვათა შორის, ერთხელ 20 000 ქართველით ამოუწყვეტია 90 000 კაცი სპარსელების ჯარისა. ევროპაში ამის წასვლის დროს საქართველოს ჯარის უფროსად ყოფილა მისივე ბიძაშვილი, რომელიც არა ნაკლებ მხნეობას იჩენდა ომში“⁶.

ნიკოლოზის მამას ომანი რქმევია. იერუსალიმის ჯერის მონასტრის ერთ-ერთ კედელზე ამოკვეთილ წარწერაში ნიკიფორე ჩოლაყაშვილი ომანის ძედ იწოდება. ამავე მონასტერში დაცული ერთი ხელნაწერის მინაწერში ნიკიფორე ომანისშვილ-ჩოლაყაშვილად იწოდება, ხოლო მეორე ხელნაწერის მინაწერში — ომანის ძე ჩოლაყაშვილად.

ამრიგად, ნიკოლოზის მამა ომან ჩოლაყაშვილი ყოფილა. კათოლიკე მისიონერის მოწმობით ის „საქართველოს ჯარის უფროსია“, რაც იმას ნიშნავს, რომ კახეთის სამეფოში მას სარდლის სახელი უჭირავს. როგორც ჩანს, ის სახელოვანი სარდალი იყო — იმავე

⁶ მ. თაშაშვილი. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. თბ., 1902, გვ. 92.

მისიონერის ცნობით მას „მრავალგზის დაუმარცხებია სპარსელები და სხვათა შორის, ერთხელ 20 000 ქართველით ამოუწყვეტია 90000 კაცი სპარსელების ჯარისა“.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის დედა, ბარბარე, ძლიერი სათავადო სახლის — არაგვის ერისთავთა ასული იყო. ამას იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის აღაპებიდან ვგებულობთ⁷. ამავე წყაროდან ირკვევა, რომ ბარბარე შემდგომში შემონაზვნებულია.

ჯვრის მონასტრის კედლის წარწერებითა და აღაპებით იმასაც ვგებულობთ, რომ ნიკოლოზს ჰყოლია ძმა — ქაიხოსრო. ჯვრის მონასტრის ერთ-ერთ წარწერაში ნათქვამია: „ქ. ჯვარო პატიოსანო და წმიდანო მთავარანგელოზნო მიქაელ და გაბრიელ, შეიწყალეთ ჩოლაყაშვილი ომან და ძე მათი მოურავი ქაიხოსრო და თანამეცხედრე მათი ბარბარა. ამინ“⁸. მეორე ჩანაწერი მოწმობს: „...მასვე დღესაჲ წირვაჲ და აღაპი ჩოლაყასშვილისა ომანისა და მეუ[ლ]ლისა მისისა მონაზონისა ბარბარასი და ძისაჲ მისისა ქაიხოსროსი და მისის ძმისა იოვანესი გაუჩინეთ ჩ[უენ] ჯ[ვარი]ს მ[ა]მან ნიკიფორემ და ეპისკოპოსმან თეოდორემ...“⁹

როგორც აქედან ირკვევა ნიკოლოზის ძმას, ქაიხოსროს მოურავის სახელო ეპყრა. ჩანს, მას ეს სახელო თავის მამის — ომანისაგან ჰქონდა მემკვიდრეობით მიღებული. ომანი ხომ ჯარის უფროსი, სარდალი იყო, ხოლო კახეთში XV ს. მეორე ნახევრიდან დამკვიდრებული ჩვეულებით სარდლებად მოურავები ინიშნებოდნენ. მას შემდეგ, რაც კახეთის სამეფოს პირველმა მეფემ, გიორგი VIII-მ (კახეთში ის გიორგი I-ად იწოდება და 1468—1476 წლებში მეფობს) თავისი სამეფო ოთხ სადროშოდ დაჰყო და ეს სადროშოები ეპისკოპოსებს — რუსთველს, ნეკრესელს, ბოდბელს და აღავერდელს დაუმორჩილა, ჯარის გამოყვანის საპირობების შემთხვევაში სარდლებად მეფე მოურავებს ნიშნავდა ხოლმე — ბოდბელის სადროშოში — ქიზიყის მოურავს (ანდრონიკაშვილები), რუსთველის სადროშოში — ენისლის მოურავს (ჯორჯაძეები), ხოლო რუსთველის სასარდლოში — მარტყოფის მოურავს. როგორც XVII ს. პასალებით ვლინდება, მარტყოფის მოურავობა ჩოლაყაშვილთა სამემკვიდრეო სახელო იყო. ომანი და შემდეგ მისი ძე ქაიხოსრო, ზე-

7 А. Цагарели. Памятники грузинской старины в святой земле и на Синае. СПб., 1888.

8 იქვე, გვ. 246.

9 Синодик Крестного Монастыря в Иерусалиме. Изд. Н. Марр, СПб, 1914, с. 21.

მოდ მოტანილ წარწერაში მოუხრავად წოდებული, უნდა ვიფიქროთ, მარტყოფის მოუხრავები იყვნენ.

ქაიხოსრო ომანის ძის შესახებ ვახუშტი ბაგრატიონს ასეთი ცნობა აქვს დაცული: კახეთზე ლეკთა ხშირი თავდასხმების ასალაგებად თეიმურაზ მეფეს დაღესტანს სალაშქროდ გაუგზავნია ომანიშვილი ქაიხოსრო, „რამეთუ იყო იგი ახოვანი, შემართებული“. ქაიხოსრო შესულა დაღესტანს, გაუშლია იქ საბრძოლო მოქმედება და დიდი წარმატებებისათვისაც მიულწევია. დაღესტნიდან მას თეიმურაზ ნეფისადმი მიუპართავს თხოვნით — ბუკი გამომიგზავნეო, ბუკის ხმის გაგონებაზე ლეკნი „მოშიშარ იქმნებიან უფროსად“-ო. კახელებმა დაასმინეს ქაიხოსრო თეიმურაზ მეფესთან: „ნებაჲს კახეთი და ამისათვის ითხოვს ბუკსაცა“-ო (ბუკი დიდი საყვირია, რომელსაც უმთავრესად ლაშქრის შესაყრელად ან კიდევ რაიმე დიდი ზარ-ზეიმის თუ საშიშროების დროს უკრავდნენ და ამდენად სამეფო ბუკი ხელისუფლების ერთგვარი გამოხატულება, მისი ერთგვრთი ატრიბუტი იყო). მეფეს დაუჭერებია ბოროტი ენებისათვის ქაიხოსრო დაღესტნიდან გამოუწვევია და ლალატიტ მოუკლავს.

ჩვენს საისტორიო ლიტერატურაში ვახუშტის ეს მოკლე ქრონიკალური ცნობა ასეთნაირად არის გააზრებული: ქაიხოსრო ომანის ძის საბრძოლო წარმატებათა ამბავმა, ცხადია, შაჰ-აბასის ყურამდეც მიაღწია. კახეთის დასამონებლად გამზადებული ირანის შაჰისათვის ქაიხოსრო მეტად საშიში მოწინააღმდეგე შეიძლებოდა გამომდგარიყო. ქაიხოსროს მაგვარი ძლიერი მოღვაწეების არსებობა კახეთში სახიფათო იყო მისთვის და შაჰ-აბასმაც ვერაგული გეგმა დააწყო. კახეთის მეფე თეიმურაზი ამ ხანებში ირანს იყო ჩასული. შაჰისათვის კარგად იყო ცნობილი ახალგაზრდა მეფის იქვიანი და ადვილად აღმგზნებადი ხასიათი და შაჰის ჩანაფიქრიც თეიმურაზის ხასიათის ამ თვისებებს ემყარებოდა. შაჰმა ყურში ჩააწვეთათეიმურაზს, თითქოს ქაიხოსროს. რომელიც თანდათან სულ უფრო ძლიერდებოდა და თეიმურაზის დედას, ქეთევან დედოფალსაც ის მეტად დაახლოებული და დიდად შეწყალებული ჰყავდა, ფარული განზრახვა ჰქონდა ცოლად შეერთო ქეთევანი და ამ გზით კახეთის მეფე შექმნილიყო. შაჰის ჩაგონებით მის კარზე მყოფმა ქართველებმაც იგივე გაუმეორეს თეიმურაზს და თეიმურაზი ირანიდან ქაიხოსროზე განრისხებული და დიდად აღშფოთებული დაბრუნდა კახეთს. ამ დროს იყო, რომ დაღესტნიდან ქაიხოსროს მიერ შემოთვლილი ბუკის ბოძების თხოვნა მოვიდა. ახლა უკვე თეიმურაზს

ეკვიც აღარ ჩიებოდა ქაიხოსროს ბოროტი ზრახვების მიმართ და მეფემ თავისი სარდალი დასაღუპავად გასწირა¹⁰.

გამორიცხული არ არის ვახუშტის ცნობის მეორეგვარი ინტერპრეტაციაც, მით უფრო, რომ ვახუშტი ხომ არაფერს ამბობს შაჰის მონაწილეობაზე ქაიხოსროს დაღუპვის საქმეში. შესაძლებელია დავეუშვათ, რომ ქაიხოსრო ირანული ორიენტაციისა იყო და აზნაურად მიუღებელი თეიმურაზ მეფისათვის, რომელსაც ირანისადმი დაუპირისუფლებლობის ხაზი ჰქონდა აღებული თავის საგარეო პოლიტიკაში. წარმოვიდგინოთ სიტუაცია, რომელიც XVII ს. 10-იანი წლების დამდეგისათვის შეიქმნა ქართლსა თუ კახეთში — აქ მეტად დაძაბული ვითარებაა. შაჰ-აბასს კახეთის წინააღმდეგ დიდი ლაშქრობა აქვს ჩაფიქრებული (თუმცა სათვალზჩენოდ ოსმალეთის წინააღმდეგ გამოსასვლელად ემზადება). კახეთში სხვადასხვა პოლიტიკური დასები იკვრება. არიან ირანული ორიენტაციის სასტიკი მოწინააღმდეგენი. ამათი სულისჩამდგმელი, როგორც გადმოგვცემენ წყაროები, კახეთის მსხვილი თავადი შერმაზან ჩოლაყაშვილია¹¹, რომელიც ქართლისა და კახეთის მეფეებს შორის კავშირის დამყარებისათვის ილწვის და ამ გზით ქართველთა გაერთიანებული ძალებით ირანული ექსპანსიისათვის მედგარი წინააღმდეგობის გაწევა სურს. ქაიხოსრო კი, შესაძლოა, პირიქით, ირანულ ორიენტაციას მოთავეობს და ამ ნიადაგზე უპირისპირდება თეიმურაზ მეფეს. მეფეშაც მისი თავიდან მოცილება არჩია.

სხვადასხვა დასების არსებობას ამ დროის კახეთში მოწმობს ისიც, რომ თუ ერთი მხრივ ქაიხოსრო ომანის ძეს აქ თავისი მოწინააღმდეგენი, ნეტრები ჰყავს, რომლებიც კვერს უკრავენ და აღვივებენ ქაიხოსროსადმი თეიმურაზ მეფის გულში შაჰის წყალობით ჩასახულ ეჭვსა და უნდობლობას, ნეორე მხრივ, მას შემდეგ, რაც თეიმურაზმა ქაიხოსრო მოაკვლევინა, მეფეს ბევრი აუშხედრდა. თეიმურაზის ამ ნაბიჯებმა, როგორც მოკვითხრობს ისტორიკოსი, დიდი აღშფოთება გამოიწვია კახეთის ზოგიერთ წრეში — „ამის მხილველთა კახთა რომელთამე იწყეს ქვე-გამხედველობა მეფისა-აო“, — წერს ვახუშტი ბაგრატიონი.

ასეა თუ ისე, ვახუშტის ცნობის თანახმად, 1614 წლისათვის, როდესაც შაჰ-აბასი დიდი ჯარით კახეთში შემოიღო, მოურავი და სარდალი ქაიხოსრო ომანის ძე ჩოლაყაშვილი ცოცხალი აღარ არის.

10 ანტონ ფურცელაძე. გიორგი სააკაძე და მისი დრო. 1911.

11 გ. ჭამბუროძე. გიორგი სააკაძე. 1964, გვ. 88.

ქაიხოსრო ჩოლაყაშვილი ცნობილი იყო არა მხოლოდ როგორც სამხედრო და პოლიტიკური მოღვაწე, მან თვალსაჩინო კვალი დასტოვა ქართული ლიტერატურის ისტორიაშიც. ის პოეტი იყო. მის კალამს ეკუთვნის „ომანიანის“ სახელით ცნობილი ვრცელი სათავგადასავლო პოემა, რომელიც თავისი შინაარსით „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელებას წარმოადგენს. აქ მოთხრობილია ტარიელისა და ნესტან-დარეჯანის შვილის ინდოეთის მეფის სარიდანის და უფრო მეტად სარიდანის ვაჟ-შვილის ომანის თავგადასავალი, მისი გზირობისა და ნიჭნურობის ამბები.

ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ის, რომ პოემის ავტორი ამჟღავნებს მისი თანამედროვე დასავლეთ ევროპის პოლიტიკური მოვლენების ცოდნას. იგი იხსენიებს „ნენსთა ქვეყანას“, ე. ი. გერმანიას, რომელსაც „რომთა პაპის“ ქვეყანას უწოდებს. ეს უდავოდ მიუთითებს იმაზე, რომ პოემის ავტორისათვის ცნობილია იმ ბრძოლის შესახებ, რომელიც რომის პაპებსა და გერმანელ იმპერატორებს შორის წარმოებდა; მისთვის ცნობილია რომ პაპები ცდილობენ თავიანთი გავლენის ქვეშ მოაქციონ გერმანია; მაშასადამე, იცნობს იმ პოლიტიკურ სიტუაციას, რომელიც დამახასიათებელი იყო ევროპისათვის XV ს. ბოლოსა და XVI საუკუნის დაშლამდე. აკად. კ. კეკელიძე ასკვნის, რომ ეს ცნობები ქაიხოსრო ომანის ძეს მიღებული უნდა ჰქონოდა თავისი ძმის ნიკოლოზ-ნიკიფორე ჩოლაყაშვილისაგან, რომელიც 1596—1608 წლებში რომში იმყოფებოდა და „გაიჟღერა პაპისტური ტენდენციებით არა მარტო სარწმუნოების, არამედ პოლიტიკის სფეროში“².

ნიკოლოზის ბავშვობისა და ყრუობის წლები იმ ხანაზე მოდის, როდესაც კახეთის სამეფო გარეშე მტრების თავდასხმებისაგან შედარებით მოსვენებულია, განიცდის ეკონომიურსა და პოლიტიკურ აღმავლობას.

მას შემდეგ, რაც 1466 წელს კახეთი ცალკე სამეფოდ ჩამოყალიბდა, მის სამეფო ტახტზე არაერთ ნიჭიერსა და ენერგიულ პოლიტიკურ მოღვაწეს ვხვდებით. კახეთის სამეფოს საგარეო პოლიტიკის ძირითადი ზაზი სამეფოში მშვიდობიანობის შენარჩუნებისათვის ზრუნავა. მეზობელი აგრესორი ქვეყნებისადმი დაყვავების პოლიტიკით, მცირელი ხარკის თავზე აღებით და, რაც მთავარია, ხელსაყრელი საერთაშორისო პირობების მარჯვედ გამოყენების წყალობით კახეთის მეფეები საშინაო დამოუკიდებლობის დაცვას და.

² კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, 1941, გვ. 328.

რამდენადმე მშვიდობიანი ცხოვრების დანყარებასა და შენარჩუნებას ახერხებდნენ. სასიკეთო ბუნებრივი პირობებით უხვად დაჯილდოებულ კახეთში მშრომელ ხალხს ნაყოფიერი შრომის დაუნჯების ფართო შესაძლებლობა ეძლევა. კახეთის ეკონომიკა აღმავლობის გზით მიდის, ქვეყანა შენდება, ივსება დოვლათით. შესაბამისად ამისა, ფართოდ იშლება კულტურულ-საგანმანათლებლო და აღმშენებლობითი მუშაობა. როგორც სათანადო მასალებით თვალსაჩინოდ ვლინდება, კახეთის მოღვაწეთა ყურადღებისა და ზრუნვის თვალსაწიერში საქართველოს საზღვრებს გარეთ მდებარე ქართული კულტურულ-საგანმანათლებლო კერებიც შედის. შესანიშნევია კახელი ზედა ფენების სწრაფვა გაეცნონ მსოფლიო კულტურას, გახდნენ მისი თანამოაზრენი და მონაწილენი. იღვიძებს სურვილი მაჰმადიანური გარემოცვის გარღვევისა კულტურის სფეროშიც.

ამის საილუსტრაციოდ ჩვენ შეიძლება მოვიყვანოთ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მაგალითი, რომელიც მშობლებს განათლების მისაღებად შორეულ ქვეყანაში — იტალიაში გაუგზავნიათ. აქ ნიკოლოზი იტალიის ერთ-ერთ ბერძნულ სკოლაში მიუბარებიან სასწავლებლად. ბავშვს ამ სკოლაში თორმეტიოდე წელი დაუყვია და საქართველოში ის უკვე სრულიად მოწიფული ვაჟაკი დაბრუნდა. მას თან მოჰყვა რომიდან მისიონერი პატრი გვილელმო. საქართველოში ისინი 1608 წლის მახლობლად მოდიან. ნიკოლოზი რომში, როგორც ირკვევა, ბერად აღკვეცილა და, წესის თანახმად, თავისი საერისკაცო სახელი ნიკოლოზი ნიკიფორედ შეუცვლია.

რომში ნიკოლოზ-ნიკიფორეს კარგი განათლება მიუღია, შეუსწავლია ენები. იტალიელი მისიონერი ძამპი, რომელიც მას პირადად იცნობდა და ხვდებოდა საქართველოში ნიკოლოზის ცხოვრების უკანასკნელ ხანებში, XVII საუკუნის 50-იან წლებში, წერს, რომ ნიკიფორე ირბახმა ქართულისა და მეგრულის გარდა 7 ენა იცოდაო. ძამპი ჩამოთვლის კიდევაც ამ ენებს, ესაა: ბერძნული, თურქული, არაბული, რუსული, ფრანგული, ესპანური და იტალიური. ამასვე აღნიშნავს ნიკოლოზის თანამოღვაწე ჯვრის მონასტერში — დიაკვანი გრიგოლი.

უეჭველია, ამ ენების ნაწილი, პირველ რიგში კი ბერძნული და იტალიური, ნიკოლოზმა რომის ბერძნულ სკოლაში მეცადინეობის დროს შეისწავლა. ძამპი ნიკოლოზს „ბრძენ ფილოსოფოსსა და რიტორს“ უწოდებს. ცხადია, ამ განსწავლულობის საფუძვლები ამავე სკოლაში უნდა შეეთვისებინა ახალგაზრდა ნიკოლოზს.

3. პირველი ნაბიჯები სამეფო კარზე

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1608 წლის მახლობლად ნიკოლოზ-ნიკიფორე პატრი გვილეღმოსთან ერთად საქართველოში ბრუნდება.

1615 წელს ერთი კათოლიკე მისიონერი გურიიდან რომში მიწერილ წერილში წერს, რომ გურიის სამთავროში „ერთმა ქართველმა მონაზონმა, რომელმაც 12 წელიწადი გაატარა რომში, დასთესა კეთილი თესლი ამ ნაყოფიერ მიწაზედ, რომელსაც ახლა ჩვენ ვერწყავთ და ნაყოფს ვაღებინებთ ღვთის კურთხევით“-ო. მ. თამარაშვილის აზრით, რომელსაც კეკელიძეც ეთანხმება, ეს „ქართველი მონაზონი“. რომელმაც გურიაში „დასთესა კეთილი თესლი“, ნიკოლოზ-ნიკიფორე ჩოლაყაშვილია. გამოთქმა — კეთილი თესლის დათესვა — არ უნდა გავიგოთ ისე თითქოს აქ უეჭველად კათოლიკობას გავრცელება იგულისხმებოდეს. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს. როგორც ქვემოთ ვნახავთ, ამ დროს კათოლიკობა ჯერ მიღებული არა აქვს და ამიტომ ვერც კათოლიკობას გაავრცელებდა — კათოლიკურად ვერ მონათლავდა ვინმეს. თუ დავუშვებთ, რომ კათოლიკე მისიონერის მოყვანილი სიტყვები მართლაც ნიკიფორე-ნიკოლოზს შეეხება, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ნიკოლოზი, იტალიიდან კონსტანტინოპოლზე გავლით საქართველოში მომავალი, გზად გურიაში შეჩერდა. გურიელის კარზე მოუთხორობდა მსმენელთ თავის შთაბეჭდილებებს კათოლიკური რომის შესახებ, რითაც გარკვეულ ინტერესს უღვიძებდა გურულებს იტალიელებისა და მათი სარწმუნოების მიმართ. მისიონერის წერილშიც მხოლოდ ის არის ნათქვამი, რომ ამ ქართველმა მონაზონმა „კეთილი თესლი“ დათესა, „რომელსაც ახლა ჩვენ ვერწყავთ და ნაყოფს ვაღებინებთ“. ეს კი შეიძლება მხოლოდ იმას ნიშნავდეს, რომ ამ მონაზონმა გარკვეული ინტერესი და სიმპათიები ჩაუწერა გურულებს კათოლიკური სამყაროსადმი, რითაც მისიონერები, ახლა, 1615 წელს სარგებლობენ და ნაყოფს იმკიან — კათოლიკობას ავრცელებენ.

გურიიდან ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი (პატრი გვილეღმოსთან ერთად) თავის მშობლიურ კახეთში ბრუნდება და აქ მეფის კარზე, როგორც მაღალკანსწავლული ბერ-მონაზონი, მალევე სათანადო პატივს ღებულობს — მეფის მოძღვრის თანამდებობას იკავებს.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის საქართველოში დაბრუნების უამს ჯერ კიდევ ცოცხალია. და თავისი სიძლიერის ზენიტშია მისი ძმა — მოურავი ქაიხოსრო ოქანის ძე ჩოლაყაშვილი. კახეთის სამეფოში

ამ დროს გარეგნულად ერთი შეხედვით თითქოს მშვიდობა სუფევს, მაგრამ ეს მშვიდობა ქარიშხლის წინამორბედ სიწყნარეს უფრო მიაგავს. სულ რამდენიმე წელი იყო გასული მას შემდეგ, რაც კახეთის სამეფო კარზე ერანის ძლიერი მბრძანებლის შაჰ-აბასის მიერ ინსპირირებული გულშემზარავი სისხლიანი დრამა გათამაშდა. 1605 წლისათვის შაჰ-აბასს უკვე მოფიქრებული და მტკიცედ დასახული ჰქონდა კახეთის სამეფოს მუსლიმანურ სახანოდ გადაქცევის მზაკვრული გეგმა, რომელიც ქრისტიანი ქართველი მეფეების მოსპობის, კახეთის მოსახლეობის აყრა-გადასახლებისა და მის ადგილას თურქმანული ტომების ჩამოსახლების გზით უნდა განხორციელებულიყო. ამ გეგმის პირველი აქტი კახეთის სამეფოს განაპყმადიანებული მესვეურის ხელთ გადაცემაში მდგომარეობდა. კახთა მეფის ალექსანდრეს ერთ-ერთი შვილი, კონსტანტინე-მირზა ერანის შაჰის კარზე იზრდებოდა და იქ მაჰმადიანობა ჰქონდა მიღებული. 1605 წლის გაზაფხულზე შაჰმა ის კახეთში გამოგზავნა საიდუმლო დავალებით — იმ შემთხვევაში, თუ კონსტანტინე-მირზა ალექსანდრე მეფესა და მის შვილს, ტახტის მემკვიდრე გიორგი ბატონიშვილს, შეატყობდა, რომ მაინცდამაინც დიდი მონდომებითა და გულისყურით არ იღწვიან ამიერკავკასიაში ერანის სახელმწიფოს ინტერესების სასარგებლოდ — ფიზიკურად მოესპო ძინი. კონსტანტინე-მირზამ ეს დავალება ზუსტად შეასრულა. ერთ თათბირზე მეფესთან, როდესაც მორიგი ლაშქრობის საკითხი ირჩეოდა და ალექსანდრე მეფე და გიორგი ბატონიშვილი არ იჩენდნენ სურვილს გაჰყოლოდნენ შაჰისაგან დასახულ გეგმას — ელაშქრათ შირვანს, ცხარე კამათი გაიმართა, რომელიც იმით დასრულდა, რომ კონსტანტინე-მირზამ იარაღი იშიშვლა და გიორგი ბატონიშვილს ეძგერა. ამით კონსტანტინემ ნიშანი მისცა თავის ყიზილბაშ ნახლებებს ამოეხოცათ მეფე და მისი მომხრე კახი დიდებულები, თათბირს რომ ესწრებოდნენ. ალექსანდრე მეფე, გიორგი ბატონიშვილი და რამდენიმე დარბაისელი კონსტანტინე-მირზამ და ყიზილბაშებმა იარაღით აკუწეს. მამისა და ძმის მოკვეთილი თავები ამ გადაგვარებულმა ბატონიშვილმა შაჰ-აბასს გაუგზავნა ერანში, ხოლო თვითონ კი კახეთის მეფედ დაჯდა. მაჰმადიანი მეფის ტახტზე ასვლას კახელმა ხალხმა აჯანყებით უპასუხა. აჯანყებას შაჰის კარზე მძევლად მყოფი ბატონიშვილის, თეიმურაზ დავითის ძის დედა, ქეთევან დედოფალი ჩაუდგა სათავეში. აჯანყებულმა კახელებმა თვითმარქვია მეფე კონსტანტინე მოკლეს და შაჰ-აბასს თეიმურაზ ბატონიშვილის კახეთში დაბრუნება გამოსთხოვეს სამეფო ტახტზე

ასაყვანად. შაჰაბასი მიხვდა, რომ ამ ჭერად მას უკან დახევა მართებდა. აშკარა იყო, რომ კახეთის მუსლიმანურ სახანოდ გადაქცევის გეგმა ჭერ ნაადრევი იყო, კახელები ვერ მოითმენდნენ მაჰმადიან მმართველს, რაც ამ მზაკვრული გეგმის აუცილებელი პირობა იყო და თავიანთ ქართველობასაც მწვევე ბრძოლით დაიცავდნენ. შაჰ-აბასმა თეიმურაზ ბატონიშვილი თავისავე კარზე მეფედ დალოცა და კახეთს გამოგზავნა. ქართველებმა ამჭერად ბრძოლა მოიგეს. მაგრამ მთავარი განსაცდელი ჭერ კიდევ წინ იყო.

ერან-ოსმალეთის ომი გრძელდებოდა. ერანსა და ოსმალეთს შორის ცილობის ერთ-ერთი უმთავრესი საგანი აღმოსავლეთ ამიერკავკასია იყო. კახეთი ქართლთან ერთად ის ძირითადი ასპარეზი იყო, სადაც და რისთვისაც ბრძოლა უნდა გაშლილიყო. შაჰ-აბასის გეგმა, ამოეგდო ქართული სამეფოები ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე და მათ ალაგას მუსლიმანური სახანოები გაეჩინა, რომელიც 1605 წელს კახელების მედგარი წინააღმდეგობის ძალით დროებით შეჩერებულ იქნა, კვლავ არსებობდა. პოლიტიკური ატმოსფერო კახეთის სამეფოში, რომელსაც ახლა ახალგაზრდა ქრისტიანი მეფე თეიმურაზ I ედგა სათავეში, XVII ს. 10-იანი წლების დამდეგისათვის ძალზე დაძაბული იყო.

ამ დროისათვისაა რომ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი, ახალგაზრდა ბერი, კახეთის გამოჩენილი საფეოდალოს სახლის შვილი, უმაღლეს სწავლა-განათლებას ზიარებული, ბრუნდება რომიდან მშობლიურ კახეთში და თეიმურაზ მეფის მოძღვრის თანამდებობას იკავებს. ერთადერთი ქართული დოკუმენტი, რომელშიც ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილია მოხსენიებული, თეიმურაზ მეფის მიერ მეტეხის ტაძრისადმი მიცემული შეწირულების წიგნია¹³. იგი დაწერილია „ქელითა მოძღვრის ჩოლაყაშვილის ნიკოლოზისათა“, თარიღად 1614 წელი უზის და, საფიქრებელია, ამ წლის დასაწყისს ეკუთვნის. ეს ის დროა როდესაც შაჰ-აბასი დაძრულია და დიდი ჭარბით ქართლ-კახეთისაკენ მოიწევს. გზადაგზა ხმებს ავრცელებს, თითქოს ოსმალეთის წინააღმდეგ სალაშქროდ ემზადებოდეს და ამავე დროს თავის ელჩს ოსმალეთში ავალებს ამცნოს სულთანს, რომ მან არ დაუჭეროს ამ ხმებს

¹³ ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი თ. ჟორდანიას მიერ. წ. II, 1897.

და ერთი წლის წინათ, 1613 წელს ირან-ოსმალეთს შორის დადებული ზავის დარღვევად არ მიიჩნიოს.

1614 წლის გაზაფხულზე შაჰ-აბასი უზარმაზარი ჯარით კახეთს შემოვიდა. ამ დიდძალ არმიას, კახეთის ლაშქარი, ცხადია, ვერ გაუმკლავდებოდა. მაინც შეებნენ კახელები, ომი იკისრეს. ბრძოლის ველზე თავდაპირველად ერთგვარი წარმატებაც კი ზვდათ, მაგრამ მტრის რიცხოზობივმა უპირატესობამ საბოლოოდ უკან დაახეკინა ქართველებს. ლტოლვილი თეიმურაზ მეფე ქართლში გადადის და ქართლის მეფე ლუარსაბთან ერთად იძულებულია გადაიხვეწოს და თავშესაფარი ლიხთ იქით, იმერეთის მეფესთან ეძიოს.

შაჰ-აბასი კახეთის აოხრებას შეუდგა, ჰყრიდა მოსახლეობას მკვიდრი მიწა-წყლიდან და ერანს ასახლებდა, ხოლო დაცარიელებულ ადგილებს თურქმანული ტომებით ავსებდა.

თეიმურაზ მეფეს იმერეთს გაჰყვნენ უახლოესი თანამებრძოლნი. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილიც სტოვებს კახეთს ის იერუსალიმს, ქართველთა მონასტრების და წმინდა ადგილების მოსახილველად მიემგზავრება.

იმერეთს გადასული თეიმურაზი ენერგიულ მოღვაწეობას შლის და დასავლეთ საქართველოს მეფე-მთავრებთან ერთად საერთო მოქმედების ღონისძიებათა შემუშავებას ეწევა. უპირველეს ყოვლისა, ის შეუდგა ერანის წინააღმდეგ მოკავშირე გარეშე სახელაწიფოს ძებნას.

ამავე დროს, შაჰ-აბასის საქართველოდან წასვლის უმაღლესი აწიოკებულსა და დარბეულ კახეთში იწყება მზადება აჯანყებისათვის ერანის წინააღმდეგ. ამ მზადებას კახეთის მსხვილი ფეოდალი დავით ჯანდიერი ხელმძღვანელობს. დავით ჯანდიერმა მოციქულები გაუგზავნა თეიმურაზ მეფეს და კახეთს გადმოსვლა სთხოვა. თეიმურაზ მეფემ არ დააყოვნა და უმაღლეს გაჩნდა აჯანყებულ ქვეყანაში. ეს 1615 წლის სექტემბერში ზდება. ამასობაში შაჰ-აბასს მიუვიდა ცნობა დაწყებული აჯანყების შესახებ, რის საპასუხოდაც შაჰმა დიდი ლაშქარი გამოგზავნა კახეთში. ახლად შემოსულმა ჯარმა კიდევ ერთხელ გაავლო მუსრი კახეთის მოსახლეობას. თეიმურაზ მეფე ისევ იმერეთს დაბრუნდა და აქედან გურიის სამთავროში გადავიდა, სადაც კვლავ მთელი ენერგიით განაგრძო მოკავშირის ძებნა ერანის წინააღმდეგ საბრძოლო მოქმედების გასაშლელად. ელჩების მეშვეობით თეიმურაზი დახმარების თხოვნით მიმართავს

ოსმალეთს, ბოლოს, 1620 წელს პირადად მიდის ხონქართან და ჯარს სთხოვს მას, მაგრამ უშედეგოდ.

დახმარების თხოვნით თეიმურაზმა რუსეთის სახელმწიფოსაც მიმართა. ჯერ კიდევ 1618 წლის აპრილში მან ელჩი — კუმურდოს ტაძრის წინამძღვარი ხარიტონი გაგზავნა რუსეთს. ელჩმა რუსეთის მეფის კარზე მიიტანა არა მხოლოდ თეიმურაზ მეფის წერილი, არამედ იმერეთის, გურიისა და სამეგრელოს მეფე-მთავართა წერილებიც.

შემდეგ, 1623 წელს თეიმურაზ მეფე კიდევ ერთ ელჩს — არქი-უპსკოპოს თეოდოსის გზავნის რუსეთში ჯარის გამოგზავნის ანდა ფინანსიური დახმარების თხოვნით. მაგრამ რუსეთს იმ რთულ პოლიტიკურ სიტუაციაში, რომელშიც იმჟამად იმყოფებოდა, და იმ დიპლომატიის ვითარებაში, რომელსაც პირველ რიგში ერანისა და აგრეთვე ოსმალეთის მიმართ ახორციელებდა, აქტიური დახმარების გაწევა საქართველოსათვის არ შეეძლო.

მოკავშირის ანდა თუნდაც მორალურად მხარდამჭერი ძლიერი სახელმწიფოს ძიებაში თეიმურაზ მეფემ გადაწყვიტა ევროპის ქვეყნებისათვის მიემართა. ეს იყო 1626 წელს. ამ დროისათვის თეიმურაზისა და მთელი ქართლ-კახეთის ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი გარდატეხა მოხდა. 1625 წლის გაზაფხულზე ქართლსა და კახეთში მძლავრმა ანტიყიზილბაშურმა აჯანყებამ იფეთქა კვლავ. აჯანყებას დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე მეთაურობდა. აჯანყებულებმა ენერგიული ზოქმედებით გაწმინდეს ქართლი და კახეთი ერანული ჯარებისაგან და თეიმურაზ მეფე ქართლ-კახეთში მიიწვიეს გასაწვევად. იმერეთიდან გადმოსული თეიმურაზი ამიერიდან, ვიდრე 1634 წლამდე, ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტს აერთიანებს და აღმოსავლეთ საქართველოს საგარეო პოლიტიკას წარმართავს.

4. ელჩობა ევროპაში

1626 წელს, როგორც უკვე ვთქვით, თეიმურაზმა მიიღო გადაწყვეტილება დაემყარებინა ურთიერთობა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან და ამ მიზნით იქ ელჩი გაეგზავნა. ელჩად თეიმურაზმა ჩვენთვის უკვე კარგად ცნობილი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი შეარჩია. ამ ხანებში, როგორც ვიცით, ნიკოლოზი იერუსალიმში იმყოფებოდა. მისი ცხოვრების შესახებ 1612—1626 წლების განმავლობაში ცოტა რამ ვიცით — წყაროებს თითქმის არავითარი ფაქტი არ შემოუნახავთ. გვაქვს მხოლოდ ცნობა, რომ ნიკოლოზს ოდესღაც 13

წელი უცხოვრია იერუსალიმში. ამას წერენ რუსი ელჩები¹⁴, 1640 წელს მოსულნი საქართველოში. 1614—1624 წლები, როგორც ჩანს, სწორედ ის 13 წელია, რომელიც ნიკოლოზმა იერუსალიმში გაატარა.

ამრიგად, 1626 წელს ნიკოლოზი დებულობს დავალებას — დიპლომატიური მისიით გაემგზავროს ევროპაში, ესტუმროს რომის პაპს, ესპანეთის მეფესა და სხვა სახელმწიფოთა მეთაურებს.

ერთი შეხედვით აღმაიანს იქნებ გულუბრყვილობადაც კი მოეჩვენოს თეიმურაზ მეფის ცდა დასავლეთ ევროპაში ერანის წინააღმდეგ მოკავშირის ძიებისა. ევროპის სახელმწიფოებს, ცხადია, თავიანთი პოლიტიკური ხაზი, საკუთარი პოლიტიკური ინტერესები გააჩნდათ და არ ეცალად იმისათვის, რომ თავს ედოთ წათი უწუალო ინტერესებისაგან თითქმის შორს მდგომი პატარა სახელმწიფოს — ქართლ-კახეთის სამეფოს დაცვა ირანელთა აგრესიისაგან. მაგრამ საქმე ისაა, რომ თეიმურაზის ელჩობის უპირველესი მიზანი არა იმდენად საბრძოლო კავშირის შეკვრა იყო, ირანის საწინააღმდეგოდ, და ევროპისაგან უმაღლეს მატერიალური დახმარების მიღება (თუმცა, არც უამისობა იყო, ამგვარი მიზანი, თუნდაც შორეული პერსპექტივის სახით, რა თქმა უნდა, უსათუოდ არსებობდა), რამდენადაც ევროპელ მეფე-მთავრებთან უშუალო ნეგოცირული კავშირის დამყარების გზით თავისი, როგორც სახელმწიფოს მესვეურის, საერთაშორისო პრესტიჟის ამაღლება და ქართლ-კახეთის, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, პოლიტიკური ავტორიტეტის განმტკიცება. ეს დიდად მნიშვნელოვანი ამბავი იყო.

თეიმურაზ მეფეს ვერ დაეწამებთ ვერც საერთაშორისო სიტუაციის უცოდინარობასა და გაურკვევლობას. XVII ს. საქართველოს საგარეო ურთიერთობათა მეკლევარია ნ. ნაკაშიძის სამართლიანი თქმით, თეიმურაზ მეფის მიმართვა რომის პაპსა და ესპანეთის მეფისადმი კიდევ ერთხელ ამტკიცებს, რომ თეიმურაზი იცნობს და რეალურად აფასებს არსებულ საერთაშორისო სიტუაციას არა მარ-

¹⁴ «... а был-де он Николоз во Иерусалиме трицет лет», — წერენ რუსი ელჩები (Посольство дьяка Федота Елчина и священника Павла Захарьева в Дадянскую землю. Чтения в обществе истории и древностей Российских при Московском университете, 1887, кн. II, стр. 373). კ. კეკელიძე „трицет-ს“ ელჩების მოხსენების შემდეგდროინდელ ვადამწერტა შეცდომადაც თვლის და ასწორებს „тринцет“-ად. (კ. კეკელიძე. ნიკიფორე ირბახი, ეტიუდები ძველ ქართულ ლიტერატურის ისტორიიდან. II, 1945, გვ. 302).

ტო ახლო აღმოსავლეთში, არამედ ევროპაშიც. უეჭველია, რომ ქართველ მეფეს კარგად მოეხსენება ირანსა და რომს და ირანსა და ესპანეთს შორის ურთიერთობათა გაუარესება მოცემულ ხანაში (კერძოდ, გარსია დე ფიგეროას მეთაურობით ესპანეთის ელჩობის წარუმატებლობა ირანში და ირანის შაჰის კავშირი ინგლისსა და ნიდერლანდისთან)¹⁵.

ამას ისიც უნდა დაემატოს, რომ თეიმურაზ მეფის ეს პოლიტიკური ნაბიჯი კახეთის სამეფოს პოლიტიკის იმ ზოგადი ხაზის გაგრძელებაა, რომელიც კახეთის სახელმწიფო მოღვაწეებისათვის უკვე XV საუკუნიდანვე ხდება დამახასიათებელი. ესაა — თანამიმდევრული ცდები უშუალო პოლიტიკური ურთიერთობის დამყარებისა ქრისტიანულ სახელმწიფოებთან. უკვე XV საუკუნის მეორე ნახევარში კახეთის მეფე ალექსანდრე დიდი მონდომებით ცდილობს გაარღვიოს მაჰმადიანური რკალი, რომელშიც ჩაკეტილი აღმოჩნდნენ ქართული სამეფოები მას შემდეგ რაც 1453 წელს თურქებმა კონსტანტინოპოლი აიღეს და საქართველოს კულტურულ ევროპასთან უშუალო კავშირის გაბმის შესაძლებლობა მოუსპეს. კახთა მეფის ალექსანდრე I-ის საგარეო პოლიტიკის მეტად ღირსშესანიშნავი ფაქტია მის მიერ უშუალო აქტიური პოლიტიკური ურთიერთობის დამყარება მოსკოვის მეფესთან. ეს არის წარმატებით დაგვირგვინებული პირველი ცდა მაჰმადიანური რკალის გარღვევისა. კახთა მეფე ალექსანდრე II-საც კარგად ჰქონდა შეგნებული ევროპასთან ურთიერთობის დამყარების დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა. არის ცნობები, რომ ალექსანდრე მეფე ისპაანში ყოფნას დროს (1597 წ.) ხვდებოდა იქ მყოფ კათოლიკე მისიონერებს და დაუნიებით ეპატიუებოდა მათ თავის სამეფოში. ცნობები გვაქვია იმის შესახებ, თუ რა უშუალო შედეგები მოჰყვა ალექსანდრე მეფის ამ ცდებს, მაგრამ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მათ უკვალოდ არ ჩაუვლიათ. ერთ-ერთი პირდაპირი შედეგი იყო თუნდაც ის ფაქტი, რომ კახეთის ერთი დიდკაცი (ომან ჩოლოყაშვილი) XVI—XVII საუკუნეთა მიჯნაზე თავის შვილს (ნიკოლოზს) სასწავლებლად რომში გზავნის. ამ ცდების შედეგი უნდა იყოს კათოლიკე მისიონერების კახეთს მისვლაც XVII ს. დამდეგს, რის შესახებაც ქვემოთ გვექნება საუბარი.

¹⁵ Н. Т. Накашидзе. Грузинно-русские политические отношения в первой половине XVII века. 1968, стр. 91.

ევროპასთან უშუალო ურთიერთობის უფრო „მაღალ დონეზე“ აყვანის ცდა — ასე უნდა გავიგოთ, თეიმურაზ I-ის დიპლომატიური ნაბიჯი XVII ს. 20-იანი წლების მეორე ნახევარში. ქართველი მეფის მხრიდან ეს იყო მეტად დროული და, საერთაშორისო სიტუაციის თვალსაზრისით, არსებითად გამართლებული ღონისძიება¹⁶.

სრულიად ბუნებრივია თეიმურაზ მეფის არჩევანი რომში ელჩის გაგზავნაზე ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილზე რომ შეჩერდა. ნიკოლოზი, როგორც ვიცით, ხანგრძლივად ცხოვრობდა რომში, იყო განათლებული და ევროპული ენების მცოდნე.

აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოს ურთიერთობა კათოლიკურ სამყაროსთან XVII საუკუნიდან განსაკუთრებით ძლიერდება და ამ ურთიერთობის გაცხოველების ინიციატორი რომია. გავლენის სფეროების გაფართოება, ახალი სამრევლოს შექმნა რომის პაპთა ერთ-ერთ ძირითად საზრუნავს შეადგენს ამ ხანაში. ვატიკანი, რომის პაპით სათავეში, ფეოდალური წყობილების საყრ-

¹⁶ ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში თეიმურაზ I-ის ამ პოლიტიკური ნაბიჯის, ევროპაში ელჩობის გაგზავნის მეორეგვარი, დამატრალურად განსხვავებული შეფასებაც არსებობს. ასე მაგალითად, ბ. გიორგაძის ნაშრომში, რომელიც წინასიტყვაობის სახით ერთვის მის თარგმანსა და გამოცემას XVII ს. იტალიელი მისიონერის დონ ჭუზეპე ჭულიჩის მიერ საქართველოს შესახებ დაწერილი წერილებისა, თეიმურაზის პოლიტიკის ასეთ შეფასება არის მოცემული: „...თეიმურაზ მეფემ ელჩი მიავლინა სრულიად გაუთვალისწინებელ პირობებში. როგორც ეტყობა თეიმურაზ მეფის კარზე ნათელი წარმოდგენა არა ჰქონიათ საერთაშორისო მდგომარეობაზე... დასავლეთ ევროპის ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა სამეგობრო ურთიერთობის დარღვევა თურქეთის წინააღმდეგ მებრძოლ სპარსეთის შაჰთან... ასეთ არახელსაყრელ პოლიტიკურ ვითარებაში ელჩის გაგზავნა იმ ხელმწიფეთა კარზე, რომელთა ინტერესები სრულიად საწინააღმდეგო ორიენტაციას მოითხოვდა, მოწმობს, რომ საქმე უნდა გვექონდეს არაშორსმეკრეტელი პოლიტიკური მსოფლმხედველობის მქონე სახელმწიფო ხელმძღვანელობასთან, რომელსაც საერთაშორისო ვითარებისათვის თავი ეელარ გაურთმევია... ამგვარად ეს... ელჩობა დიპლომატიურ უცოდინარობად თუ არ ჩაითვლება, ყოველ შემთხვევაში, ღრმა საერთაშორისო ვითარების გამომხატველი არ უნდა იყოს...“ (დონ ჭუზეპე ჭულიჩე მილანელი. წერილები საქართველოზე. იტალიური ტექსტი თარგმან, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. თბ. 1964, გვ. 16—18). დაახლოებით ასეთივე შეხედულებისა უნდა იყოს ს. კაკაბაძეც, რომელიც თეიმურაზის მიერ ევროპაში ელჩობის გაგზავნას ავანტიურას უწოდებს (იხ. მისი „ქართული წიგნის ბეჭდვის 300 წლის იუბილესათვის“. ქართული მწერლობა. 1929, № 8—9).

თეიმურაზ მეფის საგარეო პოლიტიკის ამგვარ შეფასებას, როგორც ჩვენი ზემოთ მოტანილი მსჯელობა მოწმობს, რა თქმა უნდა, ვერ დავეთანხმებით.

დენი იყო ევროპაში და ერთ დროს მთელ ფეოდალურ სამყარო-ზე პოლიტიკური ბატონობის პრეტენზიას აცხადებდა. ხოლო XVII საუკუნისათვის, ევროპაში აბსოლუტიზტური სახელმწიფოების ჩანოყალიბების ხანაში, რეფორმაციის ფართო გავრცელების პირობებში, თანდათან თავისი გავლენის დაცემას განიცდის. კათოლიკური ეკლესიის პოლიტიკური როლი სულ უფრო იზღუდება თუმცა ის ჯერ კიდევ სარგებლობს საკმაოდ მნიშვნელოვანი სახსრებით, რომელიც კათოლიკეთაგან იკრიბება. პაპები იბრძვიან თავიანთი პოზიციების აღდგენა-შენარჩუნებისათვის, თავიანთი პოლიტიკური გავლენის სფეროების გაფართოებისათვის, რაც საბოლოოდ ახალ-ახალი ტერიტორიების ეკონომიური ათვისების, მათთან სავაჭრო ურთიერთობის დამყარების ზრახვებით არის გაპირობებული. ამ მიზნით ტარდება ღონისძიებები კათოლიკური ეკლესიის მხრიდან მისიონერული მოღვაწეობის გააქტიურებისათვის არაკათოლიკურ ქვეყნებში, იქ კათოლიკობის დანერგვისათვის. 1622 წელს პაპი გრიგოლ XV ვატიკანთან აარსებს კათოლიკური სარწმუნოების პროპაგანდის კონგრეგაციას, რომლის პირდაპირ მოვალეობას სამისიონერო მოღვაწეობის ხელმძღვანელობა შეადგენდა. ერთ-ერთი ქვეყანა, სადაც რომი კათოლიკური სარწმუნოების დანერგვა-გავრცელებას ლაშობს საქართველოა. XVII ს. დამდეგს კახეთის სამეფოში, თეიმურაზ მეფის კარზე, არაერთი კათოლიკე მისიონერი იმყოფება რომიდან წარმოგზავნილი. 1626 წ. ერანს მყოფ პატრი გრიგოლ ორსინის მიერ რომისადმი წარდგენილ მოხსენებაში საქართველოს შესახებ აღნიშნულია, რომ 1613 წ. კახეთის მეფე თეიმურაზმა დიდი პატივით მიიღო სამეფო კარზე პატრი გვილელმო და პატრი ივანე-თადეოზი, მიუჩინა მათ საცხოვრებელი ადგილი და ეკლესიებიც კი დაუთმო წირვა-ლოცვის შესასრულებლად. ამ კათოლიკე ბერების მოღვაწეობა კახეთში შაჰ-აბასის შემოსევის შეუწყვეტია.

პატრი ორსინის გარდა კორესპონდენტებს საქართველოსა და გერძოდ კახეთის შესახებ რომში აწვდის ცნობილი მოგზაური პიეტრო დელა ვალე, რომელიც XVII ს. 20-იან წლებში ირანში იმყოფება, დაახლოებულია იქ მყოფ ქართველებთან (მას ქართველი ქალი შეუერთავს ცოლად — ირანში დედასთან ერთად ტყვედ წაყვანილი და იქ დაობლებული ქალიშვილი სახელად თინათინი). პიეტრო დელა ვალეს დაწვრილებით აქვს აღწერილი თეიმურაზ მეფის დედის ქეთევან დედოფლის მოწამებრივი სიკვდილი და სხვა ამბები ქართველთა შესახებ. 1621 წ. ნეაპოლში გამოიცა პატარა

წიგნაკი სათაურით — „გულწრფელი მოხსენება საქართველოს სამეფოების შესახებ პატრი პავლე მარია ფაიანცელი დომინიკანის მიერ“. ამ წიგნის ავტორი წერს, რომ ის 1616 წ. იყო საქართველოში და აღწერს ამ ქვეყანას და მისი ხალხის ზნე-ჩვეულებებს. ასე რომ რომში, XVII ს. 20-იან წლებში, საკმაოდ კარგად მოეხსენებოდათ საქართველოსა და კერძოდ, კახეთის სამეფოს პოლიტიკური მდგომარეობა. იცოდნენ ისიც, რომ იქ დაინტერესებული იყვნენ კავშირით კათოლიკურ სამყაროსთან. რომში არ აყოვნებდნენ ანგვარი განწყობილების საკუთარი ინტერესებისათვის გამოყენებას. ამიტომაც იყო, რომ როდესაც თეიმურაზ მეფის ელჩა ნიკოლოზ-ნიკიფორე ჩოლაყაშვილმა, თეიმურაზის წერილით რომის პაპისადმი, იტალიის ნაპირებს მიაღწია, აღმოჩნდა, რომ ამავე დროს რომიდან საქართველოსაკენ მოდიოდნენ რომის პაპის წარგზავნილები, რომლებსაც თეიმურაზ მეფისათვის წერილი მოჰქონდათ. ესენი იყვნენ თეათინელთა ორდენის სამი კათოლიკე ბერი. ერთი მათგანი პიეტრო ავიტაბილე ამ პატარა მისიონის ხელმძღვანელი იყო. 1616 წ. 4 მაისს რომის კარდინალებს პაპს მეთაურობით მიეღოთ გადაწყვეტილება ამ მისიონის საქართველოში გაგზავნის შესახებ. 9 მაისს მათ წერილობით მიმართეს პიეტრო ავიტაბილეს და აცნეს ეს გადაწყვეტილება. სათანადო დარიგებისა და შესაფერისი აღჭურვილობის მიღების შემდეგ სამი კათოლიკე ბერი 23 ივლისს რომიდან საქართველოსაკენ გამოემგზავრა. მათ თან მოჰქონდათ პაპის ოთხი წერილი საქართველოს ოთხ მესვეურთან — გურიელთან, დადიანთან, იმერეთის მეფესთან და კახეთის მეფე თეიმურაზთან — თხოვნით მფარველობა გაეწიათ ამ მონაზვნებისათვის და ნებადაერთოთ კათოლიკური სარწმუნოების ქადაგებისა თავ-თავიანთ საბრძანებლებში. ამის გარდა, ამ მისიონერებს მოჰქონდათ წერილები ანალოგიური თხოვნით ქართული ეკლესიის მესვეურებისადმი. სამაგიეროდ იძლეოდნენ პირობას, რომ, „როცა კი საჭირო იქნება“, სამსახურს გაუწევდნენ მათ მეუფებას.

თეიმურაზ მეფის სახელზე დაწერილი წერილი 1626 წლის 4 ივლისით არის დათარიღებული. ამ წერილში, სხვათა შორის, ასეთი სიტყვებია „რომამდე მოაწია თქვენი უბედურების ამბავმა (იგულისხმება შაჰ-აბასის მიერ კახეთის დარბევა-აოხრება, თეიმურაზის გადახვეწა იმერეთს. — გ. ა.), ამასთანავე მოგვითხრეს საოცარი და შეუდრეკელი სიმხნე, რომელიც თქვენ გამოიჩინეთ. ეგრეთვე ვუწყით, თუ რაოდენი სიმტკიცე სარწმუნოებისა გამოი-

ჩინა დედა თქვენმა, რომელმაც ქრისტიანობაზე ხელის აღებას თავისი სამეფოს დაკარგვა და სიკვდილი არჩია“.

როგორც აქედან ირკვევა, რომის კათოლიკური სამყარო საგსებით კურსშია იმ პოლიტიკური ამბებისა, რომელიც კახეთის სამეფოში XVII საუკუნის 10-იან წლებში დატრიალდა.

საქართველოში მომავალი სამი მისიონერი, როგორც უკვე ითქვა, რომიდან 1626 წლის ივლისის ბოლოს გაუდგა გზას. მისიონერები მივიდნენ იტალიის ნავსადგურ მესინაში, საიდანაც ზღვით, ოსმალეთზე გავლით, უნდა მისულიყვნენ საქართველოში. მესინაში სამგზავრო მზადებასა და ზომალდის ცდაში, როგორც ჩანს, კარგა ხანს შეყოვნებულან და აქ მოულოდნელად შეხვედრიან საქართველოდან რომში მიმავალ ქართველ ელჩს ნიკოლოზ-ნიკიფორე ჩოლაყაშვილს, რომელსაც რომის პაპთან მიჰქონდა თეიმურაზ მეფის წერილი.

ეს წერილი, იტალიურ ენაზე ნათარგმნი, ჩვენი საუკუნის დასაწყისის, ვატიკანის არქივში აღმოაჩინა ისტორიკოსმა მ. თამარაშვილმა. იგიწერს, რომ ზევს ეცადა, მაგრამ წერილის ქართული დედანი ვატიკანის არქივში ვერ იპოვა. ის დღემდე აღმოჩენილი არ არის. წერილს თარიღად უზის 1626 წლის 20 ნოემბერი. ამისდა მიხედვით საფიქრებელია, რომ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი 1626 წლის ბოლოს, ნოემბრის დამლევს წამოვიდა საქართველოდან. მაგრამ შესაძლებელია ისიც, რომ ნიკოლოზმა, რომელიც, როგორც ვიცით, 1626 წლამდე იმყოფებოდა იერუსალიმში, ჯვრის მონასტერში, მიიღო თეიმურაზის წერილი და დავალება გამგზავრებულიყო რომში და რომის პაპსა და ევროპის სხვა სახელმწიფოთა მესვეურებს სწევოდა. ეს მეორე ვარიანტი თითქოს უფრო დასაშვები ჩანს: ნიკოლოზი იტალიაში შედის მესინის ნავსადგურით. ეს კი ბუნებრივი იქნებოდა იმ შემთხვევაში, თუკი საქართველოდან ის თურქეთზე გავლით წამოვიდოდა. მაგრამ საქმე ისაა, რომ თურქეთის გზა ამ დროს ქართველი მეფის ელჩისათვის მეტად სახიფათო იყო, თუ არა ზრუღილადაც აღკვეთილი და გადაკეტილი. იქნებ ამიტომაცაა, რომ იტალიიდან გამობრუნებისას ნიკოლოზი სხვა, გაცილებით შორი გზით დაბრუნდება საქართველოში — გერმანია, ლიტვა-პოლონეთსა და რუსეთზე გავლით. ამას გარდა, თუ დავუშვებდით, რომ ნიკოლოზი 1626 წლის ნოემბრის ბოლოს წამოვიდა საქართველოდან, მესინაში ის დაახლოებით 1627 წლის დასაწყისს უნდა მოსულიყო. ხოლო, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, მესინაში ნიკოლოზი უფრო გვიან, წელიწადის ცხელ დროს — ზაფხულში ჩანს მოსული. ყოველივე ამის გამო შეიძლება ვივარაუდოთ შემდეგი: 1626

წლის ბოლოს ან 1627 წლის დასაწყისის საქართველოდან იერუსალიმს მყოფ ნიკოლოზთან მოდის თეიმურაზის მიერ გამოგზავნილი კაცი, მოაქვს თეიმურაზ მეფის წერილი, დაწერილი რომის პაპის სახელზე, და ამცნობს ნიკოლოზს თეიმურაზის დავალებას — დიპლომატიური მისიით ესტუმროს ევროპის სახელმწიფოთა მეთაურებს. ნიკოლოზი ემზადება ევროპაში გასამგზავრებლად და 1627 წლის გაზაფხულზე თუ ზაფხულის პირს იერუსალიმიდან პირდაპირი საზღვაო გზით ჩადის მესინის ნაუსადგურში. აქ ის ხვდება საქართველოში გამოსამგზავრებლად გამზადებულ კათოლიკე მისიონერებს. ამ შეხვედრას აღწერს თეათინელთა ორდენის წევრი, იტალიელი სილოსი თავის თხზულებაში „Historia Clericorum Regulorum.“ „ამასვე გადმოგვცემს აგრეთვე პატრი არქანჯელო ლამბერტიც, რომელიც ხანგრძლივი დროის განმავლობაში ცხოვრობდა საქართველოში და 1657 წელს დაწერა თხზულება „კოლხების წმინდა ისტორია (წმინდა კოლხეთი)“¹⁷, სადაც, სხვათა შორის, ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მესინაში ჩასვლის ამბავი ასეა მოთხრობილი: „მესინაში ჩამოვიდა ერთი კეთილშობილი ქართველი, სახელად ნიკიფორე ირბახი, რომელიც იყო საქართველოს უპირველესი სენიორი უკეთილშობილესი გვარისა. სიყრმიდანვე ღვთის კულტით იყო გატაცებული და წმ. ბასილის სამონასტრო დაწესებულებაში ბერად აღიკვეცა. იგი გამოგზავნილი იყო მისი მეფის თეიმურაზისაგან ევროპაში, რომ დახმარება ეთხოვა, როგორც სახელმწიფოებრივი, ასევე სულიერი, სპარსეთის ჯარისაგან მთლად განადგურებული და უბედურებაში მყოფი საქართველოსათვის. მეფისაგან მას დავალება ჰქონდა (როგორც თვითონ ამბობდა), ესპანეთის მეფესთან და პაპთან“. ნიკიფორე ირბახის, ქართველი ელჩის, მესინაში ჩამოსვლის ამბავი უმაღლესე გავრცელდა ქალაქში და საქართველოში გამოსამგზავრებლად გამზადებული კათოლიკე ბერების ყურამდეც მიუღწევია. ისინი, თავისთავად ცხადია, ძალიან დაინტერესდნენ ქართველი ელჩით, იფიქრეს რომ ამ, თავის ქვეყანაში გამოჩენილი კაცის მეშვეობით გაუადვილდებოდათ საქართველოში შესვლა და მოღვაწეობა. ამიტომ, — წერს ლამბერტი, — პატრები შეეცადნენ შეძლებისდაგვარად ეცათ პატივი ნიკიფორესათვის. მესინაში ამ დროს ჰქირი მძვინვარებდა. ამის გამო ვერ მოხერხდა ნიკოლოზის იმ სახლში დაყენება, სა-

¹⁷ ეს ნაშრომი ლათინურიდან თარგმნა ივ. ჭავჭავაძის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის უფროსმა მეცნიერმა თანაშრომელმა ბენჯამინ გიორგაძემ, რომელმაც საშუალება მოგვცა გვეცნობოდით არქ. ლამბერტის ამ თხზულებას, პატ-ლ ბ. გიორგაძეს ამისათვის დიდ მადლობას მოვახსენებთ.

დაც პატრები იყვნენ დაბინავებულნი, მაგრამ პატრები ხშირ-ხშირად აკითხავდნენ მას და ძღვენსა და საჩუქარს არ აკლებდნენ. როდესაც შეიტყვეს, რომ ნიკოლოზს განზრახული ჰქონდა ნეაპოლზე გავლით ესპანეთში წასვლა, პატრებმა მას თავიანთი ხელშეწყობა და დახმარების აღმოჩენა აღუთქვეს და შეასრულეს კიდევაც. ნეაპოლში ნიკოლოზს სარეკომენდაციო წერილები გაატანეს იქ მყოფი თეათინელთა ორდენის წევრების სახელზე. ნეპოლს ჩასული ნიკოლოზი უმაღლეს ინახულა მესინადან საქართველოში წამოსასვლელად გამზადებული პატრის დონ-ჯაკომოს დედამ და სთხოვა, რომ საქართველოში დაბრუნებისას მისი შვილისათვის დონ-ჯაკომოსათვის მფარველობა გაეწია; ხოლო სამერმისო სამსახურის სამაგიეროდ აჰ მანდილოსანმა ნიკოლოზი „ბრწყინვალედ დაასაჩუქრა“, ძვირფასი ნივთები უბოძა. ლამბერტი წერს, რომ ნიკოლოზმა საქართველოში დაბრუნების შემდეგ დონ-ჯაკომოს დედის თხოვნა პირნათლად შეასრულა — თანაგრძნობა და მზრუნველობა არ დაუკლია პატრი ჯაკომოსათვის.

ნეაპოლიდან ნიკოლოზი ესპანეთს გადასულა. თავდაპირველად, როდესაც ნიკოლოზის ელჩობა იგეგმებოდა საქართველოში, როგორც ჩანს, გადაწყვეტილი იყო, რომ ნიკოლოზი ჯერ რომის პაპს ეწვეოდა და შემდეგ გავიდოდა ესპანეთში. ამიტომ თეიმურაზ მეფის წერილში რომის პაპისადმი ასეთი თხოვნაც იყო: „თქვენის შუამდგომლობით მსურს დაკავშირება ისპანიის მეფესთან. ამის შესახებ მას მივწერეთ. ამიტომ გვედრებით და გთხოვთ, თქვენც იცადოთ, რათა იგი დათანხმდეს“.

როგორც ჩანს, ნიკოლოზმა, რაღაც ჩვენთვის უცნობი მიზეზის გამო, შესაძლოა ნეაპოლელ თეათინელებთან მოთათბირების შემდეგ, ამ წინასწარ შემუშავებულ მარშრუტს გადაუხვია და სანამ ნეაპოლიდან რომს მივიდოდა და პაპთან აუდიენციაზე წარსდგებოდა, ესპანეთში გამგზავრება და ესპანეთის მეფის ნახვა ამჯობინა. 1627 წლის შუა ხანებში ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი ესპანეთს ჩავიდა. აქ პირველ ხანებში დაბრკოლებებს წააწყდა, ვერ მოახერხა ესპანეთის ზთავრობასთან უშუალოდ დაკავშირება, ვინაიდან არავის იცნობდა, ვისაც შეეძლო მისთვის რეკომენდაცია გაეწია.

თეიმურაზ მეფის წერილში რომის პაპისადმი ნათქვამია, თითქოს თეიმურაზს მიწერილი ჰქონია ესპანეთის მეფესთან წერილი, რომელშიც მასთან კავშირის დამყარების სურვილს გამოთქვამდა. ეს წერილი ჯერჯერობით აღმოჩენილი არ არის. ხოლო იტალიელი მისიონერების მონათხრობიდან ირკვევა, რომ ამგვარი წერი-

ლი ესპანეთის მეფისათვის გადასაცემად ნიკოლოზს ხელთ არ ჰქონია. შესაძლოა, ის ადრე სხვა პირის ხელით გაიგზავნა ესპანეთს.

ნიკოლოზი იძულებული იყო ქალაქის სასტუმროში მოთავსებულიყო და მდგარიყო იქ რაიმე დახმარების მოლოდინში. აქაც ისევ ნეაპოლელი კათოლიკე ბერები დაეხმარნენ, რომლებმაც მიწწერეს მათივე ორდენის წევრს მადრიდში ნიკოლოზის შესახებ და მის საქმეში შეწყოების აღმოჩენა სთხოვეს. არქანჯელო ლამბერტი წერს, რომ თეათინელმა პატრმა, სახელად დონ პლაჩიდე მირტოკ, რომელიც ესპანეთის სამეფო კარზე სათანადო ავტორიტეტით სარგებლობდა, გულმოდგინეობა გამოიჩინა და ესპანეთის სამეფო კარზე მიაღებინა ნიკიფორე, ვითარცა სამეფო ელჩი. ისტორიკოსი მ. თამარაშვილიც. რომელიც „თეათინელი ისტორიკოსების“ ცნობებს ემყარება, გადმოგვცემს, რომ თავდაპირველად ნიკიფორე ქალაქის სასტუმროში ცხოვრობდა ნეაპოლელ თეათინელი ბერებისაგან ამ ორდენის ესპანელი წევრებისადმი მიწერილი წერილების მისვლის მოლოდინში. ამ წერილებს უნდა გაეცნოთ ნიკიფორე თეათინთა ორდენის ესპანელი წევრებისათვის, რომლებიც ამის შემდეგ დახმარებას აღმოუჩენდნენ მას დასახულ საქმეში. წერილები, სადაც მოთხოვნილი იყო ნიკიფორეს ვინაობა და მიზანდასახულება, მართლაც მალე მოვიდა და თეათინელმა ბერებმა ნიკიფორე ესპანეთის მთავრობას გააცნეს. ამის შემდეგ ნიკოლოზი, როგორც ეს უცხოეთის სახელმწიფოს ელჩს შეშვენოდა. სასტუმროდან საცხოვრებლად ერთ-ერთ სასახლეში გადაიყვანეს და მისი ღირსების შესაფერისი პატივი სცეს. ესპანეთის მეფემაც მიიღო ნიკოლოზი, როგორც საქართველოს ელჩი. ლამბერტი გადმოგვცემს, რომ ნიკოლოზი „თავისი მეფის სახელით ესპანეთის მეფის მეგობრობას და რაიმე დახმარებას თხოულობდა, მისი მტრის სპარსეთის შაჰის დასაზარცხებლად“. რა პასუხი მიიღო ნიკოლოზმა ამ თხოვნაზე ესპანეთის მეფისაგან, ამის შესახებ ლამბერტი არას ამბობს პირდაპირ, ოღონდ აღნიშნავს, რომ ქართველი ელჩი „მეფის კარიდან ძალიან კმაყოფილი“ გამობრუნდა.

წამოსვლის წინ, წესის თანახმად, მეფეს ის დაუსაჩუქრებია — 1000 სკუდი უბოძებია სამგზავროდ.

ესპანეთიდან ნიკოლოზი კვლავ იტალიაში ბრუნდება, სადაც თავისი ელჩობის ძირითადი ამოცანა უნდა განახორციელოს — თეიზურაზ მეფის წერილი გადასცეს პაპს.

რომში, პაპის კარზე, ნიკოლოზის შესახებ აქვთ ცნობები, იცნა მისი ესპანეთში ყოფნისა და ესპანეთის მეფის მიერ ვითარცა

ქართველი მეფის ელჩის მიღების ამბავი. ვატიკანში ამ დროისათვის, როგორც ვიცით, უკვე ჩაფიქრებულია გეგმა საქართველოს კათოლიკური ეკლესიის გავლენის ორბიტაში მოქცევისა და გადადგმულიყა პირველი ნაბიჯები ამ გეგმის განხორციელებისათვის — საქართველოში მივლინებული არიან მისიონერები კათოლიკური სარწმუნოების საქადაგებლად. ახლა, როდესაც ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ელჩობის ამბავი ცნობილი შეიქმნა რომის პაპის კარიისათვის, გადაწყვიტეს ამ ელჩობის საკუთარი ინტერესებისათვის გამოყენება. უპირველეს ყოვლისა ქართველ ელჩს უარი ეთქვა პაპთან აუდიენციაზე. აუდიენციის აუცილებელ პირობად ნიკოლოზს სარწმუნოების გამოცვლა, მართლმადიდებლობის კათოლიკობით შეცვლა დაუდეს. ამავ დროს გამალებით შეუდგნენ საქართველოს შინა და გარე პოლიტიკური მდგომარეობის შესწავლას.

შემონახულია 1628 წლით დათარიღებული მოხსენება — „რელაციონე“, წარდგენილი პაპის კონგრეგაციაში (კონგრეგაცია — ჩვენს ენაზე გადმოტანით კარდინალებისა და ვატიკანის სხვა დიდმოხელეთა საბჭოს ნიშნავს). ამ მოხსენებაში (ავტორი არ ჩანს) გულდასმით არის გარჩეული საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელებისა და საქართველო-რომის ურთიერთობის საკითხები. მეორე მოხსენებას საქართველოს შესახებ თარიღად აქვს 1628 წლის 20 ივნისი. მისი ავტორია დონ მიკელე მოსკო. როგორც თვითონ მიკელე მოსკო შენიშნავს, მოხსენება ემყარება საუბრებს „წმინდა ბასილის ბერ ნიკიფორე ერბაქთან, რომელიც ახლა იბერიის მეფის ელჩადაა რომში პაპი ურბანო VIII-სთან“. ამ მოხსენებაში საკმაოდ დაწვრილებით არის აღწერილი მეფე თეიმურაზ I-ის მეფობის ისტორია. მისი ყოფნა ირანში შაჰის კარზე, საქართველოში ჩამოსვლა, კახეთის სამეფო ტახტზე ასვლა, ირანის ჯარის შემოსევა საქართველოში, თეიმურაზის დასავლეთ საქართველოში გახიზვნა, თურქეთს გამგზავრება, დიდი მოურავის გიორგი სააკაძის მოღვაწეობა, თეიმურაზის ქართლ-კახეთის მეფედ დასმა და სხვ., დაწვრილებით არის აღწერილი ქეთევან დედოფლის მოწამეობრივი სიკვდილი ირანში. დახასიათებულია თეიმურაზ მეფის პიროვნება. მოხსენება მრავალ საინტერესო ცნობას შეიცავს XVII საუკუნის საქართველოს ისტორიიდან¹⁸.

¹⁸ ეს მოხსენება ვატიკანშია დაცული. მ. თამარაშვილის მიერ გადმოღებული პირი ინახება საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (თ. თამარაშვილის პირადი ფონდი, საქმე № 10). ამ მასა-

შემოთავაზებულ წინადადებას, კათოლიკური სარწმუნოების მიღებას, ნიკოლოზი, როგორც ჩანს, შედარებით ადვილად დაუახლოვდა. შინაგანად ის უკვე საკმაოდ მომზადებული იყო ამისათვის. რომში გატარებული სიყმაწვილისა და ქაბუკობის წლები, მთელ 13 წელს სწავლა-განათლებისა, უკვალოდ არ ჩაუვლია. რომში ცხოვრებას ევროპის პროგრესული კულტურისადმი, ზნე-ჩვეულებებისა და განათლებისადმი ღრმა სიმპათიები ჩაუენერგავს მის გულში. ხოლო იმდროინდელი ევროპული კულტურის რელიგიური გამოხატულება, კათოლიკური სარწმუნოება, ხომ იგივე ქრისტიანული სარწმუნოება იყო და ამდენად ნიკოლოზს მართლმადიდებლობის დატოვება და კათოლიკობის მიღება არსებითად დიდ სარწმუნოებრივ ღალატად ვერც ჩაეთვლებოდა. და, რაც მთავარია, ნიკოლოზი უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკოსი იყო, პოლიტიკური მოღვაწე, რომელიც თავისი ქვეყნის კეთილდღეობის გაუმჯობესებისათვის დაუღალავად იღწვოდა და რაკი მისი პოლიტიკური მიზნის წარმატების ინტერესები მოითხოვდნენ ამ ნაბიჯს, ნიკოლოზიც მზად აღმოჩნდა გადაედგა ის. ქართველი ელჩი დათმობაზე წავიდა და დიპლომატიური მოსაზრებით მიიღო პაპის მიერ შემოთავაზებული კათოლიკობა. ლაზერტის სიტყვით, როგორც კი ნიკოლოზმა თანხმობა განაცხადა კათოლიკობის მიღებაზე, მას „მაშინვე შეუპარულეს ცერემონია“ — კათოლიკური წესით მონათლეს. ამის შემდეგ რომის პაპის რეზიდენციის კარი ნიკოლოზისათვის ფართოდ გაიღო. პაპმა ის უმაღლვე აღდიენციაზე მიიღო. ნიკოლოზმა თავისი მეფის წერილი გადასცა პაპს. თეიმურაზ მეფე წერილში ამცნობდა რომის პაპს თავის ასვლას სამეფო ტახტზე, ხაზს უსვამდა იმ გარემოებას, რომ ქართველი ხალხიც, ისე როგორც რომის პაპი, ქრისტიანია, რომ ქართველები და პაპი ერთი და იმავე ღვთაების მალიარებელნი არიან: „ვალიარებთ და თაყვანს ვცემთ იმავე ერთსებას, ერთს ღვთაებას და ერთ სუფევას“, — წერდა თეიმურაზი. შემდეგ აღნიშნულია, რომ ის, თეიმურაზი, ამ სარწმუნოების დაცვითა და აღიარებით — „განუხრელად“ ეწია სამეფო ტახტს; „ღვთის შეწევნითა და თქვენის უწმინდესობის ლოცვა-კურთხევით მივიღეთ მეფობა. აწ გთხოვთ, თქვენის ბრძანებით დავგამტყიცოთ“,

ლის იტალიურიდან თარგმანი ჩვენი თხოვნით შეასრულა და გადმოგვცა საქსის მეცნ. აკადემიის ივ. ჭავჭავიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის უფროსმა მეცნიერმა თანამშრომელმა ქ. ჩხატარაშვილმა, რისთვისაც მას მადლობას მოვახსენებთ.

წერდა თეიმურაზი და თავის მხრივ რომის პაპს პირდებოდა სანსახურსა და მორჩილებას, უწოდებდა რა მას სვეტს საარწმუნოებისას. „მთავარს მთელი ქვეყნისა და უპირველეს საყდარს ყოველთა“.

აქვე თეიმურაზი მოუთხრობს პაპს, რომ მას ხშირად უთანხმოება აქვს ერანსა და ოსმალეთთან, რომ საქმე ხშირად შეტაკებად იქცევა, მაგრამ საქართველო არცერთ ამ სახელმწიფოთაგანს არ ემორჩილება. „მხოლოდ თქვენი ქვეშევრდომნი“ ვართ, „რაც გნებავსთ, გვიბრძანეთ და ყველაფერს აღვასრულებთ“—ო.

თეიმურაზ მეფის წერილის ძირითადი აზრი და მიზანი ასეთია: პაპმა უნდა სცნოს თეიმურაზი საქართველოს კანონიერ მეფედ, კავშირი დაამყაროს მასთან, მფარველობა და დახმარება გაუწიოს საქართველოს საპირობების შემთხვევაში, როგორც მის ქვეშევრდომ, ხელდებულ სახელმწიფოს.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი. თეიმურაზ მეფის წერილის გადაცემის დროს, პირადად ესაუბრა პაპს, კარდინალებსა და ვატიკანის, სხვა მესვეურთ, რომელთაც თავისი სამეფოს მდგომარეობა გააცნო.

თავისი სათხოვარი ქართველმა ელჩმა ოთხ პუნქტად ჩამოაყალიბა ეს პუნქტები ძირითადად თეიმურაზ მეფის წერილში გამოთქმულ დებულებებს ემყარება, მაგრამ ამასთანავე არსებული სიტუაციით ნაკარნახევ განსხვავებულ ნიუანსებსა და დამატებით წინადადებებსაც შეიცავს. პირველი პუნქტი არსებითად იმეორებს თეიმურაზის თხოვნას — პაპმა მისწეროს წერილი თეიმურაზს და ამ წერილით სცნოს იგი საქართველოს (იბერიის) კანონიერ მეფედ. მეორე პუნქტი იყო — მიეღო პაპს თეიმურაზი რომის ეკლესიის წიაღში, როგორც კათოლიკე ხელმწიფე. აქ ეი უკვე სრულიად ახალი წინადადებაა მოცემული — საკითხი ეხება ქართველი მეფის მიერ კათოლიკობის მიღებას, რომის ეკლესიის შვილად შერაცხვას. ჩანს, რომ პაპის კარზე შექმნილი რეალური მდგომარეობა უკარნახებდა ნიკოლოზს ასეთი წინადადებით მიემართა პაპისათვის. არ არის გამორიცხული ისიც, რომ ქართველ ელჩს თეიმურაზ მეფისაგან სათანადო ზეპირი ნებართვა ჰქონდა მიღებული ამგვარი თავისუფალი მოქმედებისა. თეიმურაზის წერილი ისეთი დიპლომატიური ხელოვნებით არის შედგენილი, რომ არც აშკარად აღიარებს ასეთ მიზანს, არც მთლად უარყოფს მას, უწოდებს რა რომის პაპს „ყველაზე უდიდეს და უმეტესად ამაღლებულ მწყემსს“ და მიმართავს მას: „თქვენი ქვეშევრდომნი ვართ“—ო.

მესამე პუნქტი ესპანეთთან ურთიერთობას ეხება. თუ თეინგურაზ მეფე წერილში მიზართავდა რომის პაპს თხოვნით ეშუამდგომლა ესპანეთის მეფის წინაშე, რათა მას მიეღო ქართველი ელჩი და კავშირი დაემყარებინა საქართველოსთან, ნიკოლოზი ამავე თხოვნას ასეთნაირად აფორმებს — მისწეროს რომის პაპმა ესპანეთის მეფეს, რომ რომის ეკლესიამ თავის შვილად მიიღო ქართველი მეფე და ესპანეთის მეფემაც მფარველობა გაუწიოს საქართველოს.

მეოთხე და უკანასკნელი პუნქტით ნიკოლოზი სთხოვდა პაპს სარეკომენდაციო წერილები მიეწერა იმპერატორთან (იგულისხმება გერმანიის იმპერატორი ანუ ე. წ. „რომის საღვთო იმპერიის“ იმდროინდელი მეთაური ფერდინანდი), პოლონეთის მეფესთან და ნეაპოლის ვიცე-მეფესთან, რომლების კარზე ხლებასაც აპირებდა ნიკოლოზი იტალიიდან გამობრუნებისას.

რომის პაპის კონგრეგაციაში იმსჯელეს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მიერ წარმოდგენილი სათხოვარი პუნქტების გზო და ენერგიულად მოეჭიდნენ ნიკოლოზის წინადადებას მიღებული ყოფილყო თეიმურაზ მეფე კათოლიკური ეკლესიის წიაღში, ვითარცა ამ ეკლესიის ღვიძლი შვილი. კონგრეგაციაში დაისახა გეგმა, რომ ნანამ სანამ თეიმურაზ მეფე ოფიციალურად არ აღიარებდა კათოლიკურ სარწმუნოებას, პაპი არ უპასუხებდა თეიმურაზს წერილზე. ხოლო მას შემდეგ, როდესაც თეიმურაზი ახალი წერილით დაადანტურებდა რომ მან მიიღო კათოლიკობა, კათოლიკურად მოინათლა, პაპი მას მიიღებდა, ისე როგორც სხვა კათოლიკე ხელმწიფეთ, რომის ეკლესიის უძვირფასეს შვილად და რეკომენდაციასაც გაუწევდა ესპანეთისა და საფრანგეთის მეფეების წინაშე, რათა მათ მფარველობა და დახმარება გაეწიათ ქართველი მეფისათვის; დაეხმარებოდა საქართველოს თვითონ პაპიც. თეიმურაზის კათოლიკურად მონათვლა უნდა განეხორციელებინა მირას არქიეპისკოპოსს (მისი ნახტევანში გაგზავნა ჰქონდათ გადაწყვეტილი რომში), ანდა საქართველოში მყოფ თეათინელთა მისიონის მეთაურს პიეტრო ავიტაბილეს. მირას არქიეპისკოპოსი, ან პიეტრო ავიტაბილე უნდა მოთათბირებოდა საქართველოს მღვდელ-მთავრებს და მღვდელებს, გაეცნო მათთვის კათოლიკური მრწამსი, წერილობითაც (ბერძნულ ენაზე დაბეჭდილი) გადაეცა ის ხალხისათვის გასაცნობად და ერთად ექადაგათ კათოლიკური სარწმუნოება ადგილობრივი მცხოვრებლებისათვის.

საკითხის ანგვარი გადაწყვეტა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის სასიამოვნოდ ვერ დარჩებოდა. მისი ელჩობის დედაზრი — თეიმურაზის

მეფედ აღიარება, მისთვის მფარველობის გაწევა და დაცვა მაჰმადიანურ სახელმწიფოთა ექსპანსიისაგან, რეკომენდაცია დას. ევროპის მესვეურთა წინაშე, ყველაფერი ეს განუხორციელებელი რჩებოდა, გაურკვეველი მომავლის საკითხად იქცეოდა. საქმე ყოვნდებოდა და არა თუ ყოვნდებოდა, იქნებ სრულიადაც იშლებოდა, რამდენადაც თეიმურაზ მეფის მიერ კათოლიკობის საქვეყნოდ აღიარება მეტისნეტად პრობლემატური საკითხი იყო. საჭირო ხდებოდა ქართველ ელჩს თავისი დიპლომატიური ტალანტი მთელი ძალით გაეშალა, მთელი თავისი შესაძლებლობანი დაეძაბა, რომ მისთვის არახელსაყრელი მხრით შეტრიალებული საქმისათვის სასურველი ღინება მიეცა. ჩანს, ნიკოლოზს, მართლაც არ დაუშურებია ნიჭი და ენერგია, ვინაიდან საბოლოოდ მას მაინც თავის ნებაზე წარუშმართავს საქმის ვითარება. კონგრეგაციის მიერ შემოთავაზებული გეგმა ვერ გატარდა. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა მიაღწია იმას, რომ ყოველგვარ წინაპირობათა შესრულების გარეშეც რომის პაპმა ალერსით სავსე წერილი მისწერა თეიმურაზ მეფეს და სარეკომენდაციო წერილები გადასცა ნიკოლოზს ევროპის რიგი სახელმწიფოების მესვეურთა სახელზეც. მათ პაპი აცნობდა ნიკოლოზს ვითარება ქართველი მეფის ელჩს და შუამდგომლობდა მისთვის საჭირო დახმარების აღმოჩენისა და მფარველობის გაწევის შესახებ. წერილები, რომელიც რომის პაპმა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს გაატანა, დაწერილი იყო ნეაპოლის ვიცე-მეფესთან, ფლორენციის ჰერცოგ ფერდინანდ მედიჩისთან, უნგრეთისა და ბოჰემიის მეფე ფერდინანდთან, პოლონეთის მეფე სიგიზმუნდთან, შვეციის მეფესა და საფრანგეთის მეფესთან. საფრანგეთი, უნგრეთი, პოლონეთი — ის ქვეყნები იყო, რომელთა გზად გავლასაც ვარაუდობდა ნიკოლოზი იტალიიდან საქართველოში წამოსვლისას და რომელთა მეთაურობასაც უნდა სწევოდა კარზე.

პაპმა ნიკიფორე ირბახის შესახებ წერილი მისწერა ესპანეთის მეფე ფილიპესაც. ამ წერილში პაპი ნიკოლოზს თავის „საყვარელ შვილს უწოდებს და ანბობს, რომ იგი „ღირსია ქრისტიანე მეფეთა მფარველობისა“, როგორც ეს თქვენი წერილიდან მტკიცდებოდა (ჩანს, ესპანეთის მეფეს თავის მხრივ პაპთან ნიკოლოზის შესახებ წერილი ჰქონია მიწერილი). ახლა ნიკიფორე ირბახი ბრუნდებოდა თავის ქვეყანაში „და ჩვენის მოციქულებრივის წერილით ვავედრებთ ყველა მთავარს, რომლის პროვინციაში უნდა გაიაროს“. წერილის ბოლოს რომის პაპი დასძენდა: „ჩვენ არ ვინებთ აქიდგან ისე გამოგვეპტუმრებინა, რომ ჩვენი მღვდელმთავრული

გულკეთილობა არ გამოგვეცხადებინა იმ პაროვნებისათვის, რომელსაც თქვენმა დიდებულებამ ჰოუწონა და ურჩია ეს კეთილი და დიდი მგზავრობა. ამ სიტყვებში. როგორც ჩანს, უნდა იგულისხმებოდეს როგორც კერძოდ ესპანეთიდან რომში, პაპთან ნიკოლოზის მისვლა, ასევე საერთოდ მისი, ნიკოლოზის დიდი მგზავრობა მთელ ევროპაში სახელმწიფოთა მეთაურებთან მათი კოალიციური მოკავშირეობის მოსაპოვებლად მაჰმადიანური შემოტევის — ირანისა და ოსმალეთის საწინააღმდეგოდ.

რომის პაპის აღნიშნული აქციები — წერილები და შუამდგომლობა ევროპის სახელმწიფოთა წინაშე, ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის დიპლომატიის დიდი გამარჯვება იყო, გამარჯვება, მოპოვებული მისი ევროპაში საკმაოდ ხანგრძლივად ყოფნის (2 წელზე მეტი) განმავლობაში.

როგორც ზემოთაც გვაქვს აღნიშნული, ნიკოლოზი იტალიაში — მესინას, 1727 წლის ზაფხულის პირს უნდა იყოს მისული. აქედან მან ჯერ ნეაპოლსა და შემდეგ ესპანეთში, მადრიდს იმგზავრა. 1728 წლის დასაწყისს ბრუნდება იტალიაში და ჩადის რომს. რომში, ნიკოლოზი დაახლოებით ერთ წლამდე რჩება. ამ ხნის განმავლობაში მან მეორე დიდი საქმეც განახორციელა — აქტიური დახმარება აღმოუჩინა იმ პირთ, რომელთაც ქართული ანბანის ჩამოსხმა და ქართული წიგნის დაბეჭდვა ჰქონდათ ჩაფიქრებული. ამ საქმის განხორციელება შესაძლებელი გახდა სწორედ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის აქტიური მონაწილეობის წყალობით. ჩამოსხმულ იქნა ქართული ანბანი და შემუშავდა ქართულ-იტალიური ლექსიკონი. ეს იყო არა მარტო პირველი ქართული ნაბეჭდი წიგნი, არამედ პირველი ქართული ლექსიკოგრაფიული ნაშრომიც 3086 სიტყვისაგან შემდგარი. ლექსიკონის შემუშავებაში ძირითადი წვლილი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა შეიტანა. მაგრამ, როგორც ამას აღრევე შენიშნავდნენ მკვლევარნი, ლექსიკონი შეიცავს ქართული ენის მცოდნისათვის ზოგიერთ შეუფერებელ შეცდომას. ზოგი სრულიად მარტივი სიტყვის თარგმანი, როგორიცაა, მაგალითად, ცხენი, მამაკაცი, მეფე და სხვა, მოცემულია არა ქართულ, არამედ ბერძნულ ენაზე. ასეთმა ფაქტებმა, როგორც ზემოთ ვწერდით, საბაბი მისცა ზოგიერთ მკვლევარს ემტიციებინა, რომ ლექსიკონის ქართული ნაწილის შემდგენელი, ნიკოლოზ ირბაზი, ქართველი არ არის. მაგრამ საქმე ისაა, რომ ლექსიკონის გამოცემა ნიკოლოზის რომიდან წასვლის შემდეგ, 1629 წელს განხორციელდა და ამიტომ გამოცემის ქართულ ნაწილში მრავალი კორექტურული შეცდომა

გაიპარა. რაც შეეხება ლექსიკონში ზოგიერთი ბერძნული სიტყვას არსებობას, ეს ფაქტი მეტად დამაჯერებლად ახსნა აკად. არნ. ჩიქობავამ, მისი აზრით, რომში ჩასული ნიკიფორე ირბახი 3 ათასი სიტყვისაგან შემდგარი ლექსიკონის მომზადებას. რაც არ უნდა კარგად სცოდნოდა ქართული ენა, ერთ წელიწადში მაინც ვერ შეძლებდა — სიტყვანი არ დგება ზეპირად, წყაროების გამოუყენებლად. არნ. ჩიქობავას დასკვნით, სიტყვანი რაღაც ლექსიკონის, უეჭველია, ბერძნული ლექსიკონიდან ამოკრებილი მასალის ქართული თარგმანით უნდა შემდგარიყო და თარგმნის დროს, როგორც ჩანს, ზოგი ბერძნული სიტყვა შემთხვევით უთარგმნელი დარჩენილა. საერთოდ კი, წერს არნ. ჩიქობავა, ამგვარი მოცულობის სიტყვანის შედგენა იმ ხანად „ქართული ლექსიკოგრაფიის საყურადღებო ფაქტია“¹⁹.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი რომიდან 1628 წლის დამლევს წამოვიდა. რომის პაპის წერილი, თეიმურაზ მეფესთან მიწერილი, რომელიც ნიკოლოზმა საქართველოში წამოიღო, 1628 წლის 2 დეკემბრით არის დათარიღებული.

ჯერ კადევ 1628 წლის აგვისტოდან დაწყებული, ნიკოლოზი უკვე რომიდან გამობრუნებას ჩქარობს. 3 აგვისტოს და შემდეგ კიდევ 28 აგვისტოს ის წერილობით მიმართავს რომის პაპის კარის მოხელეებს დააჩქარონ მისი გამოსტუმრება. ზანთარი ახლოვდებაო, მგზავრობა მალე გაჩნელდებაო, — წერდა თავის მოხსენებაში ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი, — თანაც ჩემი საქმე დაყოვნებას და თვეობით ლოდინს ვერ ითმენსო; მოაგონებდა, რომ საჭიროა ნეაპოლისა და სიცილიის ვიცე-მეფეებისა და ევროპის სხვა მეფეებისადმი წერილებით მისი, ნიკოლოზის, საჩქაროდ აღჭურვა.

ნიკოლოზის მიმართვა უპასუხოდ არ რჩება. ვატიკანის მოხელეთა მიმოწერიდან ირკვევა, რომ, ნიკოლოზის თხოვნის თანახმად, სათანადო ღონისძიებანი ტარდება. 22 აგვისტოს ერთ-ერთი მოხელე, ფრანჩესკო ინვოლი, წერილობით მიმართავს მისიონერ შამპოლის — მისწეროს ნეაპოლის ვიცე-მეფეს ნუნციოს, რათა იგი სათანადოდ მოემზადოს ნიკიფორე ირბახის მისაღებად. 19 სექტემბერს ნეაპოლელი ნუნციო პასუხობს: ყველაფერი გზავაეთე. რაც საჭირო იყო ელჩის მისაღებად.

9 ოქტომბერს ნიკოლოზმა მიიღო წერილი პროპაგანდისაგან,

¹⁹ ა. ჩიქობავა. იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია. 1965,

რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ უახლოეს ხანაში ნიკოლოზი მიიღებდა პაპისაგან საპასუხო წერილს ივერიის მეფისადმი. ნიკოლოზს ევალებოდა, საქართველოში ჩასვლის უმალ მოლაპარაკებოდა თავის ხელმწიფეს პროპაგანდის მიერ დასმული საკითხების თაობაზე და ყოველივე, რასაც საქართველოში იღონებდნენ პაპის წერილთან დაკავშირებით, ნიკოლოზს დაწვრილებით და დროულად ეცნობებინა პროპაგანდისათვის.

პაპი ურბან VIII თეიმურაზ მეფისადმი მიწერილ წერილში უქებს მეფეს განზრახვას შეიქნას კათოლიკე მეფედ. მართალია, როგორც უკვე ითქვა, თეიმურაზ მეფის წერილში პაპისადმი კათოლიკობის მიღების თაობაზე პირდაპირ ნათქვამი არაფერი ყოფილა, მაგრამ თეიმურაზ მეფის პაპთან უშუალოდ დაკავშირების აქტი და წერილში რომის ეკლესიის ერთგულ შვილად და მსახურად თავის გამოცხადება, ვატიკანსა და პაპს საბაბს აძლევდა სწორედ ასეთნაირად, მათთვის სასურველი აზრით გაეგოთ თეიმურაზ მეფის მიერ გადადგმული ნაბიჯი. პაპი საპასუხო წერილში ამ სიტყვებით მიმართავს თეიმურაზ მეფეს — „თქვენს ხელმწიფებას აწ სურს ჩარიცხოს თავი კათოლიკე მეფეთა კრებაში“—ო, ჩვენ ჩვენი მხრით „ვევედრებით ღმერთსა, რომლის ზეით არის გული მეფეთა, რათა სანატრელი დასასრული მისცეს თქვენის უმაღლესობის კეთილ განზრახვას, რაოდენათაც შეიძლება მალე შეხვიდეთ რომის დედა ეკლესიის წიაღსა მოვლენილსა ანგელოზების წინამძღვრობით“. რომის პაპი აცნობებს თეიმურაზს, რომ ამ კეთილი საქმის განხორციელება, კათოლიკობის მიღება, მას შეუძლია მირის არქიეპისკოპოსის ხელით, რომელიც ახლა უნდა დამკვიდრდეს ნახჭევანის ეპარქიაში. მაგრამ, თუ ვინიცობაა, მირის არქიეპისკოპოსი ვერ მივიდა საქართველოში, მის მაგიერობას გასწვევენ თეოთინელი პატრები, რომლებიც უკვე გამოგზავნეთ თქვენს ქვეყანაშიო. თუკი რაიმე მიზეზის გამო ამ მღვდლებმაც ვერ მოაღწიეს თქვენამდე, მაშინ გავცემთ განკარგულებას, რომ მოვიდნენ ირანიდან იქ მყოფი ავგუსტინიანეს ანუ კარმელიტანთა ორდენის ბერები და მოგნათლონ კათოლიკურად. ამის წილ პაპი პირდება თეიმურაზს, რომ არ დაიშურებს ლოცვა-კურთხევას, რათა მშვიდობა მიეცეს საქართველოს. პირდება ამქვეყნიურ წყალობასაც — დააკავშირებს და დაამეგობრებს თეიმურაზს ევროპის ქრისტიანულ ხელმწიფეებს და მეტადრე ესპანეთის მეფეს, რომელთანაც მტკიცე კავშირს ესოდენ ნატრობს თეიმურაზი.

პაპის ეს წერილი თეიმურაზთან 1628 წლის 2 დეკემბრით არ-

ის დათარიღებული. ამგვარად, 1628 წლის ბოლოს ნიკოლოზმა წარმატებით დაასრულა მასზე დაკისრებული დიპლომატიური მისია და შინ დასაბრუნებელ გზას გაუდგა.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა ამ ჯერად აიღო გეზი არა იტალიის სამხრეთისაკენ, მესინასაკენ, საიდანაც ის შემოვიდა იტალიაში, არამედ — ჩრდილოეთისაკენ. გზად გაიარა თითქმის მთელი იტალია. თან ჰქონდა მას პაპის სარეკომენდაციო წერილები იტალიის სხვადასხვა რეფუ-მთავრებთან. ნიკოლოზი ეწვია ტოსკანის ჰერცოგს, ფლორენციის დუქას, ბოლონიის, ფერარას და მანტუის სამთავროთა მეთაურებს. მას ყველგან დიდი პატივით ხვდებოდნენ, „რაგვარადაც მოვალენი არიან მიიღონ ხოლმე სამეფო ელჩები“, წერს არქანჯელო ლამბერტი თავის თხზულებაში „წმინდა კოლხეთი“. ფლორენციაში ტოსკანის დუქას გამოთხოვებისას ნიკოლოზისათვის შეკაზმული ძვირფასი ცხენი უჩუქებია.

მანტუიდან აღმოსავლეთით, აღრიატიკის მოპირდაპირე მხარეს, უკვე თურქეთის სამფლობელოები იწყებოდა. ამიტომ ნიკოლოზი, ჩანს, მოერიდა თურქეთის სამფლობელოებზე და თურქეთის ტერიტორიაზე გავლას და შინ დასაბრუნებლად სხვა, უფრო შორეული. მაგრამ ნაყლებ სახიფათო და, რაც მთავარია, პოლიტიკური თვალსაზრისით დიდად მოსახერხებელი გზა აირჩია. ეს გზა მას აღრევე ჰქონდა მიზანში ამოღებული და შემუშავებული — აკი ამიტომაც გამოსთხოვა მან რომის პაპს სარეკომენდაციო წერილები გერმანიის იმპერატორ ფერდინანდთან და პოლონეთის მეფე სიგიზმუნდთან. ამრიგად, იტალიიდან ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი ჩრდილოეთის მიმართულებით წავიდა. გადალახა რა ალპები, ე. წ. „წმინდა რომის იმპერიაში“ აღმოჩნდა, რომელიც ძირითადად გერმანიის ტერიტორიას მოიცავდა. გერმანიაზე გავლით ნიკოლოზი ლიტვა-პოლონეთის სამეფოში ჩავიდა, ხოლო ლიტვიდან რუსეთში გადასულა და მოსკოვს მისულა. იტალიიდან საქართველომდე ნიკოლოზის მგზავრობის შესახებ დღესდღეობით ცოტა რამ ვიცით, შესაძლოა მომავალში ევროპის სახელმწიფოთა არქივებში აღმოჩნდეს საამისო მასალები. ჯერჯერობით კი ვიცით მხოლოდ, რომ, როგორც შემდეგში, ათიოდე წლით გვიან, 1639 წელს თვითონ ნიკოლოზი, სამეგრელოში მყოფი, იქ მისულ რუს ელჩებთან თეოდოტე ელჩინთან და პავლე ზახარინთან საუბარში იგონებს, გერმანიის შემდეგ მას გამოუვლია ლიტვა-პოლონეთი და მისულა მოსკოვს, შეხვედრია იქ რუსეთის პატრიარქს ფილარეტს, რუსეთის მეფის, მიხეილ რომანოვის მამას და მისგან ლოცვა-კურთხევა მიუღია.

1629 წელს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი ბრუნდება საქართველოში. ის აქ სამეგრელოს გზით შემოდის. არის ცნობა რომ 1629 წლის ივნისში ნიკოლოზი უკვე ოდიშის სამთავროშია დადიანთან. ერთ-ერთი კათოლიკე მისიონერთაგანი, პატრი ივანე, წერს, რომ 1629 წლის 12 ივლისს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი ეწვია ოდიშის მთავარს და მთავარმა ის ვახშმად მიიწვია — „ვახშამს დაესწრო აგრეთვე მამა ნიკოლოზ ქართველი, რომელიც რომის ბერძნების სკოლაში იყო ნამყოფი“-ო, — წერს პატრი ივანე.

1629 წლის აგვისტოში კი ნიკოლოზი უკვე ქართლშია, სადაც წარუდგა თეიმურაზ მეფეს და რომის პაპის წერილი მიართვა, თან სიტყვიერადაც მოახსენა მეფეს თავისი მგზავრობისა და მიღწეული შედეგების თაობაზე.

თეიმურაზ მეფე ამ დროისათვის ძლიერების ზენიტში იმყოფებოდა. ბაზალეთის ომის შემდეგ (1629 წლის შემოდგომა) მას კახეთს გარდა ქართლის დიდი ნაწილიც უქირავს — მთელი შიდა ქართლი და ქართლის უკიდურესი დასავლეთი ნაწილი. მხოლოდ ქვემო ქართლი და თბილისი სიმონ-ხანს, ირანის მიერ დაყენებულ მაჰმადიან მმართველს, რჩებოდა ხელთ. თეიმურაზი ამ დროს ირანის სახელმწიფოსთან გარეგნულად მშვიდობიან ვასალურ ურთიერთობაში იმყოფება და ირანი სცნობს, თუმცა არაოფიციალურად, მას მეფედ.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის დამაიმედებელი მოხსენებით თეიმურაზ მეფე კმაყოფილი დარჩენილა. მას გაუძლიერებია მფარველობა, რომელსაც მის სამეფოში მოსულ კათოლიკე მისიონერებს უწევდა ხოლმე — უბრძანებია, ულუფა ეძლიათ მათთვის და ფულითაც შესწევია. მაგრამ პაპის მიერ შემოთავაზებულ წინადადებისაგან — საჯაროდ ელიარებინა კათოლიკური სარწმუნოება, მეფეს თავი შეუკავებია. სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით ეს მეტად მნიშვნელოვანი აქტი თეიმურაზს, ჩანს, პოლიტიკურად გამართლებულ ნაბიჯად არ ჩაუთვლია. უარყოფითი რეაქცია, რომელიც სამღვდელთა დასისა და მსხვილი თავადების მხრიდან შეიძლება მოყოლოდა მეფის ამ აქტს, ვერ იქნებოდა ანაზღაურებული იმ სარგებლობით, რომელსაც რომთან დაახლოება უქადდა. დასავლეთ ევროპა ყოველთვის იყო საქართველოსათვის (და ასედაც განიხილებოდა) იმ შორეულ ძალად, რომლის ქმედითი დახმარება რეალურად მხოლოდ მცირე მნიშვნელობისა და მასშტაბის შეიძლებო-

და ყოფილიყო, მით უფრო (და მთავარიც, გარდა შორეული მანძილისა, ეს იყო), რომ ირანი და ოსმალეთი ისეთ ქვეყნებს წარმოადგენდნენ. რომელთათვისაც ევროპას არ შეიძლებოდა ანგარიში არ გაეწია.

ერთ-ერთ ნაშრომში აკად. ნ. ბერძენიშვილი ლაკონურად, მაგრამ მთელი სიცხადით ასეთ აზრს გამოთქვამს: „იმთავითვე (XV—XVI საუკუნიდანვე) დასავლეთ ევროპული ორიენტაცია განწირული იყო: პოლიტიკურ სასწორზე დასავლეთ ევროპისათვის საქართველოს წონა განუზომლად მცირე იყო, ვიდრე სპარსეთისა და ოსმალეთისა“²⁰.

სურ. 2. მეფე თეიმურაზ I და კათოლიკე მისიონერი კასტელი (კასტელის ნახატი).

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა საქართველოში ჩამოსვლის შემდეგ მალევე, 1629 წლის ოქტომბერში წერილი მისწერა რომის პროპა-

²⁰ ნ. ბერძენიშვილი. XIX ს. საკითხები (გამოუქვეყნებელი ნაშრომი).

განდის საკრებულოს. ეს წერილი განიხილეს სხდომაზე, რომელსაც კარდინალები და თვით რომის პაპი ესწრებოდნენ. ნიკოლოზი თავის წერილში აღწერდა თუ რა მოღვაწეობას ეწეოდა იგი საქართველოში ჩამოსვლის შემდეგ რომის სასარგებლოდ. საპასუხო წერილში ნიკოლოზ ირბახისადმი რომიდან, რომელიც 1630 წელს 1 ივნისით არის დათარიღებული, რომი უწონებს ნიკოლოზს მოღვაწეობას — „თქვენმა ღვაწლმა, სწერენ რომიდან ნიკოლოზს, — სავსებით გაამართლა ის მოლოდინი, რომელიც ამათ (პაპსა და კარდინალებს. — გ. ა.) — ჰქონდათ თქვენს შესახებ“ და ურჩევდნენ კვლავაც ეცადა, რომ ქართული ეკლესია შეერთებოდა რომის ეკლესიას.

რომის ეკლესია ამის შემდეგაც განაგრძობს ახალ-ახალი მისიონერების გამოგზავნას საქართველოში და წერილობით მიმართავს მეფეს და ქართული ეკლესიის მესვეურთ, განსაკუთრებით კი ნიკოლოზ ირბახს, რომელსაც თავის დასაყრდენად თვლიან აქ.

როდესაც 1620 წლის აგვისტოში რომიდან საქართველოში ახალი მისიონერები პატრი იოსებ ჯუდიჩე და არქანჯელო ლამბერტი გამოისტუმრეს, ნიკიფორე ირბახს რომიდან წერილით მიმართეს, რომ მას დახმარება აღმოეჩინა ახლად წარმოგზავნილებისადმი. 1630 წლის 31 აგვისტოს დაწერილ წერილში რომიდან ასეთი სიტყვებით მიმართეს ნიკოლოზ ირბახს: „...პროპაგანდის კრებამ კარგად დაიხსომა თქვენი ბრძნული მოქმედება და განსაკუთრებული გულმოდგინება, რაიცა აქ ყოფნის დროს გამოიჩინეთ საქმეთა წარმოებაში“-ო.

მადლობის წერილს უგზავნის ნიკოლოზს რომის პროპაგანდა 1631 წლის 17 მაისსაც მისიონერ პიეტრო ავიტაბილესა და მისი თანამშრომლებისათვის გაწეული დახმარების გამო.

თეიმურაზ მეფის კარზე ამ ხანებში ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს მტკიცე მდგომარეობა აქვს მოპოვებული — მეფეს ის მეტეხის ეკლესიის წინამძღვრად დაუდგენია თბილისში. ამას ვგებულობთ ჯვრის მონასტერში დაცული ერთ-ერთი ზელნაწერის მინაწერიდან, სადაც ნათქვამია: „ღმერთო, შეიწყალე ცოდვილი ნიკიფორე ქალაქს მეტეხთ წინამძღვრად ყოფილი და ჯუარის იერომონახოს. ამინ. ომანისშვილი ჩოლაყაძე“.

ამასობაში ქართლ-კახეთის სამეფოში შინაპოლიტიკური ამბები შემდეგნაირად ვითარდებოდა: თეიმურაზ მეფის ხელისუფლება შემდგომ განმტკიცებას განიცდიდა. თეიმურაზმა მოახერხა ირანის მიერ ქართლის მმართველად დაყენებული სიმონ-ხანის დაგდება მოცილება — მან ის ზურაბ არაგვის ერისთავს მოაკვლევინა.

ვინა და ამის შემდეგ თითქმის მთლიანად დაეუფლა ქართლს (მხოლოდ თბილისის ციხე რჩებოდა ყიზილბაშთა გარნიზონის ხელში). თეიმურაზმა თავიდან მოიცილა, აგრეთვე, ეს უზომოდ გაძლიერებული ყმა, მსხვილი ფეოდალი — ზურაბ ერისთავი, რომელიც ლაშობდა თავის სათამაშო საგნად გაეხადა სამეფო ხელისუფლებას. მოცილა ის მზაკვრულად ჩაფიქრებული გეგმით: ირანის შაჰის წინაშე რომ თავი ემართლებინა სიმონ-ხანის მკვლელობის გამო, თეიმურაზმა ამ მკვლელობის შემსრულებელი ზურაბ ერისთავი თავის მოკვეთით დასაჯა და მოკვეთილი თავი შაჰს გაუგზავნა — ასე ვიძიე შური შენს მტერსა და მოღალატეზეო. ამის საპასუხოდ შაჰს ისლა დარჩენოდა, რომ თეიმურაზისათვის მადლობა გადაეხადა — შაჰმა ის ოფიციალურად ქართლისა და კახეთის მეფედ აღიარა და ირანის ვასალად გამოაცხადა²¹.

მაგრამ სამეფოს შიგნით თეიმურაზმა მაინც ვერ შეძლო მტკიცედ ფეხის მოკიდება. მას ქართლის თავადები უკმაყოფილო ჰყავდა. ქართლის თავადები უკმაყოფილონი იყვნენ იმით, რომ მსხვილ ძოხელებად თეიმურაზი უმეტეს წილად კახელ თავადებს სვამდა. მათი უკმაყოფილების ძირითადი მიზეზი კი მაინც ქართლისა და კახეთის სამეფოთა ერთი მეფის ხელში გაერთიანება იყო, რაც აძლიერებდა მეფის ხელისუფლებას.

თეიმურაზ მეფის უკმაყოფილო რჩებოდა ქართლ-კახეთის გლეხობაც, რომელსაც მეფე მძიმე გადასახადებით ბეგრავდა.

შაჰის კარზე კი ამ დროს იმყოფებოდა ქართლის მეფობის ერთ-ერთი პრეტენდენტი — ბატონიშვილი როსტომი. მისი მომხრეები, როგორც ირანში, ასევე ქართლში, ენერგიულად ცდილობდნენ დაესვათ ის ქართლის სამეფო ტახტზე.

მაგრამ საბოლოო და გადამწყვეტი ზიანი თვითონ თეიმურაზმა მიიყენა თავის ხელისუფლებას იმით, რომ ირანის შაჰის წინააღმდეგ აჯანყებულ ყარაბაღის ბეგლარბეგს, ქართველს წარმოშობით, დაუდ-ხან უნდილაძეს მიემხრო და მასთან ერთად დალაშქრა ყარაბაღი და ქალაქი ბარდა. ეს კი უკვე ირანის ტერიტორიის ხელყოფას ნიშნავდა და მაშასადამე, ირანის ვასალობაზე უარის თქმას უდრიდა. განრისხებულმა შაჰ-სეფიმ თეიმურაზ მეფეს დაუდ-ხანის გაცემა მოსთხოვა და დანაშაულის პატიების პირობა მისცა. თეიმურაზმა არ გასცა დაუდ-ხანი. ყოველივე ამის შედეგი ის იყო, რომ შაჰმა თეიმურაზს სამეფო წაართვა და როსტომს გადასცა.

²¹ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. IV, გვ. 292—293.

1632 წლის ბოლოს როსტომი ყიზილბაშთა დიდი ჯარით და ერანს მყოფი თავისი მომხრე თავადების დიდი ჯგუფით ქართლის დასაკავებლად წამოვიდა. თეიმურაზ მეფემ სცადა წინააღმდეგობა გაეწია და არ შემოეშვა საქართველოში ყიზილბაშთა ჯარი. მან დახმარებისათვის იმერეთის მეფეს მიმართა, მაგრამ იმერეთის მეფეს არ სცალოდა, ის სამეგრელოს მთავართან იბრძოდა, რომელიც ამ დროს იმერეთს შესეოდა. ირკვევა, რომ დახმარებისათვის თეიმურაზს ამ დროს ოსმალეთისათვისაც მიუმართავს. საქართველოში მყოფი კათოლიკე მისიონერი — პიეტრო ავიტაბილე რომში მიწერილ ერთ-ერთ თავის წერილში აღნიშნავს, რომ ყიზილბაშთა ჯარის საქართველოში შემოსვლის 8 დღით უწინ, თეიმურაზმა ოსმალეთში ელჩად გაგზავნა ნიკიფორე ჩოლაყაშვილი, რათა დახმარება ეთხოვა ყიზილბაშების წინააღმდეგ. მაგრამ თეიმურაზის ყველა ცდა უღონო გამოდგა და ყიზილბაშთა ლაშქარი 1632 წლის ბოლოსა თუ 1633 წლის დასაწყისის თბილისში შემოდის. თეიმურაზი იძულებული ხდება გაეცალოს ქართლ-კახეთს — დიდი ამალით იმერეთს თავის სიძესთან, ალექსანდრე III-ესთან აფარებს თავს.

როგორ წარიმართა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ელჩობა ოსმალეთს, არა ვიცით რა ამის შესახებ. შესაძლოა ის გზად სამეგრელოში შეჩერდა, როდესაც ცნობილი გახდა მისთვის ირანის ჯარების მიერ ქართლის დაკავების ამბავი, ან იქნებ ოსმალეთიდან უშედეგოდ დაბრუნებული შეჩერდა ის სამეგრელოში დადიანის კარზე. ვიცით მხოლოდ, რომ როსტომის ქართლში გაყვების შემდეგ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი სამეგრელოს მთავარ დადიანთან იმყოფება. დადიანის კარზე ნიკოლოზი დიდი პატივით სარგებლობს.

ამავე 1633 წელს როსტომ მეფემ ლევან დადიანთან დამოყვრება, მისი დის — მარიამის ცოლად შერთვა გადაწყვიტა. ამ გადაწყვეტილებას გარკვეული პოლიტიკური მიზანდასახულება ჰქონდა. როსტომ მეფისა და სამეგრელოს მთავარს შორის კავშირის დამყარებით იქმნებოდა ორი გარკვეული პოლიტიკური დაჯგუფება: თეიმურაზი, იმერეთის მეფესთან დამოყვრებული (იმერეთის მეფის ძეს თეიმურაზის ქალიშვილი ჰყავდა ცოლად) მასთან ერთად გარკვეულ ძალას ქმნიდა როსტომის წინააღმდეგ. ლევან დადიანს მუდმივი ქიშპი და მეტოქეობა ჰქონდა იმერეთის მეფესთან პირველობისათვის დასავლეთ საქართველოში. ამდენად ის ბუნებრივია, როსტომ მეფის მოკავშირე უნდა გამხდარიყო. ამიტომაც იყო, რომ, როდესაც დადიანს როსტომ მეფის მოციქულები ეწვივნენ წინადადებით მარიამისა და მეფე როსტომის შეუღლე-

ბის თაობაზე, დადიანი ამ წინადადებას დიდი კმაყოფილებით შეხვდა და საპასუხოდ თავისი მოციქულები მიავლინა ქართლს. საკითხი, როგორც ვთქვით, მეტად მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ხასიათისა იყო და მოლაპარაკებაც, დღევანდელი ენით რომ ვთქვათ, მაღალ დონეზე წარმოებდა. მოლაპარაკების დროს განიხილებოდა დადიანის ირანთან პოლიტიკური დაკავშირების საკითხები, რაც დადიანისათვის უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი იყო იმ ბრძოლის პირობებში, რომელსაც დადიანი ოსმალეთის წინააღმდეგ აწარმოებდა. ამიტომაც იყო, რომ დადიანის ელჩობას ისეთი გამოცდილი პოლიტიკოსი ხელმძღვანელობდა, როგორიც ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი იყო.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი, როგორც ჩანს, კარგა ხანს დარჩენილა როსტომ მეფის კარზე. მეფეს სურვილიც კი გასჩენია თავისთან დაეტოვებინა ის: 1633 წლის 1 აგვისტოთი დათარიღებულ წერილში „თეათინელთა პრეფექტი საქართველოში, დონ პიეტრო ავიტაბილე“ გორიდან სწერს რომში, რომ როსტომ მეფემ „ნიკიფორე ბერი თავისთან მოიწვია. ხალხში ხმა დადის, რომ მისი პატრიარქად დასმა უნდაო“. ამ მოწვევაზე ნიკოლოზს უპატიუხანია. პიეტრო ავიტაბილე წერს: „მან არ მოიწადინა მისვლა, შეიძლება შიშის გამოც, რადგან თეიმურაზმა იგი სულთანთან ელჩად გაგზავნა რვა დღით ადრე, სანამ სპარსეთის ჯარი შემოვიდოდა, რათა დახმარება ეთხოვა ყიზილბაშების წინააღმდეგ“²².

ნიკოლოზი 1634 წლის ნოემბრამდე დარჩენილა როსტომ მეფის კარზე. ჯერ კიდევ სამეგრელოდან თბილისს რომ მიენგზავრებოდა, გზად, გორში აქ მყოფი კათოლიკე მისიონერები დახვედრიან — ჯუზეპე ჯუდიჩი და არქანჯელო ლამბერტი, რომელთაც სამოღვაწეოდ დასავლეთ საქართველოში გადასვლის სურვილი ჰქონიათ და „სინიორ ნიკოლოს“ ამ განზრახვის განხორციელებაში შემწეობა სთხოვეს. ნიკოლოზმა მხარი დაუჭირა მათ სურვილს და შეჰპირდა, რომ სამეგრელოში დაბრუნებისთანავე უშუამდგომლებდა ლევან დადიანთან. ერთ-ერთი ამ მისიონერთაგანი, ჯუზეპე ჯუდიჩი, რომისადმი მიწერილ რელაციაში წერს, რომ ნიკოლოზს „შეძლო დიდი დახმარება გაეწია ჩვენთვის, რადგან ძალიან კარგად იყო მიღებული დადიანის კარზე და მის ფავორიტად ითვლებოდა“-ო.

²² ამ წერილის თარგმანი გადმოგვცა პატიცემულმა ბ. გიორგაძემ, რისთვისაც მას უღრმეს მადლობას მოვასხენებთ.

ნიკოლოზის ქართლში ყოფნისას ერთი თავისთავად ნაკლებად მნიშვნელოვანი, მაგრამ ნიკოლოზის პიროვნების დახასიათებისათვის, მისი მსოფლმხედველობის გარკვევისათვის საინტერესო ამბავი მოხდა, რომელიც აღწერილი აქვთ მისიონერებს და რომელზეც ახლა შევაჩერებთ ყურადღებას.

ერთი ქართველი ახალგაზრდა, 15 წლის ბიჭი, სახელად ნასყიდა პატრებს მსახურად ჰყოლიათ. ამ ვაჟს კათოლიკობა მიუღია და ბერად შედგომაც გადაუწყვეტია. ამავე დროს მას დანიშნული ჰყოლია და რადგანაც ბერად შედგომის გადაწყვეტილება მიუღია, იმ ქალიშვილის მამისათვის შეუტყობინებია, რომ ველარ შეირთავდა ქალს. ქალიშვილის მამამ, რომელსაც გორში მცხოვრები სომხებიც მიეხმარნენ, დავა აუტეხა ნასყიდას. ნასყიდა დააპატარავა. საწყმე სამეფო სასამართლომდე მივიდა. ნასყიდას მოწინააღმდეგენი მის სიკვდილით დასჯას მოითხოვდნენ სარწმუნოების წინააღმდეგ ჩადენილი ღალატისათვის. შედგა სასამართლო, რომელსაც ესწრებოდნენ კათალიკოსი და ეპისკოპოსები, ესწრებოდა მეფეც. ამ სასამართლოში მონაწილეობას იღებდა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილიც, მას დამნაშავეის დაცვა უყისრია და ნასყიდას დასაცავად ვრცელი სიტყვა წარმოუთქვამს. საინტერესოა ის არგუმენტები, რომელზეც ნიკოლოზმა თავისი დაცვა ააგო. ნიკოლოზმა განაცხადა, რომ აქ საქმე სარწმუნოებრივ ღალატს არ ეხება, რომ ნასყიდას თავის სარწმუნოება სულაც არ გამოუცვლია, ვინაიდან მართლმადიდებლებიც და კათოლიკეებიც, ორივენი ქრისტიანები არიან და ამდენად კათოლიკებსა და მართლმადიდებლებს შორის განსხვავება თითქმის არ არის. თუკი მათ შორის განსხვავებაზე ვილაპარაკებდით, მთავარი განსხვავება ის არის, რომ კათოლიკენი უფრო გულმხურვალედ იცავენ ქრისტიანულ სარწმუნოებასო. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა საოცარი გაბედულება გამოიჩინა და დამსწრეთა მთელი ყურადღება იმ ფაქტისაკენ მიმართა, რომ ზოგიერთი უღირსი ქართველი სტოვებდა ქრისტეს სარწმუნოებას და მაჰმადის რჯულს ღებულობდა. ეს უკანასკნელი ჩასთვალა ნიკოლოზმა საზოგადოებრივად ყველაზე საშიშ მოვლენად, სწორედ ეს იყო, რაც ასე აწუხებდა იმ დროს ქვეყნის სვე-ბედით დაინტერესებულთ და გულშემატკივართ. ნიკოლოზის სიტყვას დამსწრენი დიდი კმაყოფილებით შეხვდნენ. სასამართლომ ნასყიდა უდანაშაულოდ სცნო და იქვე გაანთავისუფლა საპყრობილედან.

თავის ამ გამოსვლაში ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა კიდევ ერთხელ ისახელა თავი როგორც შესანიშნავმა ორატორმა, ჰკვიანმა. დინჯ-

მა პოლიტიკოსმა. მან აჩვენა, რომ კარგად ესმის საზოგადოების წყულები და საკმაოდ გამბედაობაც აქვს ამხილოს ისინი. წარმოთქმულ სიტყვაში გამოსჴვიოდა მისი საკუთარი მრწამსიც დიდი პოლიტიკის საკითხებში: ევროპა თავის კათოლიკური სარწმუნოებით წინააღმდეგობაში არ არის ქართველობასთან (ქართველობაში სხვა ეროვნულ მომენტებთან ერთად იმ დროინდელ შეგნებაში მართლმადიდებლური ქრისტიანული სარწმუნოებაც იგულისხმებოდა), და თუ რამ სარგებლობა შეუძლია მას შოუტანოს ქვეყანას, ამდენად არ უნდა იქნეს მისი დახმარება უგულვებელყოფილი; საშიში საქართველოსათვის მხოლოდ მაჴმადიანური აგრესიაა.

6. ოდიშის სამთავროში

1634 წლის 19 ნოემბერს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი ქართლიდან ოდიშის სამთავროში ბრუნდება. მას თან ახლდნენ ჟუდიჩე და ლამბერტი. სანამ ეს უკანასკნელნი წარსდგებოდნენ დადიანის წინაშე, ნიკოლოზი მათ შესახებ ესაუბრა დადიანს, საუკეთესოდ დაახასიათა ისინი, ახსენა, რომ მათ „იციან ხელოვნება“ და საერთოდ დიდი სიკეთის მოტანა შეუძლიათ ხალხისთვისო. ამის შემდეგ ლევან დადიანმა სიამოვნებით მიიღო მისიონერები და ყოველგვარ დახმარებას დაჴპირდა. მისიონერებს თან ჴპონიათ ჰაჴის წერილი სამეგრელოს მთავართან, მაგრამ გამოცდილ დიპლომატს ნიკოლოზს მისიონერებისათვის რჩევა მიუცია, რომ ვინაიდან ამ დროს დადიანის კარზე ბერძენი მღვდლები იმყოფებოდნენ, წერილი მისიონერებს დროებით შეენახათ და უფრო გვიან გადაეცათ, რათა არ გაეღიზიანებინათ ბერძენი სასულიერო პირნი. მისიონერებს ეს რჩევა გაუთვალისწინებიათ.

მისიონერთა ჩანაწერებიდან ვგებულობთ, რომ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი გამუდმებით თან ახლავს ლევან დადიანს, რომელიც დიდ ანგარიშს უწევს ნიკოლოზს.

შემდეგი ქრონოლოგიური რიგითი ცნობა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის შესახებ 1639 წლისაა. ამ ცნობას უკვე გვაწვდიან ელჩები მოსულნი ამ ხანებში რუსეთიდან საქართველოში. ნიკოლოზი ამ დროს კვლავ ლევან დადიანთან არის სამეგრელოში. მას უკვე აქ თანამდებობაც მიუღია — ხოფის საეპისკოპოსო ტაძრის წინამძღვარია.

რუსმა ელჩებმა, რომლებიც 1639 წლის ბოლოს სამეგრელოს მთავარს ლევან დადიანს ესტუმრნენ, ფედოტ ელჩინმა და პავლე

ზახარიევმა სამეგრელოში თავიანთი ყოფნის შესახებ დაწერილ-
ბითი ჩანაწერები, ე. წ. „მუხლობრივი აღწერილობა“ დაკვიტოვეს.
ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილთან შეხვედრის ამბავი ფედოტ ელჩინს ასე
აქვს მოთხრობილი:

1640 წლის 27 აპრილს ლევან დადიანს რუსი ელჩები აუდიენ-
ციაზე უნდა მიეღო. ამისათვის ისინი თავის ერთ-ერთ რეზიდენცი-
აში მიიპატიჟა. დადიანთან შეხვედრაზე მიმავალ ფედოტ ელჩინს
და პავლე ზახარიევს გზაში უამბეს, რომ დადიანთან იმყოფება თბი-
ლისიდან მოსული ელჩი, რომელსაც ისინი ახლა სუფრაზე შეხვდე-
ბიან. შეიტყვეს რა ასეთი ამბავი რუსებმა გადაჭრით თქვეს უა-
რი განეგრძოთ გზა იმ საბაბით, რომ ყიზილბაშ და თურქ ელჩებს
ეერ შეხვედრებით, ამის ნებართვა არა გვაქვსო. მათ დაუწყეს დარ-
წმუნება, რომ თბილისიდან მოსული ელჩი ყიზილბაშში და თურქი
კი არა არამედ ქართველია, მაგრამ ფედოტ ელჩინი არ თანხმდე-
ბოდა გზის გაგრძელებაზე. რამდენჯერმე აფრინეს ლევან დადიან-
თან მალეშობოლი, აცნობეს, რომ ელჩები უარზე არიან განაგრ-
იონ გზა. ბოლოს ლევან დადიანმა თავისი აპალიდან არქიმანდრიტი
ნიკოლოზი («архимандрит Николас») მიუგზავნა ელჩებს, რომელ-
საც უნდა შეეგუღლიანებინა ისინი გზა გაეგრძელებინათ. ნიკოლოზ
არქიმანდრიტმა მიმართა ელჩებს თხოვნით — წამოდიოთ, ნუ აწყე-
ნებთ ლევან მთავარს, რომელიც თვითონ შეგეგებებათ, პატრი-
არქის, მიტროპოლიტებისა და ეპისკოპოსების თანხლებით. ხოლო
ინის შიში კი ნუ გაქვთ, რომ თბილისიდან მოსულები ყიზილბა-
შები იქნებიან და შაჰის წარმოგზავნილები. გარდა ამისა, მათი თან-
დასწრებით მხოლოდ რუსეთის მეფის ჯანმრთელობაზე თუ იქნება
საუბარი, ხოლო რაც სახელმწიფოს დანაბარები სიტყვა გაქვთ, ამ-
ას დადიანი მოისმენს ცალკე მხოლოდ პატრიარქისა და მღივნის
თანდასწრებით.

ნიკოლოზ არქიმანდრიტის შთამავანებულმა საუბარმა გასჭ-
რა, რუსი ელჩები დათანხმდნენ დადიანთან მისვლაზე.

რამდენიმე დღის შემდეგ, 30 აპრილს, ელჩები ნიკოლოზს ეწ-
ვივნენ ხოფის მონასტერში. ნიკოლოზ არქიმანდრიტმა დათვალე-
რებინა მათ ტაძარი, აჩვენა ღვთისმშობლის პერანგი (срачица)
და წმინდანთა — კვირიკესა და მარინეს წმინდა ნაწილები. რუსები
შვეკითხნენ არქიმანდრიტს, ვინ და საიდან ჩამოიტანა ეს წმინდა
ნაწილებიო. არქიმანდრიტმა მიუგო — მე დიდი ხანი არ არის რაც
აქ ვარ, ამ თანამდებობაზე, და არ ვიცი საიდან და ვის მიერ არ-
ის ეს წმინდა ნივთები ჩამოტანილიო. ელჩებმა ხოფის ტაძარში

წირვა მოისმინეს. წირვის შემდეგ ნიკოლოზ არქიმანდრიტმა მათ სადილი გაუმართა, რომლის დროსაც ცხოველი საუბარი გაიმართა. ნიკოლოზი შეეკითხა რუსებს — როდის მოინათლა რუსეთით. ელჩებმა უპასუხეს. თავის მხრივ ფედოტ ელჩინმა ასეთი შეკითხვა დაუსვა არქიმანდრიტს — რამდენი წელია გასული ადამის დროიდან? არქიმანდრიტმა უპასუხა — 7148. პავლე ზახარიევმა მიუგო — არა, 7152 წელით. მაშინ არქიმანდრიტმა მოატანიდა თავის მსახურებს ბერძნული წიგნი, იქ ჩაიხედა და თავისი პასუხი გაიმეორა. ელჩები არ დაეთანხმნენ. არქიმანდრიტმა ამაზე საუბარი შეწყვიტა. დაახლოებით ასევე აღწერს ხოფის მონასტერში მიღებას გეორგი ელჩიც — მღვდელი პავლე ზახარიევი. ამასთანავე ის ზოგაერთ დამატებით ცნობასაც იძლევა ნიკოლოზ ეპისკოპოსის შესახებ. ზახარიევი წერს, რომ ნიკოლოზი თეიმურაზის სამეფოდან არის, ერთ ხანს იერუსალიმში ცხოვრობდაო, იყო აღმოსავლეთ ევროპაში — გერმანიასა და ლიტვის სამეფოში. აქედან მოსკოვს მოსულა პატრიარქ ფილარეტ ნიკიტას ძის დროს, რომლისგანაც ნიკოლოზს დალოცვა მიუღია. იცის ბერძნული და ლათინური ენებიო²³.

ზახარიევი თავიანთი ელჩობის დასასრულის აღწერისას აღნიშნავს, რომ გამოთხოვებისას ლევან დადიანს ელჩების მიღება არ მოუხურვებია, მეუღლის გარდაცვალების გამო მგლოვიარედ ყოფნა მოუმიზეზებია და სამაგიეროდ თავისი წარმომადგენლები მიუგზავნია ელჩებთან — ხოფის ეპისკოპოსი ნიკოლოზი, ცაიშის ეპისკოპოსი ანდრია და სახლთუხუცესი რამაზი. დადიანს ამათთვის მოსკოვის მეფე მიხეილ თევდორეს ძისადმი მიწერილი წერილი გაუტანებია ელჩებთან. ამას გარდა, ნიკოლოზს საუბარი გაუმართავს თეოდოტე ელჩინთან. საუბრის შინაარსს ზახარიევი ვერ გადმოსცემს, ვინაიდან მათ საუბარი თურქულ ენაზე ჰქონიათ, ხოლო ზახარიევი ამ ენას არ ფლობდა და რაზე ილაპარაკეს მან არ იცის. ამის შესახებ თეოდოტე წერსო.

როგორც ვხედავთ, ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს სამეგრელოს მთავრის კარზე მეტად საპატიო და თვალსაჩინო ადგილი უჭირავს.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილისა და ლევან დადიანის დაახლოებას თავისი საფუძველი და საინტერესო შედეგებიც ჰქონია. ამაზე მიგ-

23 Посольство дьяка Федота Елчина и свящ. Павла Захарьева в Дадянскую землю... с. 373.

ვანიშნებს XVII საუკუნის იტალიელი მისიონერის ჯუზეპე ჯუდიჩეს ერთი მეტად საინტერესო ცნობა. ჯუზეპე ჯუდიჩე 1640 წლის სექტემბერს რომში მიწერილ წერილში აღწერს რა ლევან დადიანის ცდას საეპრო-ეკონომიური კავშირების გაფართოების დარგში, მოუთხოვრებს თავის ადრესატს ლევან დადიანის ერთი ასეთი პროექტის შესახებ: ვენეციელი და ფრანგი ვაჭრები თუ ჩამოვიდოდნენ სამეგრელოში, დადიანი მათ აქ დაახვედრებდა ადგილობრივი ვაჭრების ხელით ირანიდან და სომხეთიდან ჩამოტანილ აბრეშუმს, რომელსაც ეს ევროპელი ვაჭრები შედარებით იაფად შეასყიდოდნენ და შავი ზღვით გაიტანდნენ ევროპაში. ლევან დადიანის მტკიცებით, ეს გაცილებით უფრო ხელსაყრელი იქნებოდა ვაჭრებისათვის, ვიდრე ძველი გზით — ირანიდან ალექსანდრეპოლსა და იქიდან ევროპაში ამავე საქონლისა. ამ გეგმის განხორციელებას ლევან დადიანი სამეგრელოში მყოფი იტალიელი მისიონერების მეშვეობით ლამობდა. ამ გეგმის განხორციელების მიზნით მან სათანადო რეალური ნაბიჯებიც გადადგა — სამეგრელოში მყოფი მისიონერი პიეტრო ავიტაბილე გაგზავნა კონსტანტინოპოლში, რათა მას მოლაპარაკება ეწარმოებინა ამ გეგმის თაობაზე ვენეციის რესპუბლიკის კონსტანტინოპოლელ წარმომადგენლებთან, მაგრამ, — წერს ჯუდიჩე, — „არეულობისა და განხეთქილების გამო, რომელიც ბრწყინვალე ვენეციის რესპუბლიკასა და თურქეთს შორის ჩამოვარდა, მოლაპარაკება უშედეგოდ დამთავრდა“. ამას დადიანი მეტად შეუწუხებია — „დადიანი ამის გამო მეტად ლელავდა“, — შენიშნავს ჯუდიჩე. ლევან დადიანს თავის განზრახვისათვის, მიუხედავად ამ მარცხისა, თავი არ გაუწუხებია და ახლა სხვა მისიონერები გაუგზავნია კონსტანტინოპოლში ამავე დავალებით²⁴. საბოლოოდ ლევან დადიანის ეს წამოწყება, მიუხედავად ორმხრივი ეკონომიური სარგისა, ვერ განხორციელდა. როგორც ჩანს, სწორი უნდა იყოს ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული ვარაუდი, რომ ოდიშის სამთავროს ცდებს ევროპასთან მჭიდრო კავშირის დამყარებისა ხელს უშლიდა და დაჟინებით ახშობდა თურქეთი²⁵.

24 დ ო ნ ჯ უ ზ ე პ ე მ ი ლ ა ნ ე ლ ი. წერილები საქართველოზე. იტალიური ტექსტი თარგმნა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. 1964, გვ. 56.

25 იხ. ილ. ანთელავას წერილი (ოსმალეთისა და ოდიშის სამთავროს ურთიერთობის ისტორიიდან XVII ს. პირველ ნახევარში. საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 72, № 2, 1974), რომელიც ლევან დადიანის ამ გეგმის განხილვისადმი მიძღვნილი.

ილია, მთავარი, მამულა მამულა
 წილი ილია. მამულა მამულა

სურ. 3. სამეგრელოს ზთავარი ლევან დადიანი (კასტელის ნახატი)

ჩვენთვის ამჟერად საინტერესოა შემდეგი: სრულიად ცხადია, ჩვენი აზრით, რომ ეს გეგმა ლევან დადიანისა და ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ერთობლივი თანამშრომლობის შედეგი იყო; რომ ამ გეგმის შემუშავებაში თავისი არცთუ მცირედი წვლილი ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა შეიტანა, რომელიც საუკეთესო „სპეციალისტად“ ითვლებოდა საქართველოს საგარეო პოლიტიკის დარგში. იგი საქართველოს ევროპასთან ურთიერთობის (იქნებოდა ეს წმინდა პოლიტიკური, თუ ეკონომიური ანდა კულტურული ურთიერთობა) გაღვივება-გაღრმავების მომხრედ რჩებოდა ყოველთვის. ხსენებული გეგმა ლევან დადიანმა სწორედ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ოდიშის სამთავროში ყოფნის პერიოდში შეიმუშავა და მის რეალიზაციასაც ენერგიულად ამ დროს შეეცადა: ჯუდიჩეს წერილი, როგორც აღვნიშნეთ, 1640 წელს არის დაწერილი. ჯუდიჩეს სიტყვებიდან ჩანს, რომ ზრუნვა დასახული გეგმის განხორციელებისათვის ლევან დადიანს ჯერ კიდევ ორი წლის წინათ წამოუწყია, როდესაც კონსტანტინოპოლში მიუვლენია სათანადო დავალებით პიეტრო ავიტაბილე, ე. ი. 1638 წელს. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი კი ლევან დადიანის კარზე სწორედ ამ ხანებში მოღვაწეობს — 1632 წლიდან ვიდრე 1643 წლამდე.

1642 წლის ბოლოს, თუ 1643 წლის დასაწყისს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი ტოვებს ოდიშის სამთავროს, საქართველოს საზღვრებს საერთოდ, და კვლავ შორეულ ქვეყანაში მიემგზავრება, ამჟერად იერუსალიმში. 1643 წლიდან იგი ქართველთა ჯვრის მონასტერში სახლდება.

7. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი — ჯვრის მონასტრის წინამძღვარი იერუსალიმში

როგორც ვიცით, იერუსალიმში ნიკოლოზი ადრეც იყო ნამყოფი — 1624—1626 წლებში, მაგრამ ახლა ის მიდის იქ არა როგორც უბრალო ბერი, არამედ სათავეში უდგება ამ მონასტერს, მისი წინამძღვარი, ანდა როგორც მაშინ უწოდებდნენ — ჯვრის მამა ხდება. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი წინამძღვრის პოსტზე ჯვრის მონასტერში 1649 წლამდე დარჩენილა და თავის წინამძღვრობის შედარებით ხანმოკლე პერიოდში, სულ რაღაც 6—7 წლის მანძილზე, ენერგიული მოღვაწეობით საკმაოდ თვალსაჩინო კვალი დაუტოვებია ამ მონასტრის ისტორიაში.

ჯვრის მონასტრის სახელით ცნობილი ქართული მონასტერი, დაარსებული პალესტინის ქალაქ იერუსალიმში, ქრისტიანობის ამ საერთაშორისო ცენტრში, ქართული კულტურის მნიშვნელოვან კერას წარმოადგენდა. უძველესი დროიდან იერუსალიმში, ქართველთა კოლონია არსებობდა, რომელიც აქ არაერთ მონასტერსა და ეკლესიას ფლობდა. ამ ეკლესია-მონასტრებში ქართული კულტურის მრავალი თვალსაჩინო წარმომადგენელი მოღვაწეობდა. XI საუკუნეში, ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკური აღმავლობის პერიოდში, იერუსალიმში ძველი ტაძრის ალაგას დაარსდა ახალი მონასტერი, რომელსაც ჯვრის მონასტერი ეწოდა და ქართული კოლონიის ცენტრი გახდა პალესტინაში. ქართული მწერლობისა და განათლების ამ მნიშვნელოვანი კერიდან საქართველოში საერთაშორისო მოწინავე კულტურის მძლავრი ნაკადი შემოდის. ქართული მონასტრები, პალესტინის გარდა, დაარსებული იყო საბერძნეთშიც. გამოჩენილი ისტორიკოსის, ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით „ქართული ეროვნული თვითშემეცნებისა და გამორკვევისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა უცხოეთში მდებარე ქართველთა მონასტრებს, სინას მთისას და პალესტინისას, შავი მთისას და განსაკუთრებით ათონის ივერთა დიდებულს ლავრას“²⁶. ჯვრის მონასტერს მუდმივი კავშირი ჰქონდა მოწინავე ქრისტიანულ ქვეყნებთან, მას „საერთაშორისო ასპარეზზე გაჰქონდა ქართული კულტურის მონაპოვარი საქართველოს პრესტიჟის გაზრდის მიზნით, ამიტომ ჯვრის მონასტრის ეკონომიურ თუ უფლებრივ მდგომარეობაზე ზრუნვა ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკური და კულტურული პროგრამის ნაწილი იყო“, — წერს ცნობილი ქართველი ფილოლოგი ელენე მეტრეველი²⁷. XI საუკუნიდან დაწყებული ჯვრის მონასტერს პალესტინაში ხანგრძლივი და თავგადასავლით აღსავსე ისტორია ჰქონდა გამოვლილი. „სხვადასხვა დროს მას ემეტერებოდნენ: ჯვაროსნები, ეგვიპტის სულთნები, ბერძნები და ლათინები. ყველა მიისწრაფოდა, რათა ხელში ჩაეგდო მდიდარი მონასტრის ქონება“²⁸.

ქართული საზოგადოების ის ნაწილი, რომელსაც ქართული კულტურის აყვავებისა და მისი საერთაშორისო პრესტიჟის განმტკიცებისათვის ზრუნვა თავის საპატიო ამოცანად მიაჩნდა, საქართველოდან მონასტერს ქმედით ეკონომიურსა და მორალურ დახმავ-

26 ი. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია. ტ. II, გვ. 167—168.

27 ე. მეტრეველი. მასალები იერუსალიმის ქართული კოლონიის ისტორიისათვის. 1962, გვ. 14.

28 იქვე.

რებას არ აკლებდა. მონასტერს საქართველოდან უგზავნიდნენ ხოლმე მდიდარ შესაწირავებს, შეწირულობათა გზით შემოსული სახსრებით მონასტერი იძენდა მამულებს, მარაგდებოდა საჭირო ლიტერატურით. მოკლე ხანში იგი უმდიდრეს და ულამაზეს მონასტრად იქცა²⁹. განსაკუთრებით აღსანიშნავია დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის ღვაწლი მონასტრის გაძლიერება-გამშვენიერების საქმეში.

XIII საუკუნიდან მდგომარეობა იცვლება. საქართველოში იწყება მონღოლთა ბატონობის მძიმე და ხანგრძლივი პერიოდი. მონღოლთა ბატონობის მძიმე უღელშაპირს დასცა საქართველოს ეკონომიური სიძლიერე, მოშალა ქართული სახელმწიფოს პოლიტიკური ერთიანობა. ქართულ მონასტრებს საზღვარგარეთ საქართველოს მხარდაჭერა მოაკლდა. შეირყა ჯვრის მონასტრის უფლებრივი მდგომარეობაც პალესტინაში. მაჰმადიანურმა გარემოცვამ იმასაც კი მიაღწია ერთხანს, რომ ეს მონასტერი ჩამოერთვა ქართველებს და მიზგითად იქცა. მართალია, შემდეგში მოხერხდა მონასტრის ქართველებისათვის დაბრუნება (XIV ს. დამდეგი), მაგრამ აშკარა იყო, რომ რაც დრო გადიოდა, საქართველოს სულ უფრო ნაკლებად შესწევდა ძალა ეპატრონა პალესტინასა და საბერძნეთში მდებარე ქართული მონასტრებისათვის. ცალკეული ენერგიული პირები საქართველოში მთელ თავიანთ ღონეს არ იმუშრებდნენ, რომ რითაც შეეძლოთ, დაეცვათ ქართველთა ე. წ. წმინდა ადგილები. ამ პირთა შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია კახეთის მეფის გიორგი II-ის სახლთუხუცესი ბენა ჩოლაყაშვილი. 1512 წ. ბენა ჩოლაყაშვილი წინამძღვრად დგება ჯვრის მონასტერში და ენერგიულ მოქმედებას იწყებს იერუსალიმში ქართველთა მდგომარეობის გასაუმჯობესებლად. იერუსალიმის ქართული ხელნაწერების მიწაწერებმა შემოგვინახეს ცნობები იმ დიდი შრომისა და ურვის შესახებ, რომელიც მას აქ გაუწევია. სახლთუხუცეს ბენა ჩოლაყაშვილს დიდი დავის გადატანა უხდება მიტაცებული ქართული მონასტრების დასაბრუნებლად. ასე მაგალითად, მან დავა გადაიხადა სომხებთან წმინდა იაკობის საყდრის გამო და ამ საქმეზე „დიდი ქირი და სასჯელი იდო თავს“, მეორე შემთხვევაში მან ფრანგთაგან მიტაცებული გოლგოთის მონასტრის ქართველებისათვის დასაბრუნებლად მრავალი იღვაწა და ბოლოს მიაღწია კიდევაც მიზანს³⁰.

²⁹ ელ. მ ე ტ რ ე ე ლ ი, ტიმოთე გაბაშვილის „მიმოსვლა“, გვ. 0172.

³⁰ ნ. მ ა რ ი. იერუსალიმის ქართულ ხელნაწერთა მოკლე აღწერილობა. თბ., 1955, გვ. 36; ელ. მ ე ტ რ ე ე ლ ი. ტიმოთე გაბაშვილის „მიმოსვლა“. გვ. 0185.

ცნობილი არიან იერუსალიმში ქართველთა მონასტრების საკეთილდღეოდ ენერგიულად მოღვაწე სხვა საეკლესიო პირნიც — ილარიონ ოპიზარი, ზოსიმე კუმურდოელი, სერაპიონ კუმურდოელი³¹. XVII საუკუნეში ამ ასპარეზზე თავი გამოიჩინა ჯვარის მამა იოაკიმე. ის აგრეთვე გვარად ჩოლაყაშვილი ყოფილა³². 1531—1536 წლებში კახეთის მეფე ლეონ II მას ჯვრის მონასტრის წინამძღვრად გზავნის იერუსალიმის მდიდარი შეწირულებებით შეკრებილი თანხით ე. წ. წმინდა ადგილების — გოლგოთის მონასტრისა და ქრისტეს საფლავის დასახსნელად და გასაახლებლად. ეს დავალება ჯვრის მამა იოაკიმეს წარმატებით შეუსრულებია. XVIII ს. ქართველი მოგზაური პალესტინაში ტიმოთე გაბაშვილი წერს თავის თხზულებაში, რომ ქრისტეს საფლავის დახსნისათვის ბერძნულ სენაქსარში 13 სექტემბერი ნეფე ლეონის ხსენების დღედ დაუდევიათ. ტიმოთე გაბაშვილს გოლგოთის მონასტრის ქვაზე ქართულ ენაზე ამოკვეთილი ასეთი წარწერა უნახავს: „მეფემან ქართველთა და კახთამან ლეონ წარმოაგლინა იოაკიმ ჯვარისმამა საფასითა და საფლავი ქრისტესი დაქცეული და გოლგოთა მან აღაშენაო“³³.

მაგრამ მონასტრის უფლებრივსა და ეკონომიურ მძიმე მდგომარეობას ამგვარი ცალკეული, თუნდაც ენერგიულ მოღვაწეთა საქმიანობა ბევრს ვერაფერს შეელოდა. XVI საუკუნიდან პალესტინას ოსმალეთი დაეპატრონა. ამან ქართველთა მდგომარეობა იერუსალიმში მკვეთრად გააუარესა. აქ გაძლიერდა ბერძენთა გავლენა. ოსმალეთის ხელშეწყობით (საბერძნეთი ამ დროს ოსმალეთსა ჰყავს დამორჩილებული) ბერძნები თანდათან ახერხებენ ქართული მონასტრების ნაწილ-ნაწილ ხელში ჩაგდებას. ჯვრის მონასტერს მძიმე ვალეები დაედვა იმ გადასახადების გამო, რომელიც ადგილობრივმა ხელისუფლებამ შეაწერა. ქართველთა კოლონიის წდგომარეობა პალესტინაში დღითიდღე უარესდებოდა.

ასე არასახარბიელოდ გამოიყურებოდა ქართული მონასტრების საცნებები იერუსალიმში, როდესაც ჯვრის მონასტერს XVII საუკუნის 40-იან წლებში სათავეში ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი ჩაუდგა.

მანამდე, ნიკოლოზის იერუსალიმს წასვლის ახლო ხანებში, დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსს იერუსალიმიდან ვინმე მართა

31 ელ. მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი. დასახელებული ნაშრ. გვ. 0186 — 0187

32 А. Цагарели. Памятники, гл. 61.

33 ელ. მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი. დასახელებული ნაშრ. .

მონაზონის წერილი მიუღია. წერილში მართა სთხოვდა კათალიკოსს ქმედითი ზომები მიეღო ქართველთა მონასტრების დასაცავად იერუსალიმში, უპატრონობის გამო რომ ეცლებოდათ ხელიდან ქართველებს. მართას აზრით, საჭიროა ქართულ სამეფო-სამთავროთა მესვეურებმა იშუამდგომლონ ოსმალეთის მთავრობის წინაშე; საჭიროა გამოგზავნონ იერუსალიმში კაცი, რომელიც ჯვრის ნაპად (ჯვრის მონასტრის წინამძღვრად) დადგება და მოუვლის აქ ქართველთა მონასტრებს.

ქ. ქეკელიძის გამოანგარიშებით ეს წერილი 1641—42 წლებშია გამოგზავნილი. 1643 წელს კი, თითქოს ამ წერილის საპასუხოდ, იერუსალიმში მიდის ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი, მიდის ენერგიით სავესე, რათა წახდენილი საქმე გამოასწოროს.

ჯერ კიდევ იერუსალიმს გამგზავრებამდე, დასავლეთ საქართველოში მყოფ ნიკოლოზ—ნიკიფორეს ენერგიული მოღვაწეობა გაუშლია იმისათვის, რომ ადგილობრივ დიდუცობაში საჭირო თანხები შეეკრიბა შეწირულობათა სახით, რათა იერუსალიმს ჩასულს შესაძლებლობა ჰქონოდა მონასტრისათვის მატერიალური დახმარების აღმოჩენისა, მონასტრის მძიმე ეკონომიური მდგომარეობის გამოსწორებისა. ამ მიმართულებით, როგორც ირკვევა, ნიკოლოზმა საკმაო წარმატებებს მიაღწია. მისი იერუსალიმს ჩასვლა დიდძალ შეწირულობათა ნაკადით აღინიშნა. ცნობები ამის შესახებ იმ მრავალრიცხოვან აღაპებშია შენახული, რომელსაც ნიკიფორე, მონასტრის სხვა მესვეურებთან ერთად, შემწირველთ უჩენს. ნიკიფორეს თაოსნობით დადებული 14 აღაპია დღემდე შემონახული ჯვრის მონასტერში. ნიკიფორე აღაპს (საუკუნო მოსახსენებელს) უჩენს: 1) იმერეთის მეფეს ალექსანდრე III-ე, 2) ალექსანდრეს ნაშას, იმერეთის მეფეს გიორგის და მის თანამეცხედრეს თამარს. 3) დადიანის ასულს — ქართლის დედოფალს მარიამს, 4-5) დადიანის ასულებს — ხუარამზეს, დარეჯანს, 6) გურიელს ვახტანგს, 7) გურიელს პაატას თანამეცხედრით, ქორთომის ასულით მარიამით, 8) გურიელის შვილს ოტიას, 9) წალენჯიხის ეპისკოპოს ევდემონ ჯაიანს: იმერეთის თავადებს: 10) ქაიხოსრო წულუკიძეს, 11) სეხნა ნიქაძეს, 12) ზაალ ლოდაბერიძეს, 13) ვახტანგ ჩიჯავაძეს მეუღლით-მიქელაძის ას. ხვარამზეთი და ბოლოს 14) თავისი ოჯახის წევრებს — შამას ომან ჩოლაყაშვილს, დედას ბარბარეს და ძმებს — ქაიხოსროსა და ივანეს³⁴.

34 Н. Я. Марр. Синодик Крестного монастыря. აღაპები № 13,

ალაპის გაჩენისას ზოგიერთი მათგანის შესახებ აღნიშნულია ისიც, თუ რა დამსახურება მიუძღვეთ თითოეულს მონასტრის წინაშე. ასე მაგალითად, ქაიხოსრო წულუკიძის იერუსალიმში ქრისტეს საფლავის მახლობლად აუგია წმ. ნიკოლოზის საყდარი და მისთვის დაუხსნია წისქვილი და ვენახი. დადიანის ასულ ხუარანშეს შეუწირავს 500 მარჩილი, სეხნა მიქაძეს — 100, ვახტანგ ჩიჭავაძეს — 100 მარჩილი და 1 ბიჭი.

საქართველოში შეგროვილი სახსრებით ნიკიფორე ჩოლაყაშვილმა 1643 წელს ჯვრის მონასტერში ფართო სააღმშენებლო მუშაობა გააჩაღა. კაპიტალურად შეაყეთა მონასტრის ძირითადი შენობა, განუახლა გუმბათი, გაამაგრა ტაძრის კედლები. საქურთხეველის ნაწილი მარმარილოთი მოაპირკეთა. განსაკუთრებით აღსანიშნავი და მნიშვნელოვანია სამხატვრო სამუშაოები, რომელიც ჯვრის მონასტერში ჩატარდა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ბრძანებითა და ხელმძღვანელობით. ჯვრის მონასტერი თავის დროზე მის აშენებისთანავე XI ს-ში მოხატული იყო წმინდანთა გამოსახულებებით. შემდგომში მონასტრის მხატვრობა განაახლეს. მაგალითად, XIV ს. დამდეგს, როდესაც ქართველებმა მაჰმადიანთაგან მიტაცებული მონასტერი დაიბრუნეს, მონასტერი განაახლდა და ზედახლა მოიხატა. ახლა, 1643 წელს მონასტრის მხატვრობა ახალი სიუჟეტებით შეიცვალა. ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის თაოსნობით მონასტრის კედლები მოხატულ იქნა მისი თანამედროვე ისტორიულ პირთა პორტრეტებით, უმთავრესად იმ პირთა გამოსახულებებით, რომელთაც მსხვილი შეწირულობანი გაიღეს მონასტრის სასარგებლოდ. ესენია:

1. სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის და, ქართლის მეფის როსტომის მეუღლე დედოფალი მარიამი. მან დააჯლოებით ამ ხანებში დიდი შეწირულება გაიღო იერუსალიმში მღებარე მეორე ქართველთა მონასტრის — გოლგოთის სასარგებლოდ.

2. სამეგრელოს მთავარი ლევან II დადიანი. მან ჯვრის მონასტერს სოფელი კაცხარი უბოძა სამეგრელოში, იქ მოსახლე 100 კომლი ყმა გლეხით. ლევან დადიანი ჯვრის მონასტრის კედელზე გამოხატული მეუღლით ნესტან-დარეჯანით და ვაჟიშვილით.

23, 43, 49, 85, 90, 96, 179, 249, 253, 285. ამით გარდა ე. მეტრეველის გამოცემაში (მასალები...) დამატებით იხ. აგრეთვე შემდეგი აღაპები — T 58, 84 (გვ. 74, 76) და აღაპი № 1 (გვ. 79).

3. აფხაზეთის კათალიკოსი მაქსიმე მაჭუტაძე. ის 1641 წელს იერუსალიმშია და იქვე გარდაიცვალა.

4. თბილელი მთავარეპისკოპოსი ელისე საგინაშვილი. 40-იანი წლების დასაწყისის ისიც იერუსალიმშია.

5. მანგლელი მთავარეპისკოპოსი თეოდოსე რევიშვილი — იერუსალიმშია XVII ს. 40-იან წლებში და ნიკიფორეს უწევს შემწეობას ჯვრის მონასტრის საღმშენებლო სამუშაოებში.

6. თვითონ ნიკოლოზ — ნიკიფორე ჩოლაყაშვილი.

7. პაატა და ქაიხოსრო წულუკიძენი.

ყველა ზემოჩამოთვლილი პირი საქართველოს ისტორიაში ცნობილია. ამათ გარდა, აქვე დახატული არიან ისეთი პირნიც, რომელთა ვინაობა დღესდღეობით ჯერ მიკვლეული არ არის, ესენია — იოანე გურიელი, გაბრიელ პატრაძე, გრიგოლ არსენავრი. ამ პირთა შესახებ ჯერ ისიც არ არის დადგენილი, XVII საუკუნეში არიან დახატული თუ ამ დროს მათი პორტრეტების მხოლოდ განახლება მოხდა (ხელოვნებათმცოდნე თ. ვირსალაძის აზრით, ამ პირთა პორტრეტებიც XVII საუკუნეშია შესრულებული)³⁵.

არც ერთი ამ ზემოჩამოთვლილი პორტრეტთაგანი დღეს შემორჩენილი არ არის. მაგრამ მათ შესახებ არსებობს ლიტერატურული გზით ჩვენამდე მოღწეული ცნობები. და არა მარტო ცნობები, არამედ ზოგიერთი ჩანახატი და ფოტოც კი.

ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის შუა ხანებში ტიმოთე გაბაშვილმა, რომელმაც ჯვრის მონასტერი მოინახულა და საკმაოდ დაწვრილებით აღწერა, აღნიშნა, რომ მონასტრის კედლები მოხატულია სხვადასხვა ისტორიულ პირთა პორტრეტებით. მათ შორის ის ასახელებს ქართლის დედოფალს მარიამს, სამეგრელოს მთავარს ლევან დადიანს. აფხაზეთის კათალიკოს-მაქსიმეს, ელისე ტფილელს, თეოდოსე მანგლელს, ჯვარის მამა ნიკიფორეს და წულუკიძეების — პაატასა და ქაიხოსროს პორტრეტებს.

1845 წ. ჯვრის მონასტერში იყო ნიკოლოზ ჩუბინაშვილი, რომელმაც ზოგიერთი პორტრეტის ჩანახატი გააკეთა. 1883 წელს ჯვრის მონასტერი ინახულა ალექსანდრე ცაგარელმა. ჯვრის მონასტრის შესახებ დაწერილი ცნობილი გამოკვლევის გარდა, მან თავისი ჩანახატებიც დაგვიტოვა. 1891—1892 წლებში ჯვრის მონასტერი ინახულა კონდაკოვმა და ფოტოგრაფიკული ცნობები გამოა-

³⁵ Т. Б. Вирсаладзе. Роспись Иерусалимского Крестного монастыря и портрет Шота Руставели. Тб., 1973.

ქვეყნა. ჩვენი საუკუნის დასაწყისს, ჯერის მონასტრის მხატვრობას სწავლობდა გერმანელი მეცნიერი ა. ბაუმშტარკი, ის თავის ნაშრომში დეტალურად არჩევს მონასტრის მხატვრობას და ზოგიერთი ნიმუშის ფოტორეპროდუქციასაც იძლევა.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის თაოსნობით მონასტრის კედელზე გაგმოსახულ პირთა შორის განსაკუთრებით საინტერესოა შოთა რუსთაველის პორტრეტი. ის გაგმოსახულია XVII საუკუნის ზემოჩამოთვლილ ისტორიულ პირთა გვერდით, მონასტრის ერთ-ერთ კედელზე და ახლავს ასეთი წარწერა: „ამის დამხატვსა შოთას, შეუდოს ღმერთმან, ამინ. რუსთველი“. ამ პორტრეტის შესახებ, მითითებული აქვთ როგორც ტიმოთე გაბაშვილს, ასევე უფრო გვიანდელ მოგზაურთაც — ნ. ჩუბინაშვილს, ა. ცაგარელს, ა. ბაუმშტარკს, ნ. კონდაკოვს. 1902 წელს იერუსალიმში ჯერის მონასტრის ხელნაწერებზე მუშაობდა აკად. ნ. მარი. მის ღროს შოთა რუსთაველის პორტრეტი აღარ ჩანდა იმის გამო, რომ XX საუკუნის დასაწყისს მონასტრის კედლები და მთელი მხატვრობა თეთრი საღებავით იქნა დაფარული.

1960 წელს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიამ ექსპედიცია ზოაწყო იერუსალიმში. ექსპედიციის შემადგენლობაში იყვნენ: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსები — პოეტი ირაკლი აბაშიძე, გიორგი წერეთელი და აკაკი შანიძე. ექსპედიციამ ადგილობრივი სპეციალისტების დახმარებით საღებავებისაგან გაწმინდა ადგილი, სადაც შოთა რუსთაველის პორტრეტი ეგულეობდა და გაითაჟინა ის. ექსპედიციამ გამოავლინა საღებავებით დაფარული ზოგიერთი სხვა მოღვაწის პორტრეტიც.

ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში საკამათოა და ჯერ კიდევ ბოლომდე გადაწყვეტილი არ არის საკითხი იმის შესახებ, შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეს პორტრეტი XVII საუკუნეში, თუ ან ღროს მხოლოდ განახლება მოხდა ძველად გაგმოსახული პორტრეტისა. მეცნიერთა ერთი, მნიშვნელოვანი ნაწილი იმ აზრისაა, რომ XVII საუკუნეში ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის თაოსნობით მონასტრის კედლების მოხატვასთან ერთად შოთა რუსთაველის ძველად შესრულებული გამოსახულების განახლება ხდებოდა. მაგრამ, ამასთანავე, ანგარიშგასაწევია ხელოვნებათმცოდნის თ. ვირსალაძის აზრიც, რომელმაც საგანგებოდ შეისწავლა ჯერის მონასტრის მხატვრობა და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ჯერის მონასტრის კედელზე გამოხატული პორტრეტი, XVII საუკუნეში კი არ არის განახლებული, არამედ ახლად შესრულებულია. თუ ეს ასეა, უნდა დავასკვნათ, რომ

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ეკუთვნის იდეა და თაოსნობა შოთა რუსთაველის გამოხატვისა მონასტრის კედელზე. გასაკვირი და მოულოდნელი აქ არაფერია. იმ დიდმა თაყვანისცემამ რუსთაველის გენიისადმი, რომლითაც, უეჭველია, გამსჭვალული იყო ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი (გავიხსენოთ პოეტური ტრადიციები მის ოჯახში — ნიკოლოზის ძმის ქაიხოსროს ომანის მიერ „ვეფხისტყაოსნის“ გაგრძელების შეთხზვა; ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის სიახლოვე პოეტი მეფე თეიმურაზ I-თან და ბოლოს, ნიკოლოზის მაღალი ინტელექტუალური დონე), ასახვა ჰპოვა იმაში, რომ ნიკოლოზმა მონასტრის კედელზე გამოხატვით უკვდავყო რუსთაველის სახე.

შოთა რუსთაველის პორტრეტის გამოსახვა ჯვრის მონასტრის კედელზე, როგორც ჩანს, იმ ტრადიციასთან არის უშუალო კავშირში, რომლის მიხედვითაც ითვლება, რომ შოთა რუსთაველმა თავისი ცხოვრების უკანასკნელი წლები ჯვრის მონასტერში გაატარა.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მიერ ჯვრის მონასტერში ფართო გაშლილი სააღმშენებლო სამუშაოების შესახებ ცნობებს უხვად გვაწვდის მონასტრის კედლებზე შემონახული წარწერები. მონასტრის მთავარი შენობის შესასვლელთან სვეტზე ამოკვეთილი წარწერა: „მე ყოვლად უღირსმან მამამან ჯვარისა და წმინდისა გოლგოთისამან დავახატინე მრავლითა ჭირითა და შრომითა. ამინ“³⁶.

წარწერებიდან ირკვევა, რომ ძირითადი ხარჯები. რომელიც ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა მონასტრის შეკეთებას მოახმარა, უმთავრესად სამეგრელოს მთავარ ლევან დადიანისაგან იყო შეწირული, მაგრამ გარდა ამისა, სამუშაოთა სრულყოფისათვის თვით ნიკოლოზსაც გაუღია თავისი სახსრები. ეს ირკვევა ჯვრის მონასტრის სატაძრო ეკლესიის მთავარ შესასვლელზე ამოკვეთილი წარწერიდან, რომელიც გვამცნობს: „ქ. დაიხატა და განახლდა წმინდა ესე და ყოვლად პატიოსანი ტაძარი ჯვარისა ცხოველის მყოფელისა ჯერჩინებითა დადიანის ლეონისათა, კელითა და ფრიად ჭირგანცდილებითა ყოვლად უღირსისა ჯვარისა და წმინდისა გოლგოთისა მამისა ნიკიფორესითა ჩოლოყაშვილისა ომანის ძისათა, მსასოებლისა და სარწმუნოჲსა ამის მონასტრისასა, რომელმან გუმბადი და წმინდა საკურთხეველი გაეკეთე, ჩემისა საფასითა, ქორონიკონს ტკია. ამინ“. უფრო მარჯვნივ: — „დადიანმან ლეონ მიბოძა და გავა-

კეთე გუმბათი და გვერდები. ორი ათასი ასლანი და ექვსი ათასი (ასლანი) ჩემი დავხარჯე. ქორონიკონს ტკია. ნიკიფორე“.

ნიკიფორე ჩოლაყაშვილის მიერ თუ მისი სახელით კიდევ რამდენიმე წარწერაა ჯვრის მონასტერში ამოკვეთილი:

მთავარი ტაძრის საკურთხეველის მარჯვენა ფილაზე: — „ჯვარო პატიოსანო, შეიწყალე ცოდვილი მამა წმინდისა ჯვარის ნიკიფორე“.

ქრისტეს საფლავის ტაძრის ერთ-ერთ კედელზე: „იესო ქრისტე, შეიწყალე ცოდვილი ნიკ (ოლოზ). მოიხსენიე უფალო, ნიკიფორე ჯვარისმამა და ძლიერ ცოდვილი“³⁷.

დაბოლოს, ანდერძად და მოწოდებად ჟღერს მთავარი ტაძრის გუმბათის ქვეშ საკურთხეველის პირდაპირ იატაკის მოზაიკაში ჩატანებული ბრინჯაოს მრგვალ ფილაზე ამოკვეთილი წარწერა: „სდევით მტკიცედ და შეურყევლად და მომიხსენეთ მე, ცოდვილი ჯვარის მამაჲ ნიკიფორე-ნიკოლოზ“³⁸.

ქართველმა მეცნიერებმა ა. შანიძემ, გ. წერეთელმა და პოეტმა-აკადემიკოსმა ირ. აბაშიძემ, 1960 წლის შემოდგომაზე, ჯვრის მონასტერში ნახეს ნიკიფორე ჩოლაყაშვილის მონასტერში მოღვაწეობასთან დაკავშირებული მანამდე უცნობი ნივთები. ეს იყო ვერცხლის ყუთი ქართული წარწერებით შემკული, რომელშიც იდო ძვირფასი თვალ-მარგალიტით მოოჭვილი ოქროს ჯვარი. ეს ჯვარი 1643 წელს დადიანის დავალებით მონასტრისათვის შეუწირავს ჯვარის მამა ნიკიფორე ჩოლაყაშვილს. ვერცხლის ყუთზე კი ამოჭრილია — „ქორონიკონსა ტკია“³⁹, რომელიც 1643 წელს აღნიშნავს, იმ წელს, როდესაც ნიკიფორე იერუსალიმს ჩასულა.

ჯვრის მონასტერში დაცული ერთ-ერთი ხელნაწერის მინაწერი, შესრულებული ნიკიფორე ჩოლაყაშვილის ჯვრის მონასტრიდან წასვლის შემდეგ, ასე აღწერს ნიკიფორეს სააღმშენებლო მოღვაწეობას: ნიკიფორე ჯვარის მამამ „დაახატინა წმინდა ესე ჯვარი და გუმბათიც ახლა გააკეთა, დახეთქილი იყო და წმინდა საკურთხეველი და ტრაპეზი, და ჯვარის თვალი ამაჲ მოაფიქულინა მარმარილოთი და სხვა მრავალი კარგი ქმნა...“⁴⁰

37 იქვე, გვ. 241, 243, 246, 250.

38 იქვე, გვ. 244

39 ირ. აბაშიძე, პალესტინის დღიურები. „მნათობი“, 1961, № 2, გვ. 104—105.

40 А. Цагарели. Памятники..., გვ. 251.

თავისი ენერგიული მოღვაწეობით ჯვრის მონასტრის საკეთილდღეოდ ჯვარის მამა ნიკიფორეს, როგორც ჩანს, იერუსალიმის პატრიარქის თეოფანეს (1608—1645) ყურადღება მიუპყრია. თეოფანე საქართველოში იყო ნამყოფი. დოსითეოს პატრიარქის ცნობით, თეიმურაზ I-ს დიდად დასაჩუქრებული და მდიდარი შესაწირავით აღჭურვილი გამოუსტუმრებია კახეთის სამეფოდან — დიდი ფული გაუღია ჯვრის მონასტრის ვალისაგან დასახსნელად.

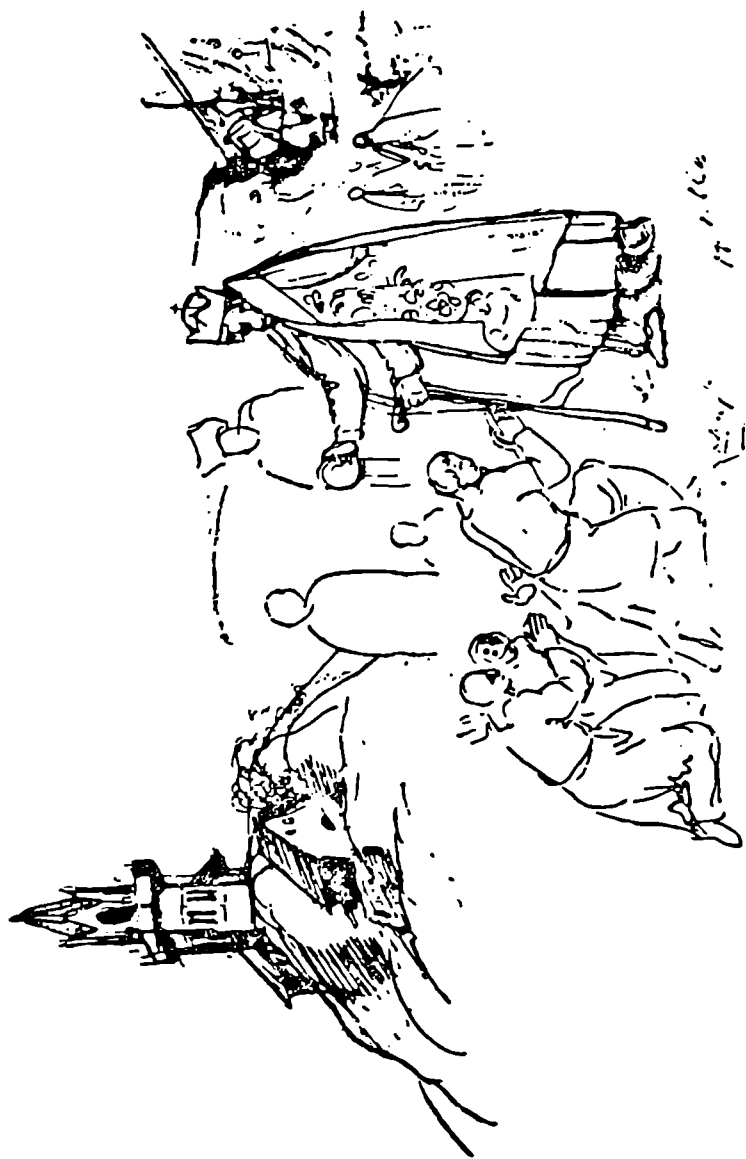
აკად. კ. კეკელიძის სიტყვით, ნიკიფორეს იერუსალიმში პატრიარქ თეოფანეს „სიყვარული, ნდობა და პატივიცემა დაუმსახურებია“, რამაც უდავოდ თავი იჩინა იმაში, რომ სიკვდილის წინ თეოფანემ (1645 წ.) თავის მემკვიდრედ იერუსალიმის საპატრიარქო კათედრაზე ნიკიფორე დასახელა. მაგრამ ნიკიფორე მაინც ვერ გახდა იერუსალიმის პატრიარქი. ეს არ იყო მარტივი საქმე. პატრიარქ თეოფანეს სურვილი და ანდერძ-დანაბარები ვერ წყვეტდა საკითხს. იერუსალიმის პატრიარქის მაღალი თანამდებობის დასაკავებლად ადგილობრივ სასტიკი ბრძოლა იყო გაჩაღებული. ჯვარის მამა ნიკიფორეს შანსები ამ მწვავე ბრძოლაში სუსტი გამოდგა. ადგილობრივ დიდკაცობას („გოსპოდარებს“) თავისი კანდიდატი ჰყავდათ. ამ დიდკაცობის ხელისშეწყობით და მეშვეობით იერუსალიმის პატრიარქად პალესტინის წმინდა ადგილების მამულების გამგე პაისიოსი იქნა გაყვანილი⁴¹.

ამის შემდეგ ჯვარის მამა ნიკიფორე კიდევ რამდენიმე წელს რჩება იერუსალიმში და მხოლოდ 1649 წელს მიდის აქედან. ჯვრის მონასტრის ერთ-ერთი ხელნაწერის მინაწერში ნიკიფორეს თანამედროვე და ერთ-ერთი თანამშრომელი გრიგოლ დიაკვანი 1649 წელს წერს, რომ „მას ჟამს, მეუფე ჩემი ბატონი ჯვარის მამა ნიკიფორე იერუსალიმით საქართველოში წავიდა“-ო.

8. კვლავ საქართველოში

1650 წლისათვის ნიკოლოზი საქართველოში ბრუნდება. ჩვენამდე მოაღწია მეტად საინტერესო ჩანახატმა, რომელიც სწორედ 1650 წელს არის შესრულებული მისი თანამედროვის მიერ. სურათი ცხოვრებისეულ პატარა სცენას გამოხატავს და ის XVII საუკუნის მხატვარმა კასტელიმ შემოგვინახა. სურათზე გამოხატულია

⁴¹ Православная Богословская Энциклопедия. т. VI, кн. 389.

სურ. 4. აფხაზეთის მთავარი ბესლყო შარაშია კურთხევას იღებს
ნიკიფორე (ნიკოლოზ) ჩოლაყაშვილისაგან. (კასტელის ნახატი).

შავი ზღვის ნაპირი, შორს მოჩანს რაღაც მაღალი კოშკის მაგვარი ნაგებობა, ზღვის ნაპირს მომდგარია იალქნიანი ნავი, რომელშიც მგზავრები იმყოფებიან. წინა პლანზე კი გამოსახულია აფხაზეთის მთავარი ბესლაკო შარაშია (შერვაშიძე). ის ცალ მუხლზეა წამოჩოქილი საეკლესიო ტანისამოსში გამოწყობილი პირის წინაშე. მთავარს მხარში უდგანან, როგორც ჩანს, მისი ოჯახის წევრები, ისინიც მუხლმოდრეკილნი არიან გამოსახული. მთავრის რეგალია — გვირგვინი შარაშიას მოხსნილი აქვს და გვერდით უდევს. საეკლესიო პირს გაწვდილი აქვს ხელი მთავრისაკენ, ნიშნად კურთხევის მიცემისა. როგორც მინაწერი გვამცნობს, ეს საეკლესიო პირი ნიკოლოზ ირბახია, იერუსალიმის არქიმანდრიტი. შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ იერუსალიმიდან წამოსული ნიკოლოზი საქართველოში აფხაზეთზე გავლით შემოდის და ამ სურათზე აფხაზეთის მთავრის მასთან შეხვედრის — შეგებების სცენაა აღბეჭდილი. შესაძლოა ასეც ავხსნათ — ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი ეწვია აფხაზეთის მთავარს რაღაც დიპლომატიური მისიით, საქართველოს რომელიმე სამეფო ან სამთავროს მეთაურის დავალებით. ამგვარი ვარაუდი სრულიად ბუნებრივი იქნებოდა გამომდინარე მთელი მისი საქმიანობა-მოღვაწეობიდან.

ცოტა გვიან, 1651 წელს, ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს ვხვდებით იმერეთში — თეიმურაზ I-ისა და იმერეთის მეფის ალექსანდრეს კარზე. საინტერესოა, რომ საგარეო პოლიტიკის დარგში ქართველ სახელმწიფო და პოლიტიკურ მოღვაწეთა მიერ განხორციელებული არც ერთი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი ღონისძიება XVII ს. 20—50-იან წლებში ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მონაწილეობის გარეშე არ ხდება. ის ყოველთვის ერთ-ერთი მონაწილეა ხოლმე უცხო სახელმწიფოს ელჩების მისაღებად გამართული ცერემონიებისა, მათთან მოლაპარაკებისა. ახლაც, 1651 წლის ზაფხულში, როდესაც იმერეთის მეფეს ალექსანდრეს და მასთან შეხიზნულ თეიმურაზ მეფეს რუსეთიდან ეწვივნენ ელჩები — ნიკიფორე ტოლოჩანოვი და ალექსი იევლევი, ამ ელჩების მიღებას, როგორც ერთი, ისე მეორე მეფის კარზე, ყოველთვის ესწრება ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი.

ტოლოჩანოვი და იევლევი თავდაპირველად თეიმურაზ მეფეს სწვევიან რაჭაში. აქ ჰქონდა მიჩნეული ალექსანდრე მეფისაგან თეიმურაზს საცხოვრებელი ადგილი. 1651 წლის 18 ივნისს თეიმურაზ მეფემ აქ მიიღო რუსი ელჩები. ისინი დაწვრილებით აღწერენ მათი მიღების გამო გამართულ დიდ დარბაზობას და შე-

ნიშნავენ, რომ მეფეს მარცხენა გვერდით ეჯდა გოლგოთის მონასტრის წინამძღვარი ნიკიფორე (голгофского монастыря игумен Микифор).

ამის შემდეგ რუსი ელჩები ალექსანდრე მეფეს ეწვივნენ ქუთაისს. 24 ივნისს ალექსანდრე მეფემ მათ დიდი მიღება მოუწყო. როდესაც ელჩები გაემართნენ მიღებაზე ალექსანდრე მეფის რეზიდენციაში, მათ გზაზე შეეგება მეფის მოძღვარი გელათის მიტროპოლიტი ზაქარია და წმინდა გოლგოთის მთის წინამძღვარი ნიკიფორე. აქვე იყო სამასამდე მეთოფე, რომელთაც შეხვედრისას სროლა აუტეხიათ და ამ სროლას ქუთაისის ორ განაპირა ადგილზე მდებარე ზარბაზნების გასროლაც შეეხმანა. საზეიმოდ გამოწყობილი ცხენზე მჯდომი აზნაურები ჩოგან-ბურთის თამაშით მიაცილებდნენ ელჩებს მეფის სასახლეში. დარბაზობაზე მეფის სასახლეში აქაც მეფეს მარცხნივ ნიკიფორე წინამძღვარი ეჯდა, ხოლო ნიკიფორეს გვერდით ელჩები მსხდარან. დარბაზობის შემდეგ დიდი სუფრა გაიშალა. სანამ ტრაპეზი დაიწყებოდა წინამძღვარი ნიკიფორე წამოდგარა და „მამაო ჩვენო“ წარმოუთქვამს, რომელსაც დამსწრენი, მათ შორის მეფეც, ქუდმოხდილნი, თავშიშველნი უსმენდნენ.

ოტა გვიან, პეტრე-პავლობის დღესასწაულზე ელჩები ეკლესიაში წირვას დასწრებიან. წირვაზე მყოფ მსხვილ საეკლესიო თანამდებობის პირთა შორის ელჩები წინამძღვარ ნიკიფორესაც ასახელებენ და აღნიშნავენ, რომ წირვის ბოლოს კათალიკოს-პატრიარქის შემდეგ წინამძღვარი ნიკიფორე გამოსულა ვრცელი ქადაგებით: „А после евангелия,—წერს ნიკიფორე ტოლოჩანოვი, — вышел Микифор игумен, став в царских дверях, и учал поученье говорить людям и тово поученья было с час с московской. А в кою пору поученье Микифор говорил, и патриарх Максим сшол с горнева места, сидел в те поры посторонь престола в креслах».

რუს ელჩებთან მოლაპარაკებას ალექსანდრე მეფე ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის მეშვეობით აწარმოებს ხოლმე ხშირად. ელჩები თავიანთ ჩანაწერებში აღნიშნავენ, რომ მათთან ამა თუ იმ დღეს მეფის წარმოგზავნილი წინამძღვარი ნიკიფორე. ანუ ნიკოლოზი მოვიდაო—ზოგჯერ მარტო, ზოგჯერ გელათელი მიტროპოლიტის ზაქარიასთან ერთად.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ცხოვრების უკანასკნელი წლების შესახებ ძალიან მწირი ცნობები გვაქვს, თუმცა, როგორც ირკვე-

ვა, მისი ცხოვრების ეს პერიოდი მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტებით არის მდიდარი. უკანასკნელ წლებში ის კვლავ სამეგრელოში, ლევან დადიანის კარზე მოღვაწეობს. ამის შესახებ ისევ კათოლიკე მისიონერთა წერილებიდან ვგებულობთ. ამ წერილებით ვლინდება, რომ ნიკოლოზის ცხოვრების დასასრული მეტად მშფოთვარე ამბებით აღინიშნა. სამეგრელოს მთავრის ლევან დადიანის კარზე მყოფს ნიკოლოზს ამ დროისათვის უმაღლესი საეკლესიო თანამდებობისათვის მიუღწევია — დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის მესვეური — პატრიარქ-კათალიკოსი შექმნილა. მაგრამ ამ მაღალ პოსტზე მოღვაწეობა ნიკოლოზს დიდხანს არ დასცლია. 1657 წლის 17 მარტს ლევან დადიანი უეცრად გარდაიცვალა. დაიწყო გააფთრებული მეტოქეობა სამეგრელოს მთავრის ტახტისათვის. ამ ბრძოლაში იმერეთის მეფის დახმარებით ვამიყ ლიპარტიანი იმარჯვებს და დადიანის ტახტზე აღის. ტახტზე ასვლისთანავე ის შეუდგა ანგარიშსწორებას თავის მოწინააღმდეგეებთან. კათოლიკე მისიონერი ანდრეა ბორომეო 1658 წლის 8 ივნისს რომის პროპაგანდისადმი მიწერილ წერილში წერდა, რომ რადგანაც ნიკოლოზმა სამეგრელოს „მთავარ ლიპარტიანს ბევრი უსიამოვნება მიაყენა“, ამიტომ ლიპარტიანისათვის „შეუძლებელი შეიქმნა მისი (ნიკოლოზის) დატოვება (კათალიკოსად), იგი გადააყენა და ციხე-კოშკში გაგზავნა“. ამის შემდეგ ნიკოლოზს, ჩანს, დიდხანს აღარ უცოცხლია.

1658 წლის ივნისში, როდესაც ანდრეა ბორომეო თავის წერილს წერდა, ნიკოლოზი ცოცხალი აღარ იყო. ანდრეა ბორომეო თავის ადრესატს ატყობინებდა: „მთავრობის გამოცვლის დროს. აქ ჩვენ დაკარგეთ კათოლიკოს-პატრიარქი, რომელსაც ნიკოლოზი ერქვა, დიდებული ქართველი თავადიშვილი, რომელიც 30 წლის წინათ უბრალო ბერად მოვიდა რომში და კათალიკოზა აღიარა“-ო⁴².

როგორც ჩანს, მოხუცებულმა და დაუძლურებულმა ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა ვეღარ გაუძლო ცხოვრების უკუღმართობებს, თავს რომ დაატყდა მას ლევან დადიანის გარდაცვალებისა და მისი მოწინააღმდეგე ვამიყ ლიპარტიანის დადიანად დაჯდომის ქამს. 70 წელს გადაცილებული, რაც იმ დროს უკვე ღრმა მოხუცებულობის ასაკს უდრიდა, ნიკოლოზი გარდაიცვალა. ეს უნდა მომხდარიყო 1657 წლის ბოლოსა თუ 1658 წლის დასაწყისში.

42 ბ. გიორგაძე. ახალი დოკუმენტი ნიკოლოზ ირუბაქიძე-ჩოლაყაშვილის შესახებ. „მნათობი“, 1960, № 1, გვ. 161.

ასე დასრულდა ამ პოლიტიკური მოღვაწის შინაარსიანი და ისტორიული უკუღმართობით სავსე ცხოვრება.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილმა თავისი მრავალმხრივი და საქართველოს პოლიტიკური და კულტურული აღორძინებისაკენ მიმართული საქმიანობით მაღალი შეფასება დაიმსახურა როგორც თავის თანამედროვეთა, ისე შემდგომი თაობის ქართველ მოღვაწეთა მხრიდან. აი, როგორ აფასებს ნიკოლოზს მისი თანამედროვე და ჯერის მონასტრის წინამძღვრად ყოფნის ქამს მისი თანაშემწე გრიგოლ დიაკვანი: „უწყოდეთ, რამეთუ კაცი ესე წმინდა და ღ[მრთი]ს მოშიში იყო, ბრძენი, ფილოსოფოსი, და რიტორი და ღირსი ყოვლისა სიკეთისა და სწავლული ენისა ვითარ შეიღსამდე“. — წერდა გრიგოლ დიაკვანი 1649 წელს ჯერის მონასტერში დაცული ერთ-ერთი ხელნაწერის ანდერძში ნიკოლოზის იერუსალიმიდან წასვლის შემდეგ⁴³.

თეათინელთა ორდენის წევრი მისიონერი ძამპი, რომელიც პირადად იცნობდა ნიკოლოზს, წერს, რომ „ზალხი მას ღიდს პატივსა სცემს და სამეგრელოს მთავარს იგი ჰყავს ვეზირად და მოციქულად, რადგან მას ძალიან კარგად ესმის პოლიტიკა... მას მოუვლია მთელი ევროპა.. იცის რამდენიმე ენა გარდა ქართულისა და მეგრულისა...“

„კაცი სახელოვანი“ — ასე უწოდებს ნიკოლოზ-ნიკიფორეს XVIII საუკუნის მოგზაური-პილიგრიმი, XVIII ს. შუა ხანებში იერუსალიმის ჯერის მონასტერში ნამყოფი და ამ მონასტრის წიაღში ნიკოლოზის ნამოღვაწარის უშუალო თვითმხილველი ტიმოთე გაბაშვილი.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს ქება-დიდებით იხსენიებს XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში კათალიკოსი ანტონ I თავის ფილოსოფიურ-ლიტერატურათმცოდნეობით ტრაქტატში „წყობილსიტყვაობა“, რომელშიც პოეტურ ფორმებშია გადმოცემული ქართული კულტურის ისტორია. გრამატიკოსი, რიტორი, ფილოსოფოსი — ანტონ კათალიკოსიც ასე ახასიათებს ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს და აღნიშნავს, რომ ნიკოლოზი შესანიშნავად ფლობდა მრავალ ენას და თავის ცოდნი-

⁴³ აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ფ. II. № 2339; А. Цагарели. Памятники..., გვ. 183—184.

თა და სწავლულობით ბრწყინავდა ქართლში, კახეთსა და სამეგრელოში:

„ჩოლოყაის ძე, ნიკოლაოს საჭეხი,
მრავალ ფერ ენათ გამოძქმელ შუშნიერად,
აზიას შინა, ევროპას და აფრიკას
მრავალი სიბრძნით, კაცი სიბრძნის-მოყუარე,
ღრამატიკოსი, რიტორ, ფილოსოფოსი.
ესე ქალაქად წმინდად იეროსალიმად,
მონასტერს — ეანსა წმინდისა ჭუარისასა
არეშთ ჰმსმთავრობდა პსწავლათა თესთა მიერ
განაშუშნებდა, კახთა, მეგრელ-ქართულთა
ძე ჩინებულთა მთავართა კახეთისათ“⁴⁴.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ღირსეულ ქართველთა შორის მოხსენიებას არ ივრწყებს არც იოანე ბატონიშვილი. XIX საუკუნის დამდეგს, ენციკლოპედიური ხასიათის თხზულებაში „კალმასობა“, იმ პირთა შორის, რომელთაც „კეთილად იღვაწეს“ და „კეთილისა ღვაწლით გარდავლნეს წელნი თვისნი“, იოანე მოიხსენიებს ნიკოლოზს: „ღირსი მამა ნიკიფორე ომან[ის ძე] ჩოლაყაშვილი, კახელი, წინამძღვარი მეტეხის ეკლესიისა, მოძღვართ-მოძღვარი, ოდიშის ხოფას კოცხურელთა გამგე და უკანასკნელ, ჭვარის მამად დადგინებული იერუსალიმს და გოლგოთის არხიმანდრიტი“.

იმ უაღრესად დადებით და მაღალ შეფასებაში, რომელსაც ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილს მისი თანამედროვენი აძლევენ, დისონანსად გაისმის დახასიათება, რომლითაც ნიკოლოზს ამკობს XVII საუკუნის საეკლესიო მოღვაწე იერუსალიმის პატრიარქი ბერძენი დოსითეოსი. დოსითეოსი არაერთხელ ყოფილა საქართველოში, პირადადაც შეხვედრია ნიკოლოზს და წერს, რომ ნიკოლოზი გარეგნულად ბერი იყო, მაგრამ გულში ამპარტავანი და ბოროტი კაცი იყო. საქართველოში დაბრუნებული არალირსეულ ცხოვრებას ეწეოდაო.

ა. ცაგარელი, რომელსაც დოსითეოსის ეს სიტყვები მოჰყავს ნიკოლოზისადმი სხვა მოღვაწეთაგან ბრწყინვალე დახასიათების მიცემის შემდეგ, პატრიარქ დოსითეოზის მიერ ნიკოლოზის აუგად მოხსენიების მიზეზად იმ გარემოებას ასახელებს, რომ ნიკოლოზს რაღაც შანსი ჰქონდა ერთ ღროს იერუსალიმის საპატრიარქო ტახტის მოპოვებისა. ასევე არიან განწყობილი ბერძნები, წერს ცაგარელი, ამ პოსტზე სხვა არაბერძენი კანდიდატების მიმართაცო.

⁴⁴ ანტონ ბატონი. წყობილსიტყვაობა. წიგნი I. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა რ. ბარამიძემ. თბ., 1972, გვ. 183.

ჩვენი მხრით ამას უეჭველად ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ რისხვას მართლმადიდებელი ეკლესიის მესვეურისაგან ნიკოლოზი არანაკლებ იმსახურებს იმ მიდრეკილების გამო, რომელსაც ბერძენი კლერიკალების კონკურენტებს, კათოლიკე მისიონერებს უწევდა ის და მისი იმ მოღვაწეობის გამო, რომელიც კათოლიკური ეკლესიის სასარგებლოდ იყო მიმართული. ამიტომაც, რომ დოსითეოს პატრიარქის აზრით, ნიკოლოზი „არადირსეულ ცხოვრებას ეწეოდა“. მაგრამ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ერთგვარი დადებითი განწყობილება კათოლიკური ეკლესიის მიმართ, და ამავე დროს მისი ენერგიული საქმიანობა ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის სასარგებლოდ, მოწმობს მხოლოდ იმას, რომ ნიკოლოზი არ იყო დოგმატიკური კანონებით გონებაზეზღუდული კაცი, რომ ის ფართოდ მოაზროვნე ადამიანი იყო, რომლის საზრუნავსაც პოლიტიკურ საქმიანობაში სამშობლო ქვეყნისადმი სარგებლობის ზოტანის სურვილი შეადგენდა.

ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის პიროვნებას და მოღვაწეობას მაღალ შეფასებას აძლევენ ის მკვლევრები, რომლებიც იხილავენ მის საქმიანობას ამა თუ იმ დარგში, ქვეყნის პოლიტიკური ცხოვრების თუ კულტურის სფეროში.

განათლებული, ფართოდ განსწავლული ადამიანი, ქვეყანი და გამოცდილი დიპლომატი, გამოჩენილი საეკლესიო მოღვაწე და ამასთანავე მზურვალე მამულიშვილი, რომლის მოღვაწეობის ძირითადი ნიშნებია თანამიმდევრული და მიზანსწრაფული საქმიანობა, მიმართული ქართული სახელმწიფოსა და მისი უძველესი კულტურის დასაცავად, რომელსაც მუსლიმანური აგრესიის მხრიდან განადგურება რეალურად ემუქრებოდა. ასეთად წარმოგვიდგება ჩვენ ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი, მისი მრავალმხრივი და შინაარსიანი მოღვაწეობა და ამ მოღვაწეობის ძირითადი მამოძრავებელი მიზანი.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

შესავალი	3
ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი საისტორიო წყაროებსა და ლიტერატურაში	7
ჩოლაყაშვილთა საგვარეულო და ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილის ცხოვრების ადრეული წლები	18
პირველი ნაბიჯები სამეფო კარზე	26
ელჩობა ევროპაში	30
საქართველოში დაბრუნება	49
ოდიშის სამთავროში	56
ნიკოლოზ ჩოლაყაშვილი—ჭვრის მონასტრის წინამძღვარი იერუსალიმში	61
კვლავ საქართველოში	71

Гульчина Давидовна Акопашвили

ГРУЗИНСКИЙ ДИПЛОМАТ НИКОЛОЗ ЧОЛАКАШВИЛИ
— НИКИФОР ИРБАХ (XVII В.)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

გამომცემლობის რედაქტორი დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე
ტექრედაქტორი ნ. ბოკერია
მხატვარი გ. ნაღირაძე
კორექტორი მ. მახარაძე.

გადაეცა წარმოებას 20.10.1976; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15.2.1977;
ქალაქის ზომა 60×90^{1/16}; ქალაქი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 5.00;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 4.24;
უე 01030; შეკვეთა № 3366; ტირაჟი 3000;
ფასი 70 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19